

*Ю.Я. ЛУЗАН, доктор економічних наук, доцент,
голова Наглядової ради
Федерація аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України*

Сучасні проблеми та основні фактори розвитку аграрного сектору України

Постановка проблеми. Державна аграрна політика повинна створювати сприятливі умови для ефективного розвитку аграрного сектору, бути спрямована на усунення наявних проблем, які стримують сільський розвиток, постійно і послідовно вдосконалюватися, чітко окреслювати стратегічні завдання та визначити пріоритети на певних етапах розвитку.

У нинішній час державна аграрна політика, яка переважно має втілюватися в аграрні відносини через законодавство, значно знизила свою ефективність, втратила деякі важливі пріоритети. Все це вимагає відповідного коригування тактики й стратегії, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва та розвитку сільських територій.

Сутність визначення зазначених завдань в Україні є предметом дослідження, що пропонується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед робіт вітчизняних учених-аграрників, які досліджували багатоаспектну проблематику, можна назвати колективну працю вчених Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» «Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери» за редакцією П.Т. Саблука, де окреслено сучасні проблеми та шляхи модернізації державної політики з метою забезпечення ефективного розвитку аграрної сфери [1].

Стратегічним дослідженням із зазначеної тематики є також колективна праця вчених ННЦ «Інститут аграрної економіки» за редакцією Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка «Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року», де визначені основні стратегічні напрями удосконалення державної аграрної політики з питань розвитку сільського господарства та сільських територій [2]. Важливе значення мають наукові дослідження академіка НААН П.Т. Саблука, які викладені у науковій праці «Національна доктрина продовольчої безпеки» [3], академіка РАСГН І.Г. Ушакова «Обеспечение продовольственной безопасности в контексте глобального партнерства» [4], академіка НААН Б.Й. Пасхавера «Сучасний стан продовольчої безпеки» [5].

Мета статті – конкретизувати проблеми й окреслити основні пріоритети державної

аграрної політики на сучасному етапі розвитку аграрного сектору України.

Виклад основних результатів дослідження. Аграрний сектор України за останнє десятиріччя дійсно став однією з базових галузей національної економіки. Незважаючи на загальнокризові явища в економіці держави, аграрному сектору вдалося зберегти позитивні темпи розвитку, стати однією з основних бюджетоутворювальних галузей, зайняти лідируюче місце у товарній структурі експорту.

Разом із тим в аграрній сфері продовжують поглиблюватися та поширюватися негативні тенденції, які згортають загальний сільський розвиток.

Нині найгострішими проблемами на селі є втрата робочих місць і безробіття, бідність, трудова міграція, занепад соціальної сфери, поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл, нерозвиненість ринкової інфраструктури, відсутність класичної кооперації з метою консолідації зусиль для організації ефективної діяльності всіх учасників ринкових процесів.

Середньорічна заробітна плата в сільському господарстві, загальні доходи сільських жителів як і раніше залишаються найнижчими серед інших галузей економіки та верств населення.

Певна стабілізація й нарощування обсягів виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції: зернові, соя, ріпак, м'ясо птиці та деякі інші види не дали змогу підвищити рівень споживання основних протейновмісних продуктів харчування (м'ясо, молоко й риба) та вітаміновмісних продуктів (плодів, ягід і винограду), рівень споживання яких залишається значно нижчими не лише від раціональних, але й від мінімальних норм споживання.

Все це вказує на низьку результативність та непослідовність державної аграрної політики через невизначеність пріоритетів, постійну зміну правил поведінки для учасників аграрного ринку, недостатнє стимулювання і навіть згортання державної підтримки кризових підгалузей, особливо таких як молочне й м'ясне скотарство, садівництво і ягідництво, рибне господарство. А такі стратегічні підгалузі, як льонарство, хме-

лярство, дрібне скотарство й деякі інші взагалі втратили мотивацію для розвитку.

Останнім часом відбувається поетапне згортання пільгових умов оподаткування сільгоспвиробників фіксованим сільськогосподарським податком за рахунок вилучення з нього частини прямих податків і зборів та особливо відміни пільг по сплаті ПДВ. Слід зазначити, що протягом останніх 10 років через наведені механізми так званої непрямой державної підтримки, незважаючи на різні загальнодержавні фінансові проблеми, сільгоспвиробники гарантовано одержували цільове стимулювання свого розвитку, яке значно перевищувало прямі державні дотації.

Як наслідок, тільки через згортання податкових пільг аграрний сектор уже втратив раніше діючий фінансовий ресурс більше, ніж на 17,7 млрд грн (за експертними підрахунками, в тому числі тільки у 2013 році сільгоспвиробники одержали додатково фінансове навантаження за рахунок вилучення із фіксованого податку платежів до Пенсійного фонду, соцстрахування й інші на суму 5,7 млрд грн, невідшкодування ПДВ при експорті зерна – близько 10 млрд грн та зміну дотацій через механізм акумуляції ПДВ на молоко і м'ясо у 2010 році – близько 2 млрд грн).

З іншого боку, нині аграрний сектор перетворився на одного з основних донорів держави. За даними Мінагрополітики України загальні обсяги сплачених податків суб'єктами аграрного сектору у 2013 році становили понад 47 млрд грн, тоді як обсяги прямої державної підтримки за рахунок спеціального й загального фонду державного бюджету дорівнювали лише 2,4 млрд, або перевищили обсяги їх державної підтримки майже в 20 разів, коли в недалекому минулому було все навпаки. Такі тенденції безумовно стали вагомою причиною деградації сільського розвитку та особливо обмеження конкурентоспроможності аграрного сектору як на внутрішньому, так і особливо на зовнішньому ринках.

Погоджуючись із необхідністю вдосконалення системи оподаткування та механізмів державної підтримки, на нашу думку, необхідно було б це робити лише за умови не

зниження загальних обсягів державної прямої й непрямой підтримки аграрної сфери, яка за різними оцінками навіть у діючих умовах останніх років субсидувалася, становила менше, ніж на 9% від загальних заходів виробників, тоді як в ЄС вона є більшою 25%, не враховуючи підтримку споживачів (дані моніторингу та оцінки ОЕСР – Організація економічної кооперації, співробітництва та розвитку, 2009 рік). У цьому плані Україна вже відстає навіть від інших країн СНД.

Отже, щоб бути аграрному сектору України конкурентоспроможним у глобальному економічному середовищі на зовнішніх продовольчих ринках, без вирівнювання державної підтримки хоча б приблизно із провідними країнами з аграрного виробництва є надзвичайно проблематично.

Таку конкурентоспроможність можна було б також забезпечити суттєвим підвищенням рівня ефективності сільськогосподарського виробництва взапровадженням сучасних технологій, формуванням дієвої інфраструктури й застосуванням сучасних методів регулювання аграрного ринку, обов'язково створюючи при цьому однакові умови для всіх його учасників (великих, дрібних та середніх), не допускаючи монополізму, чого на жаль не відбулося. Тому як і раніше розвиток сільського господарства забезпечується переважно за рахунок зuboження сільгоспвиробників, у тому числі стримуванням росту заробітної плати й загальних доходів сільських жителів, обмеженням можливостей інших інструментів розвитку.

Аналізуючи товарну структуру експорту продукції аграрного сектору за даними Мін-агрополітики України протягом останніх трьох років слід підкреслити, що перероблена продукція становить лише від 48 до 53%, а левову частку в цій продукції має соняшникова олія. Разом із тим у структурі імпорту перероблена продукція має близько 60%.

Тобто, аграрний сектор України має приблизно на 10-12% гіршу, або більш сировинну товарну структуру експорту, втрачаючи при цьому обсяги доданої вартості, яка, образно кажучи, «перекочує» в інші країни.

Основними експортними позиціями аграрного сектору України на нинішній час, як і в попередні роки, є зерно, соя, ріпак і соняшникова олія.

Продукція тваринництва, цукру й інших важливих товарних груп через неспроможність забезпечення дієвої системи контролю для гарантування високої якості, що є головною умовою просування цієї продукції на зовнішні стандартизовані ринки, загальні можливості розширення обсягів їх реалізації обмежуються в основному внутрішнім споживанням, що в свою чергу звужує загальну ємність ринку через низьку платоспроможність населення, чим стримується розвиток їх виробництва. Тобто, маємо замкнуте коло.

Як показують дослідження, за роки незалежності в аграрному секторі в основному виробництво зерна, сої, ріпаку, соняшнику та олії інтенсивно розвивалося переважно за рахунок розширення ємності ринку завдяки зростанню обсягів їхнього експорту. По даних видах продукції навіть досягнуто значне перевищення обсягів виробництва, які були в найкращі періоди розвитку за часів колишнього Радянського Союзу. Але турбує те, що дані галузі й нині практично монополізовані великими виробниками, використовуючи при цьому цільову державну підтримку, передусім пільгове оподаткування та кредити, що протирічить Бюджетному кодексу України.

Така ситуація на нинішній час є одним із основних стримувальних факторів у розвитку більшості підгалузей аграрного сектору України.

Дивує інше. Маючи на озброєнні такі важливі стратегічні законодавчі й нормативні акти, що формують сучасну державну аграрну політику України, як основні засади державної аграрної політики, про підтримку сільського господарства, Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, які спрямовані на розв'язання зазначених та інших проблем розвитку аграрного сектору, останні чотири роки центральні й регіональні органи управління спрямовували свої зусилля на розробку нових проектів законодавчих актів, які по суті нічого нового не несли, а лише заплуту-

вали тактику і стратегію розвитку аграрного сектору.

Наведемо лише деякі основні завдання, які були визначені даними законодавчими актами, але не реалізовувалися на практиці, тобто залишилися поза увагою аграрного міністерства, його урядових та регіональних органів управління.

Це питання земельних відносин (удосконалення методики оцінки вартості земель, врахування вартості землі в розподільчих і регульовальних ринкових відносинах, проведення інвентаризації та суцільної агрохімічної паспортизації земель, відновлення меліорації, створення системи земельного іпотечного кредитування), розвиток справжньої обслуговуючої сільськогосподарської кооперації (не декларативної, як останніми роками пропонували), організація ефективного страхування сільгоспризиків, підтримка розвитку скотарства, виробництва біопалива; розвиток саморегулювання та самоорганізації, запровадження принципів державно-приватного партнерства, створення системи моніторингу аграрного ринку, проведення суцільної паспортизації українських сіл, розробка соціальних стандартів проживання на селі й заходів щодо їх дотримання, а також інших, які, на жаль, не знаходили своєї реалізації.

Як наслідок, маємо викривлений та не збалансований відносно попиту і пропозицій процес аграрного виробництва, структуру експорту, формування ірраціональних економічних відносин, прогресування монополізму та корупції, деградацію сільських територій, тобто загалом суттєву втрату цілісної політики в дії щодо сільського розвитку.

Прогресує також цілий ряд інших загрозливих тенденцій, від чого страждають не тільки сільгоспвиробники, але й споживачі.

Малі та середні сільгоспвиробники все більше програють у конкуренції з великими агрохолдингами, які з кожним роком монополізують аграрний ринок.

Між іншим, агрохолдинги, які вже користуються більше ніж 10 млн га сільгоспугідь, функціонують, за великим рахунком, поза правовим полем, до цього часу не одержали відповідного юридичного статусу, не зареєстровані в органах юстиції й статистики.

Прогресує поширення монополізації практично всієї інфраструктури аграрного ринку (фінансові посередники, заготівлі, переробка продукції, поставки матеріальних ресурсів для сільгоспвиробників та ін.). Через це відбувається поетапне блокування передусім дрібних і середніх сільгоспвиробників щодо їх прямого доступу до більшості видів послуг, включаючи державну підтримку, інвестування й інновації, матеріальні ресурси, експорт тощо.

Урівноважити конкурентоспроможність із великими агрохолдингами та корпораціями для дрібних і середніх сільгоспвиробників (включаючи особисті селянські господарства), як показує світовий досвід, можливо тільки завдяки розвитку справжньої обслуговуючої й виробничої сільськогосподарської кооперації не тільки на рівні окремих сіл, а також галузей і територій, формуючи таким чином загальнодержавну систему сільськогосподарської кооперації. Цим шляхом йшли всі розвинуті країни і є великою помилкою ігнорування такого досвіду в Україні.

Надзвичайно важливою сучасною проблемою є створення сприятливих умов для залучення зовнішніх інвестицій. Для цього необхідно уникати монопольних проявів на аграрному ринку, не допускати адміністративного втручання в економічні відносини, викоринити корупцію, забезпечити однакові (рівноправні) умови для всіх учасників ринку в їх конкурентному розвитку. На жаль, останніми роками закони щодо підтримки розвитку сільського господарства перетворилися в декларації, що дезорієнтує фінансову поведінку господарюючих суб'єктів у питаннях державної підтримки, пільгового оподаткування, кредитування, страхування ризиків тощо. Дотримання чинного законодавства, справедлива регуляторна політика повинні стати найвищим державним пріоритетом, тільки тоді інвестиції підуть в аграрний сектор, налагоджуватимуться довготермінові партнерські стосунки, повернеться довіра інвесторів.

Слід при цьому усвідомлювати, що зовнішні інвестиції в аграрний сектор забезпечать залучення не тільки технологічного, але й управлінського досвіду, який потрібен

Україні для розкриття її аграрного потенціалу.

Україні необхідні для впровадження кращі виробничі технології, які є зручними та доступними, придбання устаткування для виробництва, включаючи переробку, заготівлі й зберігання, весь логістичний ланцюжок, а також слід удосконалювати менеджмент.

На наше переконання, такі та інші напрями удосконалення державної аграрної політики уможливить максимально розкрити вітчизняний аграрний потенціал України уже найближчими роками.

Висновки. Сучасна ситуація в аграрному секторі, поглиблення й поява нових негативних тенденцій у розвитку аграрного ринку та сільських територій вимагає термінового удосконалення державної аграрної політики шляхом внесення змін і доповнень до уже

чинних Законів України з питань засад державної аграрної політики, підтримки сільського господарства, Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року, завершення земельної реформи та інших регулятивних законодавчих і нормативних актів.

Слід запровадити ефективні ринкові механізми, спрямовані на максимальну збалансованість попиту і пропозицій на продовольчому ринку України, удосконалювати регулювання експортно-імпоротної діяльності з максимальним використанням досвіду розвинутих країн, створення умов для активізації інвестування аграрних проєктів. Вимагає підвищеної державної уваги створення умов для прискореного розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації, врегулювання діяльності агрохолдингів та великих аграрних корпорацій тощо.

Список використаних джерел

1. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери ; за ред. П.Т. Саблука. – К.: ННЦ «Ін-т аграр. екон.», 2011. – 342 с.
2. *Лупенко Ю.О.* Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель–Веселяк, П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ «Ін-т аграр. екон.», 2012. – 112 с.
3. *Саблук П.Т.* Національна доктрина продовольчої безпеки / П.Т. Саблук, Г.М. Калетнік, С.М. Кваша та ін. // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 3-11.
4. *Ушачев И.Г.* Обеспечение продовольственной безопасности в контексте глобального партнерства / И.Г. Ушачев // Економіка АПК. – 2012. – № 2. – С. 107-112.
5. *Пасхавер Б.Й.* Сучасний стан продовольчої безпеки / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2014. – № 4. – С. 5-12.
6. Статистичні щорічники України, 2010, 2011, 2012. Держслужба статистики України. – К., 2010, 2011, 2012.
7. *Agricultural Policies in OECD countries: monitoring and evolution* (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://www.oecd.org/document/54/0,3476>. – Назва з екрану.
8. *Столяров В.В.* Формування стратегії розвитку аграрного сектору економіки в умовах глобалізації / В.В. Столяров // Економіка АПК. – 2014. – № 4. – С. 18-23.
9. *Шарий Г.І.* Сучасні земельні відносини на селі / Г.І. Шарий // Економіка АПК. – 2014. – № 4. – С. 12-17.
10. *Лупенко Ю.О.* та ін. Розвиток саморегулювання та самоорганізації в АПК України / Ю.О. Лупенко, М.Й. Малик, М.Ф. Кропивко та ін. – К.: ННЦ «Ін-т аграр. екон.», 2014. – 44 с.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2014 р.

* * *

УДК 338.439:637.562

*О.А. ШУСТ, доктор економічних наук, доцент
Білоцерківський національний аграрний університет
В.І. РАДЬКО, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Організаційно-економічні засади функціонування м'ясного скотарства в Україні

Постановка проблеми. Вітчизняний ринок м'ясної продукції скотарства функціонує стихійно через слабку інфраструктуру, наявність великої кількості посередницьких структур, недосконалість механізму ринкових відносин між товаровиробниками м'ясної продукції, її переробниками, торгівлею. Водночас скотарство залишається однією із провідних, історично традиційних для України галузей тваринництва, спроможної в умовах обмеженості матеріальних і фінансових ресурсів не лише збільшити виробництво сировини для м'ясопереробної промисловості, але й забезпечити економію витрат завдяки унікальним якостям м'яса великої рогатої худоби.

Актуальність розв'язання проблеми розвитку вітчизняного м'ясного ринку зростає у зв'язку зі вступом України до СОТ, а також реалізацією пріоритетної цільової програми «М'ясне скотарство» та Державної програми розвитку українського села на період до 2015 р. У цих документах м'ясне скотарство визначено пріоритетною підгалуззю тваринництва, якій притаманні потенційні переваги на внутрішньому й світовому ринках. Проте ці документи лише частково розв'язують проблему збільшення частки вітчизняних товаровиробників у формуванні ресурсів м'яса. Нині існує потреба у наукових і практичних розробках, які б враховували галузеву специфіку ведення галузі, її розміщення, спеціалізацію та сприяли забезпеченню високих темпів нарощування

обсягів виробництва й споживання м'ясної продукції скотарства на душу населення на основі підвищення платоспроможного попиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку м'ясного скотарства та регулювання ринку м'яса, який інтегрується у світовий ринок, напрями державного регулювання й підтримки в умовах розвитку ринкових відносин є предметом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Теоретичні, методологічні та прикладні питання економічного регулювання ринку продукції м'ясного скотарства висвітлені у працях вітчизняних учених: Д. С. Аранчія [1], М. В. Зубця [2], І. А. Оносова [3] й багатьох інших. Водночас, враховуючи тривалий кризовий стан скотарства та необхідність інтеграції України у світовий ринок, виникає нагальна потреба в науковому обґрунтуванні дієвих інструментів економічного регулювання розвитку м'ясного скотарства в цілому і зокрема ринку його продукції з метою забезпечення продовольчої безпеки держави.

Мета статті – дослідження сучасних тенденцій функціонування м'ясного скотарства в Україні та визначення основних факторів розвитку галузі на перспективу.

Виклад основних результатів дослідження. У всіх розвинутих країнах світу проблема забезпечення населення високоякісним м'ясом і м'ясопродуктами розв'язується за рахунок інтенсивного розвитку галузі спеціалізованого м'ясного скотарства.

© О.А. Шуст, В.І. Радько, 2014

Ставка на молочні породи худоби при виробництві яловичини виявилася економічно невиправданою. Із розпадом колишнього Радянського Союзу поголів'я фактично досягло критично низького рівня, причому як м'ясних, так і м'ясо-молочних порід. Нині у виробництві яловичини використовуються м'ясо-молочні породи.

Слід відзначити, що нині поголів'я спеціалізованих м'ясних порід становить менше 2% від загального поголів'я, тоді як у розвинутих країнах-виробниках яловичини поголів'я цього напрямку дорівнює 50–70%. Сільськогосподарським підприємствам не вигідно утримувати м'ясні породи, господарства населення також більше орієнтовані на молочні й м'ясо-молочні породи. Якщо у світі частка яловичини, одержаної від м'ясних порід худоби, становить 54%, то в Україні – лише 1,8% [4, с.10].

У всіх категоріях господарств на 1 січня 2013 року кількість поголів'я великої рогатої худоби збільшилася порівняно з 1 січнем 2012 року і становила 220,1 тис. гол. за рахунок господарств населення, сільськогосподарських підприємств, навпаки, зменшилася на 4,1 тис. гол.

У сільськогосподарських підприємствах останніми роками поступово зменшується диспропорція між вирощуванням та реалізацією на забій великої рогатої худоби. 14 областей у 2013 році мали співвідношення між вирощуванням і реалізацією ВРХ значно більше, ніж у середньому по Україні (94,3 %), а найбільше у Харківській – 130,4 % та Херсонській – 123,5 %. Однак робити однозначні висновки про системні зміни на ринку скотарства поки не доводиться.

До теперішнього часу сільськогосподарським товаровиробникам і уряду фактично не вдалося сформувати тенденцію до стабілізації та зростання поголів'я м'ясного напрямку великої рогатої худоби, в тому числі й спеціалізованого м'ясного скотарства у чистому вигляді. Загальне поголів'я на 1 січня 2014 року становить 75,4 тис. гол., що на 9,6 тис. гол. (11,3 %) менше від 1 січня 2013 року.

Не зменшили поголів'я худоби м'ясного напрямку продуктивності проти минулого року шість регіонів, зокрема Харківська, Іва-

но-Франківська, Чернівецька, Полтавська, Волинська області та Автономна Республіка Крим. У решті регіонів відбулося його скорочення, найбільше в Житомирській, Львівській і Чернігівській областях – відповідно 1,6, 1,3 та 1,3 тис. гол. (21 %, 28 і 10 %). У Миколаївській області поголів'я худоби м'ясного напрямку продуктивності відсутнє.

Загальне поголів'я корів м'ясного напрямку продуктивності на 1 січня 2014 року становить 33 тис. гол., що на 2,9 тис. (8,1 %) менше, ніж на 1 січня 2013 року. Шість областей не допустили зменшення поголів'я корів порівняно з минулим роком (Харківська, Волинська, Сумська, Дніпропетровська, Чернівецька й Тернопільська). В інших 16-ти областях, у яких є поголів'я корів, відбулось їх скорочення.

Зменшення поголів'я великої рогатої худоби вже набуває загрозливого характеру: ціни на продукцію тваринництва не забезпечують навіть простого відтворення поголів'я в окремих секторах тваринництва, відсутня система моніторингу цінової ситуації та попиту на продовольчі товари. Враховуючи непередбачуваність ринку тваринницької продукції (інфекційні хвороби сільськогосподарських тварин і птиці, нестабільність цін на енергоносії й комбікорми, цінова політика щодо м'яса, проблеми зі збутом вітчизняної тваринницької продукції на зовнішньому ринку, нелегальний імпорт м'яса та м'ясопродуктів, нестабільність зовнішньої торгівлі з Росією й ін.), а також недостатньо розвинену ринкову інфраструктуру та недосконалу систему управління ринком, немає підстав стверджувати про завершеність формування ринкових відносин в даному сегменті ринку тваринницької продукції.

Для забезпечення продовольчої незалежності й безпеки України необхідні заходи щодо докорінного поліпшення ситуації в усіх сегментах тваринництва та переробки м'ясосировини. Галузь потребує істотної фінансової підтримки з боку держави, в тому числі за рахунок зниження кредитних ставок, своєчасних виплат дотацій, врегулювання зовнішньої торгівлі продуктами тваринництва, й у кінцевому підсумку підвищення конкурентоспроможності вітчиз-

няного м'яса як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

За роки реформування галузь м'ясного скотарства стала збитковою. Рівень збитковості від реалізації великої рогатої худоби на м'ясо в сільськогосподарських підприємствах (великих та середніх), без урахування доплат і дотацій, становив у 2012 році 29,5%, або одержано 863,6 млн грн збитку. Водночас збитковість збільшилася проти 2011 року на 4,7 %, або на 190,8 млн грн.

Це виявилось у:

погіршенні стану кормової бази й порушенні раціону годівлі, що призвело до значного зниження продуктивності. Витрати по статті «корми» в структурі собівартості продукції тваринництва становили близько 55%;

низькій продуктивності тварин;

зношенні матеріально-технічної бази;

порушенні інфраструктури та ринків збуту м'ясо- і молокопродуктів;

посиленні конкуренції з боку зарубіжних виробників м'яса та м'ясо-продуктів через низькі обсяги виробництва вітчизняними підприємствами, які різко збільшили обсяги імпорту м'яса і м'ясопродуктів із країн Америки та ЄС;

низькій рентабельності й збитковості виробництва;

різкому скороченні маточного поголів'я;

неефективній племінній роботі, недостатньому фінансуванні селекційних і генетичних програм;

зниженні платоспроможного попиту населення, що призвело до скорочення споживання м'яса та молокопродуктів.

Із 1990 р. відбувається скорочення поголів'я великої рогатої худоби, що призвело до зменшення виробництва яловичини і молока та до зміни структури поголів'я залежно від організаційної форми господарювання сільськогосподарських товаровиробників. За ці роки було підірвано великотоварне виробництво, що призвело до зниження не тільки продуктивності худоби, а й якості продукції, і в кінцевому підсумку до російського ембарго на українську тваринницьку продукцію у січні 2006 р. Поголів'я худоби у сільськогосподарських підприємствах скоротилося в кілька разів, найбільше – че-

рез необґрунтований забій та вивезення за межі України яловичини й живої худоби.

Важливими причинами таких тенденцій є невиважена державна політика. Першопричинами масового забою худоби на м'ясо і його подальшого експорту, а також активного вивезення живої худоби до Туреччини, Лівану та інших арабських країн, є:

недосконалість законодавства щодо регулювання системи оподаткування й кредитування сільськогосподарського виробництва в кінці ХХ ст. У той період надходження коштів від реалізації молодняку ВРХ стало чи не єдиним джерелом погашення кредиторських і податкових зобов'язань сільськогосподарських підприємств;

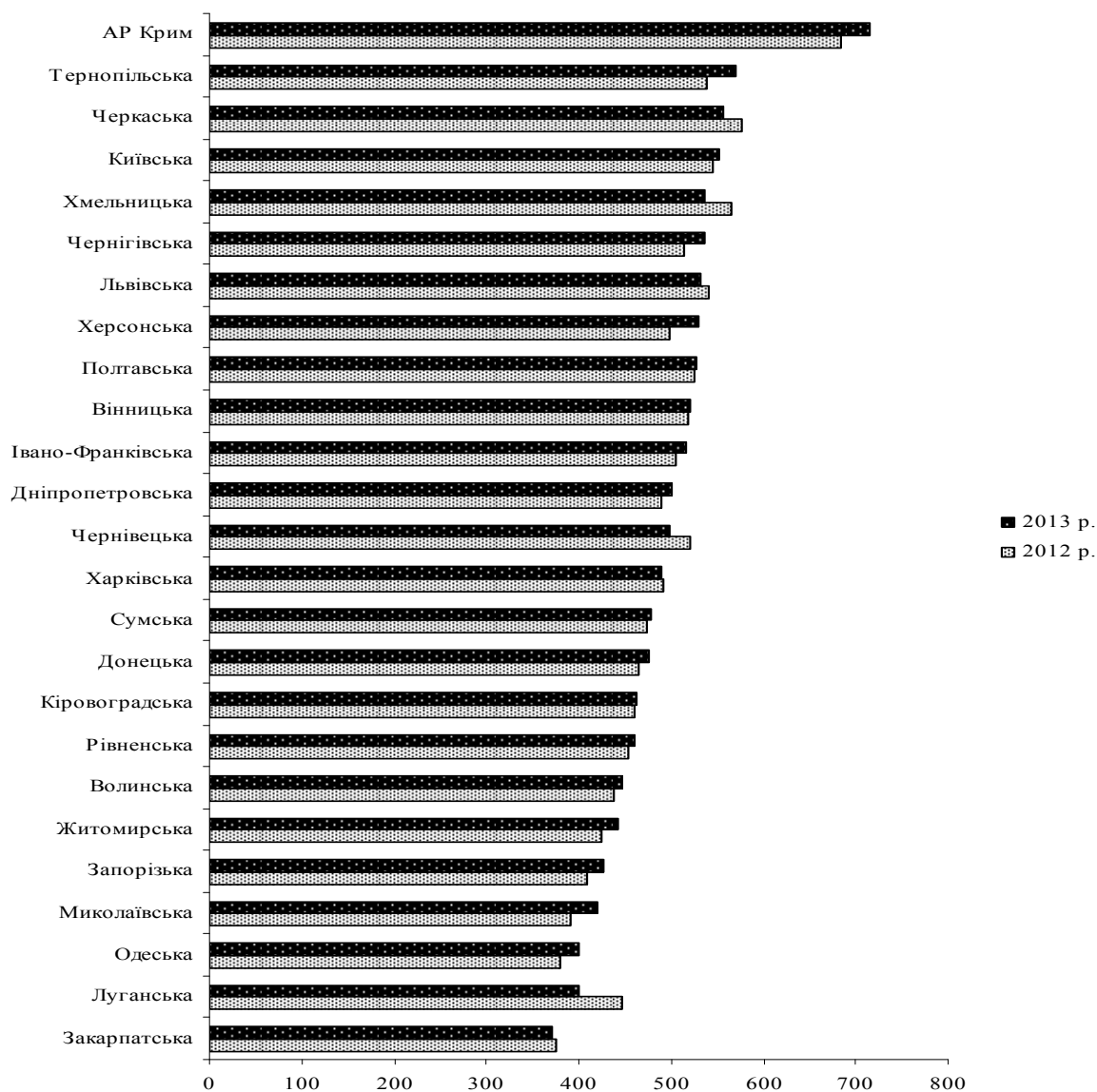
кризова ситуація в сільському господарстві, внаслідок якої доходи від ведення особистого селянського господарства стали основним джерелом поповнення сімейного бюджету, що змусила власників ОСГ утримувати ВРХ. Для більшості населення вирощування ВРХ з метою одержання додаткового прибутку стає нецікавим, а в структурі власного споживання яловичина поступово витісняється дешевшим м'ясом птиці або свининою;

збитковість виробництва в сільськогосподарських підприємствах упродовж тривалого часу. Зниження рентабельності виробництва яловичини із 20,6 % у 1990 році до негативного рівня протягом усього історичного періоду незалежності України змусило більшість сільгосппідприємств відмовитися від даного збиткового виду діяльності. Частка поголів'я ВРХ у підприємствах скоротилася з 86 % у 1990 р. до 33,1 % у 2012 р.;

зниження попиту на яловичину й телятину з боку м'ясопереробних підприємств. Ще на початку 1990-х років більше 65% м'яса ВРХ споживалося населенням у вигляді різних готових м'ясних і ковбасних виробів. Починаючи з 1998 року, переробники масово стали змінювати рецептури ковбас, замінюючи яловичину м'ясом птиці, а також різними субпродуктами, що часом призводило до парадоксальної ситуації: закупівельні ціни на яловичину знижувалися на 10-15%, при цьому ціни на ковбасні вироби зростали на 15-20%.

Аналізуючи рівень середньодобових приростів, необхідно зазначити, що вони не забезпечують навіть простого відтворення виробництва і в цілому по Україні у 2013 році становили 508 г, що лише на 4 г більше від 2012 року. Найкращий показник в Автоном-

ній Республіці Крим – 715 г, ще 10 областей досягли середньодобових приростів вищих, ніж по Україні. Найнижчі (менше 400 г) приросту мають Закарпатська й Луганська області – відповідно 370 і 400 г (рис.).

Рівень середньодобових приростів на відгодівлі великої рогатої худоби по регіонах України, г*

*Розроблено авторами з використанням [5].

Нині в особистих селянських господарствах спостерігається зниження активності щодо вирощування та відгодівлі ВРХ. Проведене опитування дало змогу встановити важливі причини відмови від такого виду діяльності:

1. Вік жителів села. Як відомо, в сільській місцевості проживають переважно люди похилого віку, для яких фізично важко

утримувати молодняк ВРХ – так відповіли 33% опитуваних;

2. Збитковість вирощування молодняку ВРХ – 64%;

3. Інші причини (відсутність кормів, приміщень, молодняку для відгодівлі) – 3%.

Безумовно, віковий ценз впливає на бажання щодо утримання худоби [5, с.10].

Враховуючи занепад у племінній справі, безсистемність паруваль, відсутність висококласного племінного матеріалу для штучного осіменіння, марно сподіватися на високу продуктивність молодняку. У більшості випадків молодняк, одержаний від не племінного бугая-плідника, характеризується низькими продуктивними якостями.

Через події, які виникли на початку 2006 р., проблеми вітчизняної тваринницької галузі, особливо сировинного сегмента, змусили тваринників і переробників об'єднуватися для формування сировинної бази галузі. Той факт, що значна частка м'яса виробляється приватним сектором без дотримання норм та правил годівлі, а відмова від використання м'ясних порід у виробництві яловичини в сільськогосподарських підприємствах, привели до усвідомлення помилковості обраного дрібнотоварного шляху розвитку вітчизняного скотарства й м'ясного зокрема [6].

В умовах членства України в СОТ існуючий розклад виробництва продукції м'ясного скотарства спричинив повний занепад ринку, оскільки якісні показники м'яса ВРХ, прийнятого від населення, за багатьма параметрами не відповідають європейським стандартам якості та безпеки. Відродження м'ясного скотарства і переорієнтація виробництва м'яса з господарств населення на спеціалізовані тваринницькі комплекси дасть змогу в майбутньому мати більше шансів виходу вітчизняних м'ясних продуктів на зовнішні ринки.

Аналізуючи світовий досвід можна зробити висновок, що розв'язати цю проблему можливо за рахунок всебічного розвитку галузі спеціалізованого м'ясного скотарства, що забезпечить збільшення виробництва високоякісної яловичини. Вважаємо, що в Україні є всі умови для інтенсивного формування цієї галузі тваринництва.

Висновки. Визначальними об'єктивними факторами, які забезпечать у перспективі розвиток галузі спеціалізованого м'ясного скотарства, є:

продовольчі – наявний дефіцит виробництва м'яса і його споживання, особливо яло-

вичини. Населення не повністю забезпечується цим важливим білковим продуктом харчування;

соціальні – у сільській місцевості багатьох областей України понад третина населення – пенсійного віку. У підприємствах із розведення молочної худоби важко розв'язуються кадрові проблеми, особливо з доярками. У найближчій перспективі ці проблеми залишаться. М'ясне скотарство вимагає у 8–10 разів менше трудових ресурсів, що пояснюється використанням малозатратної технології утримання м'ясної худоби;

енергетичні – ця галузь вимагає мінімальних витрат електроенергії, механізмів і машин, що вкрай актуально за існуючого дефіциту енергоносіїв. Енергоємність м'ясного скотарства на 60–80% менше порівняно з молочним скотарством;

екологічні – особливої уваги заслуговує розвиток м'ясного скотарства у регіонах, забруднених радіонуклідами внаслідок аварії на ЧАЕС. Тут дуже гострою залишається проблема одержання екологічно чистої продукції. Крім того, із м'ясом в організм людини потрапляє менше радіонуклідів, особливо стронцію, ніж із молоком;

ресурсні – м'ясна худоба вимагає значно менших витрат концентрованих кормів, сприяє ефективнішому використанню пасовищ. Вважаємо, що наразі існує необхідність створення високопродуктивних культурних і природних пасовищ, де корми значно дешевші, раціонального використання наявних кормових ресурсів та рентабельного ведення м'ясного скотарства;

цінові – ціни на продукцію м'ясного скотарства не забезпечують простого відтворення стада. Відсутнє прогнозування цінової політики, недостатньо розвинена ринкова інфраструктура й недосконала система регулювання ринку;

економічні – у раціонах харчування м'ясної худоби переважають дешеві грубі та зелені корми, відходи харчової промисловості. Від неї одержують високоякісні м'ясо й шкіру, цінну сировину для фармацевтичної промисловості при енерго- і ресурсозберігаючих технологіях її утримання.

Список використаних джерел

1. Аранчій Д. С. Стан і тенденції розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України / Д. С. Аранчій // Вісн. Харківського технічного ун-ту сільського господарства: економічні науки. – 2008. – Вип. 72. – С.48–54.
2. Зубець М. Концептуальні положення розвитку м'ясного скотарства України на 2001 – 2010 роки / М. Зубець, В. Буркат, Г. Шкурин, В. Півторак та ін. // Тваринництво України. – 2002. – № 2. – С. 2–5.
3. Оносова І. А. Ієрархія потреб та можливості її використання у маркетингових дослідженнях на ринку м'ясопродуктів / І. А. Оносова // Торгівля і ринок України. – Донецьк: ДонДУЕТ. – 2000. – С. 319 – 324.
4. Пуцентейло П. Р. Перспективи розвитку виробничого потенціалу м'ясного скотарства України / П. Р. Пуцентейло // Сталій розвиток економіки. – 2011. – № 1. – С. 9–17.
5. Стан тваринництва в Україні – 2013. Статистичний бюлетень // Державна служба статистики України, 2014. – 36 с.
6. Свиноус І. В. Економічні аспекти виробництва продукції свинарства в господарствах населення / І. В. Свиноус, О. А. Шуст // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. – 2009. – Вип. 141. – С. 294–297.
7. United States domestic support and support reduction commitments by policy category: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ers.usda.gov/briefing/FarmPolicy/>.
8. World Tariff Profiles 2009 / Printed by WTO Secretariat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.org/English/res_e/booksp09_e.pdf, 2010, 168 p.
9. Livestock, Dairy, & Poultry Outlook Economic Research Service, USDA /LDP-M-106/April 16,2007.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2014 р.

*

УДК 332.334.4: 631.618

*Т.І. ГАЛАГАН, кандидат економічних наук, доцент
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет*

Еколого-економічні основи використання рекультивованих земель степового Придніпров'я

Постановка проблеми. Відкритий (кар'єрний) спосіб видобутку корисних копалин одержав поширення. Проте він супроводжується руйнацією ґрунтового покриву, порушенням динамічної рівноваги в екосистемах і погіршенням екологічного стану довкілля. Тільки за останні 30 років площа сільськогосподарських угідь в Україні зменшилася на 1,2 млн га, а кількість ріллі, що припадає на одного мешканця, знизилася з 0,75 до 0,66 га. Лише впродовж 2011 року сільськогосподарські угіддя скоротилися майже на 22 тис. га [4]. Причому із загальної площі земель, що вилучаються під розробки мінеральної сировини відкритим способом, близько 98 % придатні для вирощування сільськогосподарських культур. Наприклад, у Нікопольському районі Дніпропетровської області, де спостерігається високий рівень розораності земель, щорічно кар'єрами Орджонікідзевського гірничо-

збагачувального комбінату руйнується близько 200 га ріллі.

Якщо тенденція до скорочення сільськогосподарських угідь в Україні зберігатиметься й надалі, то держава залишиться без чорноземів. Отже, значна частина порушених земель повинна бути невідкладно рекультивована та повернена для подальшого продуктивного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи ефективності землекористування, в тому числі й на порушених землях, висвітлені в працях багатьох учених. Насамперед, це роботи В.Я. Олійника [8], В.Д. Горлова [4], Л.Ю. Мельника [7], П.М. Макаренка [6], М.А. Хвесика [10], П.Ф. Веденічева [2], М.М. Гуменюка [5], В.В. Россохи [9] та інших вітчизняних і зарубіжних науковців [11–14]. Разом із тим в економічній теорії та практиці залишаються недостатньо з'ясованими питання стосовно еколого-економічної оцінки рекультивації

© Т.І. Галаган, 2014

Список використаних джерел

1. Аранчій Д. С. Стан і тенденції розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України / Д. С. Аранчій // Вісн. Харківського технічного ун-ту сільського господарства: економічні науки. – 2008. – Вип. 72. – С.48–54.
2. Зубець М. Концептуальні положення розвитку м'ясного скотарства України на 2001 – 2010 роки / М. Зубець, В. Буркат, Г. Шкурин, В. Півторак та ін. // Тваринництво України. – 2002. – № 2. – С. 2–5.
3. Оносова І. А. Ієрархія потреб та можливості її використання у маркетингових дослідженнях на ринку м'ясопродуктів / І. А. Оносова // Торгівля і ринок України. – Донецьк: ДонДУЕТ. – 2000. – С. 319 – 324.
4. Пуцентейло П. Р. Перспективи розвитку виробничого потенціалу м'ясного скотарства України / П. Р. Пуцентейло // Сталій розвиток економіки. – 2011. – № 1. – С. 9–17.
5. Стан тваринництва в Україні – 2013. Статистичний бюлетень // Державна служба статистики України, 2014. – 36 с.
6. Свиноус І. В. Економічні аспекти виробництва продукції свинарства в господарствах населення / І. В. Свиноус, О. А. Шуст // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. – 2009. – Вип. 141. – С. 294–297.
7. United States domestic support and support reduction commitments by policy category: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ers.usda.gov/briefing/FarmPolicy/>.
8. World Tariff Profiles 2009 / Printed by WTO Secretariat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.org/English/res_e/booksp09_e.pdf, 2010, 168 p.
9. Livestock, Dairy, & Poultry Outlook Economic Research Service, USDA /LDP-M-106/April 16,2007.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2014 р.

*

УДК 332.334.4: 631.618

*Т.І. ГАЛАГАН, кандидат економічних наук, доцент
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет*

Еколого-економічні основи використання рекультивованих земель степового Придніпров'я

Постановка проблеми. Відкритий (кар'єрний) спосіб видобутку корисних копалин одержав поширення. Проте він супроводжується руйнацією ґрунтового покриву, порушенням динамічної рівноваги в екосистемах і погіршенням екологічного стану довкілля. Тільки за останні 30 років площа сільськогосподарських угідь в Україні зменшилася на 1,2 млн га, а кількість ріллі, що припадає на одного мешканця, знизилася з 0,75 до 0,66 га. Лише впродовж 2011 року сільськогосподарські угіддя скоротилися майже на 22 тис. га [4]. Причому із загальної площі земель, що вилучаються під розробки мінеральної сировини відкритим способом, близько 98 % придатні для вирощування сільськогосподарських культур. Наприклад, у Нікопольському районі Дніпропетровської області, де спостерігається високий рівень розораності земель, щорічно кар'єрами Орджонікідзевського гірничо-

збагачувального комбінату руйнується близько 200 га ріллі.

Якщо тенденція до скорочення сільськогосподарських угідь в Україні зберігатиметься й надалі, то держава залишиться без чорноземів. Отже, значна частина порушених земель повинна бути невідкладно рекультивована та повернена для подальшого продуктивного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи ефективності землекористування, в тому числі й на порушених землях, висвітлені в працях багатьох учених. Насамперед, це роботи В.Я. Олійника [8], В.Д. Горлова [4], Л.Ю. Мельника [7], П.М. Макаренка [6], М.А. Хвесика [10], П.Ф. Веденічева [2], М.М. Гуменюка [5], В.В. Россохи [9] та інших вітчизняних і зарубіжних науковців [11–14]. Разом із тим в економічній теорії та практиці залишаються недостатньо з'ясованими питання стосовно еколого-економічної оцінки рекультивації

© Т.І. Галаган, 2014

порушених земель і організації їхнього подальшого використання.

Мета статті – обґрунтування й розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо використання рекультивованих земель в аграрній сфері економіки.

Виклад основних результатів дослідження. Як показали наші багаторічні дослідження [3], реальному розв'язанню проблеми рекультивації порушених земель сприяє їхня еколого-економічна оцінка. Через те, що саме її вимоги до рекультивації передбачають відновлення таких земель, на яких можливо щорічно вирощувати високоякісну продукцію.

На наш погляд, рекультивовані землі можна використовувати в багатьох галузях економіки. Але для цього треба провести попередню еколого-економічну оцінку відновлених земель, що сприятиме вибору найдоцільнішого напрямку їхнього подальшого використання.

Цей вибір здійснюється на основі врахування комплексу політичних, соціальних, екологічних та економічних факторів. Найголовнішими з них є: а) ґрунтово-кліматичні особливості місцевості й спеціалізація сільськогосподарських підприємств до руйнації ґрунтів; б) фізико-хімічні властивості відновлених земель, що є основою для вибору галузі подальшого їхнього використання; в) витрати на рекультивацію; г) прибутки від використання рекультивованих земель; д) вплив запровадженого напрямку на поліпшення екологічного стану довкілля.

Найдоцільніший напрям подальшого використання рекультивованих земель залежить від ґрунтово-кліматичних умов, які є важливим чинником впливу на вибір напрямку сільськогосподарського виробництва та формування спеціалізації сільськогосподарських підприємств. Ґрунт як природно-історичне тіло володіє родючістю, яка визначається комплексом його взаємозв'язаних механічних, фізичних, хімічних, фізико-хімічних і біологічних властивостей, що зумовлюють життєдіяльність рослинних організмів. Після руйнації та відновлення ці властивості змінюються, а отже, і застосування таких ґрунтів може змінитися відносно напрямку використання непорушених земель.

Усе це спонукає до попереднього визначення цього напрямку, оскільки правильне спрямування рекультиваційних робіт дасть змогу зекономити витрати на їхнє проведення та, як результат, одержати максимально можливий прибуток від використання таких земель.

Не менш важливою складовою серед факторів, які впливають на вибір напрямку подальшого використання рекультивованих земель, є екологічний стан довкілля. Оскільки місця видобування корисних копалин відкритим способом часто проводяться в густонаселених регіонах, то недотримання екологічних вимог провокує загибель біоценозу, погіршення стану здоров'я населення даного регіону тощо.

Таке різноманіття факторів відіграє певну роль при визначенні не тільки шляхів і способів рекультивації порушених земель, але й впливає на їхню направленість для подальшого найдоцільнішого використання. Основними з них для техногенних ландшафтів степового Придніпров'я є такі чотири: 1. Сільськогосподарське виробництво (передача земель аграріям для вирощування сільськогосподарських культур). 2. Штучні сіножаті та луки (створення травосумішей на ділянках, не придатних до вирощування вимогливих рослин). 3. Штучне заліснення (насадження дерев для створення лісових масивів, заповідних зон і зон відпочинку). 4. Комбінована, в т.ч. створення рекреаційних, водо-, рибогосподарських, лісомеліоративних й інших об'єктів.

Наші багаторічні дослідження показують, що при проектуванні напрямку рекультивації порушених земель зручно користуватися матричним методом. Тим більше, що існуюча практика рекультивації уможливорює скласти зведену матрицю порушених земель залежно від фізико-хімічних властивостей техногенних новоутворень і технології їх розробки.

Для деяких гірничодобувних комбінатів степового Придніпров'я пропонуємо матрицю (табл.), яка наразі використовується під час проведення гірничотехнічного та біологічного етапів рекультивації.

Слід зазначити, що не всі види рекультивованих земель мають однакові агро-, еколого-економічні можливості. Наприклад, ділянки з насипним родючим шаром чорнозему в

Орджонікідзевському гірничо-збагачувальному й Вільногірському гірничо-металургійному комбінатах придатні для вирощування навіть вимогливих до властивостей ґрунту сільськогосподарських культур (пшениця озима, ячмінь, кукурудза, соняшник, цукрові буряки тощо). Водночас, наприклад, люцерна і еспарцет добре ростуть та дають високі врожаї сіна як на цих, так і на всіх інших землях зазначених об'єктів.

Свідченням цьому є така інформація: з 1 га удобрених рекультивованих земель науковці Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету [1] в середньому одержували 35 ц зерна пшениці озимої, 38 – зерна кукурудзи, 365 – зеленої маси сорго, 35 – сіна еспарцету, 42 ц сіна люцерни. В цілому 1 га рекультивованої площі забезпечує вихід 50 ц корм. од. та 3,5 ц пелетного протеїну.

У третьому й четвертому об'єктах (табл.) землі, що покриті родючим шаром чорнозему, придатні для вирощування майже всіх сільськогосподарських культур. У цьому випадку обов'язково треба враховувати біологічні особливості рослин. Там, де товщина насипного шару чорнозему менше 40 см, сільськогосподарські культури підвищуватимуть врожаї тільки у випадку додаткових витрат на добрива і меліоративні роботи.

В умовах степового Придніпров'я не всі напрями подальшого використання рекультивованих земель, які наведені у матриці, можуть бути затребуваними. Тому ще до проведення гірничотехнічного етапу рекультивації треба враховувати бажаний напрям подальшого використання цієї ділянки кар'єру, здійснити її еколого-економічну оцінку і на цій основі визначити спосіб рекультивації та витрати на неї.

Матриця можливих напрямів подальшого використання рекультивованих земель степового Придніпров'я

Об'єкт дослідження	Види рекультивованих земель	Направленість подальшого використання						
		1. Сільськогосподарське виробництво	2. Штучні сіножаті та луки	3. Штучне заліснення	4. Комбінована	1+2	2+3	3+4
I. Орджонікідзевський гірничо-збагачувальний комбінат	а) лесоподібні суглинки + 40 см маси чорнозему;	+	+	+	+	+	+	+
	б) лесоподібні суглинки;	-	+	+	+	-	+	+
	в) суміш лесоподібних суглинків і древньоалювіальних пісків;	-	+	+	+	-	+	+
	г) червоно-бура глина;	-	+	+	+	-	+	+
	д) сіро-зелена глина	-	+	+	+	-	+	+
II. Вільногірський гірничо-металургійний комбінат	а) лесоподібні суглинки;	-	+	+	+	-	+	+
	б) червоно-бурий суглинок;	-	+	+	+	-	+	+
	в) червоно-бура глина;	-	+	+	+	-	+	+
	г) лесоподібні суглинки + 20 см маси чорнозему;	-	+	+	+	+	+	+
	д) лесоподібні суглинки + 30 см маси чорнозему;	+	+	+	+	+	+	+
	е) лесоподібні суглинки + 40 см маси чорнозему;	+	+	+	+	+	+	+
	ж) лесоподібні суглинки + 50 см маси чорнозему	+	+	+	+	+	+	+
III. Камиш-Бурунський залізничний комбінат	а) технічна суміш гірських порід;	-	+	+	+	-	+	+
	б) технічна суміш гірських порід + 30 см маси чорнозему;	+	+	+	+	+	+	+
	в) технічна суміш гірських порід + 50 см маси чорнозему;	+	+	+	+	+	+	+
	г) технічна суміш гірських порід + 80 см маси чорнозему;	+	+	+	+	+	+	+
	д) лесоподібні суглинки;	-	+	+	+	-	+	+
	е) лесоподібні суглинки + 50 см маси чорнозему;	+	+	+	+	+	+	+
	ж) сіро-зелена глина;	-	+	+	+	-	+	+
	з) сіро-зелена глина + 50 см маси чорнозему	+	+	+	+	+	+	+
		+	+	+	+	+	+	+

IV. Виробниче об'єднання «Павлоградугілля»	а) шахтна порода + 50 см лесоподібно- го суглинку + 70 см маси чорнозему;	+	+	+	+	+	+	+
	б) шахтна порода + 50 см лесоподібно- го суглинку + 50 см маси чорнозему;	+	+	+	+	+	+	+
	в) шахтна порода + 50 см лесоподібно- го суглинку + 30 см маси чорнозему;	+	+	+	+	+	+	+
	г) шахтна порода + 70 см маси чорнозему;	+	+	+	+	+	+	+
	д) шахтна порода + 50 см маси чорнозему;	+	+	+	+	+	+	+
	е) шахтна порода + 30 см маси чорнозему;	-	+	+	+	-	+	+
	ж) шахтна порода	-	-	-	+	-	-	+

Джерело: Власні дослідження.

Слід зауважити, що розробка методологічних основ формування еколого-економічної оцінки рекультивації порушених земель знаходиться тільки на початку свого рішення. Складність досліджень із цієї проблеми визначається тим, що відпрацьовані гірничорудними підприємствами землі – це суміш геологічних порід різного генезису, а такі субстрати (едафотопи) у природі аналогів не мають. Це *Terra incognita* – невідома земля. Тому породи, які винесені на денну поверхню, або нанесений на них шар чорноземної маси, є ще недостатньо вивченим об'єктом сільськогосподарської та лісогосподарської діяльності людини. В цьому випадку важливим фактором є підбір сільськогосподарських або лісових культур, що спроможні пристосовуватися до екстремальних умов техногенного середовища, здатні забезпечити належну врожайність і підвищувати рівень родючості рекультивованих земель. Саме тому особливо актуальним є еколого-економічне обґрунтування найраціональніших напрямів рекультивації порушених земель.

На наш погляд, найоптимальніший напрям подальшого використання рекультивованих земель можна визначити за формулою:

$$O_{\Sigma} = \sum_{i=1}^n \frac{3_{si}}{S_i \cdot K_{\Sigma n}},$$

де O_{Σ} – оцінка напрямів рекультивації, включаючи поєднання;

n – кількість напрямів, що утворюють поєднання;

i – один із чотирьох напрямів подальшого використання ділянки;

3_{si} – загальна площа, яка рекультивується для подальшого використання в i -му напрямі;

S_i – площа рекультивованої ділянки кар'єру, яка вже використовується в i -му напрямі;

$K_{\Sigma n}$ – коефіцієнт, який показує доцільність використання в майбутньому в i -му напрямі всієї (=1), або якоїсь частини (0,75; 0,5; 0,25) рекультивованої ділянки кар'єру.

Наприклад, на Запорізькому кар'єрі Орджонікідзевського ГЗК загальна площа робіт, пов'язаних із біологічною рекультивацією, становить у середньому 150 га. Ці роботи полягають у підготовці відновлених земель до сільськогосподарського (внесення органічних і мінеральних добрив, передпосівне прокачування, заорювання, сівба, косіння багаторічних трав тощо – 50 га) та лісогосподарського використання (посадка лісу, поповнення лісових культур тощо – 100 га).

Отже, найдоцільніший напрям подальшого використання рекультивованих земель матиме вигляд:

$$O_{\Sigma} = \frac{150}{(50 \cdot 1) + (100 \cdot 0,75)} = 1,2.$$

Згідно з проведеними розрахунками ці рекультивовані землі найдоцільніше використовувати в сільськогосподарському виробництві. В разі необхідності їх можна використовувати й для створення лісових насаджень.

Кінцевим результатом прогнозування подальшого використання рекультивованих земель є науково обґрунтоване передбачення майбутньої структури цих угідь і визначення характеру заходів, пов'язаних із трансформацією цих земель та спрямованих

на збільшення виходу продукції з гектара площі при скороченні витрат на одиницю продукції. Такий прогноз стане реальною підставою для вирішення питання найдодільніших капітальних вкладень у підвищенні інтенсивності використання рекультивованих земель.

Висновки. Видобуток корисних копалин відкритим способом у степовому Придніпров'ї супроводжується руйнацією родючих чорноземів і погіршенням еколого-економічного стану густонаселеної території.

Порушені землі потребують невідкладної рекультивації, за якої створюється ресурс багатофункціонального значення. Він є оригінальним продуктом та предметом праці,

що робить їх теоретичним і практичним фундаментом для подальшого використання на благо людям.

Еколого-економічна ефективність використання рекультивованої землі зумовлюється, насамперед, потужністю нанесеного на сплановану поверхню відвалів шару чорнозему.

Вибір варіанта можливої трансформації рекультивованих земель має ґрунтуватися на показниках спеціальної матриці, яка передбачає досягнення економічно доцільного й екологічно безпечного рівня віддачі з одиниці площі рекультивованих земель, впровадження енергоощадних та екологічно безпечних технологій обробітку ґрунту і вирощування сільськогосподарських культур.

Список використаних джерел

1. Бекаревич Н.Е. О рекультивации земель в степи Украины / Н.Е. Бекаревич, Н.Д. Горобец, А.А. Колбасин и др. – Днепропетровск: Промінь, 1971. – 218 с.
2. Веденічев П.Ф. Економічна оцінка землі / П.Ф. Веденічев, П.П. Маракулін. – К.: Урожай, 1964. – 120 с.
3. Галаган Т.І. Економіко-екологічні проблеми біологічної рекультивації порушених земель / Т.І. Галаган // Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. – 2003. – № 3-4. – С. 208-213.
4. Горлов В.Д. Рекультивация и эффективность использования плодородных почв / В.Д. Горлов // Вопросы экономики. – 1979. – № 11. – С. 61-70.
5. Гуменюк М.М. Ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами регіону / М.М. Гуменюк // Рекультивация складних техноосистем у новому тисячолітті: ноосферний аспект: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ: ДДАУ, 2012. – С. 83-88.
6. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки / П.М. Макаренко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
7. Мельник Л.Ю. Методологічні підходи до оцінки рекультивованих земель / Л.Ю. Мельник, Т.І. Галаган // Держава та регіони. – 2005. – № 5. – С. 156-160.
8. Олейник В.Я. Экономические проблемы осуществления рекультивации земли: матер. Міжнар. наук. конф., присвяченої 90-річчю проф. М.О. Бекаревича / В.Я. Олейник. – Дніпропетровськ, 1996. – С. 119.
9. Россоха В.В. Методичні підходи до оцінки потенціалу земельних ресурсів / В.В. Россоха // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 29-35
10. Хвесик М.А. Стратегічні імперативи раціоналізації землекористування в контексті соціально-економічного піднесення України / М.А. Хвесик // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 24-30
11. *Agricultural Statistics United States*, Department of Agriculture / Washington, 1993/ – 517 p.
12. *Christopher Ritson. Agricultural Economics Principles and Policy* / Boulder, Colorado: Westview Press, 1997. / – 409 p.
13. *Heyne Payl. The Economics Way of Thinking. Fifth Edition* - University of Washington - Science Research Associates / 1987 / – 704 p.
14. *Reinhold Wessely. The importance of mortgage system for Ukraine* // Таврійський наук. вісник. – 2004. – Вип. 31. – С. 32-42.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2014 року

*

С.І. КАНЦЕВИЧ, кандидат економічних наук
Інститут тваринництва Національної академії аграрних наук України
Ю.В. СИНЯВІНА, кандидат економічних наук
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Удосконалення методики прогнозування у тваринництві

Постановка проблеми. Прогнозування сільськогосподарського виробництва – спеціальне наукове дослідження конкретних перспектив розвитку галузей сільського господарства. На основі прогнозних результатів можна розробити науково обґрунтовану державну стратегію розвитку агропромислового комплексу. Необхідною передумовою розробки прогнозних параметрів сільськогосподарського виробництва є вивчення тенденцій розвитку його галузей.

Однак біологічні процеси в сільському господарстві є нелінійними за визначенням і не можуть бути описані традиційними лінійними методами, в зв'язку з чим виникає необхідність пошуку нових методів прогнозування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методики прогнозування в сільському господарстві відображено у працях М.П. Коржинського [3], А.А. Грешилова [1], О.В. Олійника [5], А.О. Гуторова [2] та ін. Проте питання вибору оптимального методу прогнозування в сільському господарстві потребує подальших наукових досліджень.

Мета статті – порівняльний аналіз різних математичних методів прогнозування з погляду точності опису даних й адекватності одержаних моделей.

Виклад основних результатів дослідження. Досить поширеним в економічній науці є метод прогнозування Льюїса, що ґрунтується на спробі передбачити майбутнє положення показника, аналізуючи часовий ряд ізольовано, не вдаючись у механіку руху.

Метод Льюїса нехтує причинно-наслідковими зв'язками, але може легко реалізуватися за допомогою стандартного програмного забезпечення типу Microsoft Excel або OpenOffice.Calc. Водночас методами економіко-математичного моделювання намагаються виявити причинно-наслідковий механізм, тобто знайти фактори, які визначають поведінку показника, що прогнозується, прогноз за якими або відомий, або не важко знайти.

Прогнозування за Льюїсом будується на основі методів експоненційного згладжування: якщо d_t – ряд фактичних значень показника d та $0 < \alpha < 1$ – константа згладжування, то експоненційно згладженим рядом d_t буде ряд u_t , який визначається за рекурентною формулою:

$$u_t = \alpha d_t + (1 - \alpha) \cdot u_{t-1}. \quad (1)$$

Для прогнозу показника d на момент часу $n+1$, якщо відома величина показника при $t = n$, можна використати формулу:

$$d = \alpha d_n + (1 - \alpha) \cdot u_{n-1}. \quad (2)$$

Льюїс вважає вибір $\alpha=0,2$ задовільним. Цей показник є швидкістю адаптації та старіння даних [4]. За початковий рівень згладжування (u_0) взято значення першого члена ряду (d_1). Прогноз розвитку вівчарства в усіх категоріях господарств показав скорочення обсягів виробництва вовни до 3792 т у 2013 році. Середній річний настриг вовни від вівці залишиться на рівні 3,4 кг, проте скоротиться поголів'я і становитиме 955,4 тис. гол. Схожа ситуація відбудеться в сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення, де при незмінному середньорічному обсягу настригу вовни на вівцю обсяги виробництва молока скоро-

тяться за рахунок зменшення кількості овець.

Порівняльний аналіз залежності точності прогнозу від величини α вказує на те, що чим вище ця величина, тим краще точність прогнозу, що входить у протиріччя з уявленнями Льюїса про оптимальний вибір α , який дорівнює 0,2. Це доводить про наявність тренду та необхідність застосування засобів регресійного аналізу.

В економічній науці широкого застосування набув лінійний регресійний аналіз, сутність якого полягає у вивченні статистичного взаємозв'язку між однією кількісною залежною змінною від однієї або деяких незалежних кількісних змінних [7, 9]. За допомогою цього методу відкидається вплив випадкових факторів, що викликають коли-

вання в динамічному ряді, та враховується вплив лише стійких факторів.

Варто зазначити, що метод прогнозування економічних показників за допомогою лінійного регресійного аналізу доцільно застосовувати при побудові коротко- і середньострокових прогнозів за умови незмінності діючих факторів.

Розробимо прогноз розвитку вівчарства в усіх категоріях господарств на наступні п'ять років за допомогою вищезазначеного методу. Результати аналізу таблиці 1 дають змогу зробити висновок, що математичні моделі, які побудовані за допомогою зазначеного методу, не лише характеризуються низькою точністю опису (на рівні 30% для показників кількості поголів'я та виробництва вовни), але й можуть протирічити біологічному змісту.

1. Фактичні та прогнозні показники розвитку вівчарства в усіх категоріях господарств України

Рік	Фактично			Рік	Прогноз*		
	Кількість овець на кінець року, тис. гол.	Середній річний настриг вовни на вівцю, кг	Виробництво вовни, т		Кількість овець на кінець року, тис. гол.	Середній річний настриг вовни на вівцю, кг	Виробництво вовни, т
1996	3209,3	2,9	13926	2013	540,3	3,7	1258,5
2001	963,1	3	3400	2014	335,1	3,7	271,1
2006	872,2	3,5	3195	2015	129,7	3,8	-716,3
2009	1095,7	3,4	3755	2016	-75,6	3,9	-1703,7
2010	1197	3,6	4111	2017	-280,9	4,0	-2691,1
2011	1100,5	3,4	4192				
2012	1093,2	3,4	3877				

*Розраховано автором.

Джерело:[6].

Математичні моделі, побудовані на основі лінійного регресійного аналізу, матимуть високий приведений коефіцієнт детермінації та F-відношення в тому випадку, коли динамічний ряд сам по собі лінійний. Характерною рисою сільського господарства є суттєва нелінійність виробничих процесів. Тобто, лінійні методи не в змозі точно описати закономірності, що притаманні реальним біологічним системам [8, 10]. Тому при аналізі й прогнозуванні пропонуємо застосовувати методи нелінійного регресійного аналізу з використанням сучасних інформаційних технологій та комп'ютерної техніки.

Динаміка виробництва вовни в усіх категоріях господарств протягом 1991-2012 років найбільш точно описується таким рівнянням:

$$Y = -299057 + 167643x - 36334x \ln x + (-104209(\ln)^2 + 134813/x), \quad (3)$$

де Y – виробництво вовни в усіх категоріях господарств, т;

X – роки.

Приведений коефіцієнт детермінації для даного рівняння дорівнює 99,75%, що характеризує високу точність опису даних, а F-відношення на рівні 400,81 показує високу достовірність моделі.

Зменшення обсягів виробництва вовни відбудеться за рахунок скорочення поголів'я овець:

$$Y = 1 / (-0,026 + 3,410x^3), \quad (4)$$

де Y – кількість поголів'я овець в усіх категоріях господарств, тис. гол.;

X – роки.

Значення приведенного коефіцієнта детермінації та F-відношення для даного рівняння дорівнюють 96,26% і 267,30 відповідно, що також доводить про високу точність опису й достовірність моделі.

Для порівняння ефективності методів коефіцієнтів темпів росту та нелінійного регресійного аналізу було спрогнозовано виробництво вовни у 2012 році кожним із вищезазначених методів (табл. 2).

2. Прогнозування виробництва вовни в усіх категоріях господарств України за різними методами, т*

Рік	Факт	Методи лінійного регресійного аналізу	Відхилення від факту, %	Методи нелінійного регресійного аналізу	Відхилення від факту, %
1996	13926	8170	-41,3	13484	-3,2
2001	3400	7183	111,3	3371	-0,8
2006	3195	6195	93,9	3201	0,2
2009	3755	5208	38,7	3836	2,1
2010	4111	4221	2,65	4093	-0,4
2011	4192	3233	-22,8	4158	-0,8
2012	3877	2245	-57,9	3829	-1,23

*Розраховано автором.

Джерело: [6].

Результати порівняльного аналізу показують, що методи нелінійного регресійного аналізу точніше описують фактичні дані, ніж лінійні методи, оскільки мають менше відхилення від факту, що характеризується високим значенням приведенного коефіцієнта детермінації.

Висновки. Традиційні лінійні методи не в змозі достовірно описати процеси в сільському господарстві, оскільки статистичні характеристики рівнянь, що одержані за допомогою використання методів нелінійного регресійного аналізу, значно вищі від ліній-

них, зокрема, величини приведенного коефіцієнта детермінації та F-відношення, які характеризують точність опису й достовірність математичних моделей, відповідно. Для опису виробничих та економічних процесів, що відбуваються в сільському господарстві, доцільно використовувати методи нелінійного регресійного аналізу, оскільки біологічні особливості даної галузі виключають лінійність процесів. Це дає подальшу можливість одержувати достовірніші аналітичні результати досліджень і розробляти точніші прогнози.

Список використаних джерел

1. *Грешилов А.А.* Математические методы построения прогнозов / А. А. Грешилов, В. А. Стакун, А. А. Стакун. – М.: Радио и связь, 1997. – 112 с.
2. *Гуторов А.О.* Анализ методов выявления скрытых периодичностей / А. О. Гуторов, А. С. Погорелов // Вісник ХНАУ: Серія «Економіка АПК і природокористування». – 2006. – №8. – С. 84-89.
3. *Коржинський М.П.* До питання методики визначення продуктивності тварин на перспективу / М.П. Коржинський // Питання економіки й організації сільськогосподарського виробництва. – Вип. XVII. – К.: Українська сільськогосподарська академія, 1970. – С. 118-120.
4. *Льюис К.Д.* Методы прогнозирования экономических показателей / пер. с англ. [и предисл.] Е.З. Демиденко / К.Д. Льюис. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 130 с. Перевод изд. : Industrial and business forecasting methods / Colin D. Lewis (London etc.). – Библиогр. : с. 130-132 (44 назв.) Шифр РНБ: 86-5/77.
5. *Олійник О.В.* Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві в умовах циклічності його розвитку: дис. ... доктора екон. наук: 08.07.02 / О.В. Олійник. – Х., 2005. – 494 с.
6. Сільське господарство України: Стат. зб. за 2012 р. / [За ред. Ю.М. Остапчука]; Держ. служба статистики України. – К., 2013. – 392 с.
7. *Montgomery D.C.* Introduction to Linear Regression Analysis / Montgomery D. C., Peck E. A., Vining G. G. – 5th Ed. – USA: Wiley, 2012. – 672 p.
8. *Greid J.D., Hardaker J.B., Farrell D.J. and Cumming R.B.* (1974). Towards the determination of optimal systems of broiler production. *Agricultural Systems* 2, 47-65.
9. Manual to Accompany Introduction to Linear Regression Analysis / Ryan A. G., Montgomery D. C., Peck E. A., Vining G. G. – 5th Ed. – USA: Wiley, 2013. – 164 p.
10. *White D.H., O'Leary G.J., Bartlett B.E. and Abuserewa S.* (1978). Simulation of poultry egg production. – *Agricultural Systems* 3, 85-102.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2013 р.

* * *

*А.І. ЛИТВИНОВ, кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний технічний університет
сільського господарства ім. Петра Василенка*

Сільськогосподарська продукція: проблема якості

Постановка проблеми. Сільське господарство – базова галузь економіки, воно є джерелом продуктів харчування та незамінної сировини для інших галузей. І хоча з давніх–давен продукція сільського господарства активно використовувалася людиною на всіх етапах економічного й суспільного відтворення, останнім часом в Україні загострюється проблема її якості, оскільки критерії якості не завжди є зрозумілими не лише для широкого загалу, але й для виробників сільськогосподарської продукції. Водночас проблеми з її якістю несуть суттєві ризики і не лише зовнішньоекономічні. Також це стосується й стандартизації параметрів продукції. Але виникає ще одна проблема: чи є тотожними категорії продукції стандартної й продукції якісної? Розвідкам шляхів їх розв’язання й присвячується запропонована стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми якості та стандартизації турбують людину вже тривалий час. Так, перші кроки на шляху до стандартизації були зроблені ще в древньому Китаї, де стандартизували якість порцеляни й паперу [1]. Наступною масштабною подією на цьому шляху стала розробка наприкінці XIX ст. своєї теорії американцем Ф.У. Тейлором, який ввів у вжиток визначення меж якості та сформулював підходи й інструменти для їх вимірювання [1].

Перша половина XX ст. стала початком використання для контролю за якістю статистичних методів згідно з розробками

У.Е. Шухарта, який був учителем Е. Демінга [1]. Останній — став провідним дослідником з питань якості. Він, зокрема, вважав, що 94% можливостей поліпшення знаходяться у сфері управління та визначив 14 ключових принципів, які мають допомогти керівникам у цьому [2, 3]. Також у переліку дослідників систем якості слід згадати про Джозефа М. Джурана [4], автора теорії тотального контролю якості Арманда Фейгенбаума [5], Каору Ішикаву [6], Геніті Тагучі [7], Філіпа Кросбі [8]. Ціла плеяда інших дослідників і фахівців залишилася неназваною, але їхній внесок у теорію якості не стає від цього менш вагомим.

Мета статті – дослідження окремих аспектів проблеми якості сільськогосподарської продукції, що несуть підвищені ризики для підприємств – виробників сільськогосподарської продукції, та внесення пропозицій щодо мінімізації їх негативного впливу на результати діяльності підприємств.

Виклад основних результатів дослідження. Продукція сільського господарства вже багато тисячоліть є невід’ємним атрибутом людства. Так, одомашнення великої і дрібної рогатої худоби, окультурення хлібних злаків, бобових та інших рослин у 9-7 тисячолітті до н.е. називають неолітичною революцією [9, с. 11]. Ці події, спрямовані на зменшення залежності людини від дії примхливих і не завжди зрозумілих природних сил, розв’язали на наступні тисячоліття продовольчу проблему, про що, власне, доводить статистика зростання людської популяції. За свідченням С.П. Капіци чисель-

ність людства збільшується за гіперболічною кривою і відбувається це за рахунок того, що воно має інформаційну природу, під якою мається на увазі передавання від попередніх поколінь до наступних інформації — знань, технологій, звичаїв тощо [10]. Слід додати, що знання як одержати їжу, як із наявної обрати безпечну для споживання, знаходяться в переліку інформаційних пріоритетів на одному з перших місць, адже від цього залежить виживання кожної людини. Тому проблема якості сільськогосподарської продукції має доволі тривалу історію.

Що стосується сільського господарства, то його продукція, напевно, взагалі, була одним із перших товарів. На користь цієї гіпотези постає той факт, що така продукція (а точніше — її окремі види) часто і в різних культурах стає еквівалентом обміну, грошима. Так, Дж. Везерфорд зазначає, що ацтеки користувалися зернами, або бобами какао як грошима, в обмін на них можна було купити жертвне м'ясо, їжу, рабів та алкогольні напої на місцевих ринках. Індійці як гроші використовували мигдаль, жителі Гватемали — кукурудзу, античні вавілоняни й асирійці розраховувались ячменем, монголи — брикетами чаю, а для жителів країн південно-східної Азії — Японії, Філіппін, Бірми та інших — за гроші часто служила стандартна мірка рису. Цей перелік можна продовжити: норвежці як гроші використовували вершкове масло, а в середні віки — сушену тріску; жителі Китаю, північної Африки і середземноморського регіону — сіль, яка, хоча й не є продуктом сільського господарства, але застосовується в їжу. Жителі Борнео в ролі грошей користувалися буйволами, древні хети вимірювали вартість у вівцях, а греки часів Гомера — у биках. Взагалі скрізь, де набула поширення свійська худоба, її часто використовували в ролі грошей [11, с.17-21], що, безумовно, потребує однорідної якості товару. Тобто, різні екземпляри товару мають бути більш-менш однаковими.

Нині це називається стандартизацією. І знову ж таки, оскільки людина постійно має справу із продукцією сільського господарства, коли — в процесі її виробництва, а коли — по кілька разів на добу в процесі приготу-

вання їжі та її споживання, вона мимоволі стає експертом і навчається не лише відрізняти добрий продукт від поганого, але й орієнтуватися, наскільки добрим є той чи інший продукт. Це дає нам підстави стверджувати, що сільськогосподарська продукція в такий спосіб стає першим масово стандартизованим товаром ще задовго до появи формалізованих на документальному рівні систем стандартів.

У результаті дії процесів суспільного розвитку їжа, яку споживає людина, має дедалі менше відношення до продукції сільського господарства і все більше — до промислового виробництва. Поступово вона перестає бути продуктом життєдіяльності рослин та тварин і стає сумішшю різних речовин органічного й неорганічного походження, з якої роблять продукти, призначені для харчування. А промисловий спосіб їх виробництва в сучасних умовах вимагає стандартизації та контролю якості. При цьому контроль якості може бути ефективним лише тоді, коли він здійснюється на всьому ланцюжку — починаючи із сировини і завершуючи передачею продукту кінцевому споживачу. Неможливо здійснювати ефективний контроль за якістю виробленого продукту без контролю за якістю сировини. А оскільки сировиною в даному разі є продукція сільського господарства, це і є об'єктивною причиною для поширення концепцій контролю якості та стандартизації в сільськогосподарському виробництві. Іншою важливою причиною є розвиток торгової справи і поширення торгівлі на великі відстані.

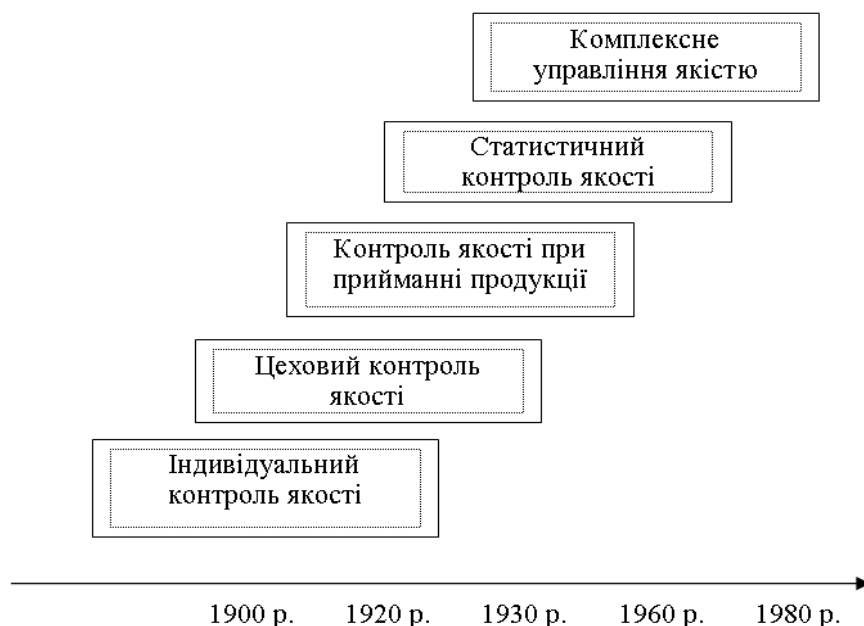
Знову ж таки, посилення останнім часом вказаних тенденцій не означає, що стандарти та контроль якості в сільському господарстві раніше були відсутні. Зокрема, перший стандарт на зерно у США було опубліковано майже століття тому, у 1917 році [12, р. 39].

Але система стандартів на якість як на таку з'являється лише у 80-х роках XX ст. у вигляді групи стандартів ISO 9000 [1, с.39]. Ця система є закономірним результатом еволюції підходів до управління якістю у XX ст. (рис., наведено згідно із А. Фейгенбаумом [13, с.45]).

Слід зазначити, що стандарти на сільськогосподарську продукцію в Україні під час Другої світової війни вже діяли. Зокрема, у 1942 році був введений у дію стандарт "Овощи" [14], інші стандарти на продукцію сільськогосподарського походження [15]. Отже, стандартизація сільськогосподарської продукції в Україні має вже майже столітню історію. На нинішній час у країні існує (або знаходиться у стані розробки) понад 1000 державних стандартів¹.

Важливе значення має питання відповідності національних та іноземних стандартів якості, особливо в сучасних умовах інтеграції України в економічну систему європей-

ської співдружності. Адже сільське господарство країни традиційно є експортоорієнтованою галуззю і питання відповідності продукції стандартам країн – споживачів визначає саму можливість такого експорту. Крім того, відповідність національних та іноземних стандартів визначає режим сприяння експорту чи імпорту відповідних товарів, пріоритети підтримки вітчизняного виробника. Так, вищі внутрішні вимоги обмежують доступ на внутрішній ринок товарів, які їм не відповідають. При цьому національні товари відповідатимуть менш жорстким зовнішнім вимогам і можуть бути експортовані.

Еволюція концепцій контролю якості за А. Фейгенбаумом

У контексті вступу України до СОТ та очікуваного вступу до Європейського Союзу для українських сільськогосподарських товаровиробників відкриваються нові можливості, пов'язані з освоєнням потужного потенціалу європейського ринку. Але для цього слід забезпечити виконання вимог до якості сільськогосподарської продукції на рівні європейських стандартів. Тому гармонізація стандартів, що нині відбувається (див. [17–19]), має значення не лише формального кроку на шляху до вступу України в Євросоюз, але і є суттєвою загрозою для частини сільськогосподарських виробників,

які не зможуть адаптувати своє виробництво до вимог європейських стандартів. Адже якщо раніше для таких виробників були закриті лише зовнішні ринки, то зі встановленням гармонізованих вимог до якості внутрішній ринок також закритися. Разом із тим представники уряду стверджують, що станом на початок 2012 року до 99,9 % харчової продукції, експортованої Україною, жодної претензії не було [19]. Тобто, на перший погляд ситуація виглядає дуже заспокоїливою. Але все не так просто. Почнемо з того, що зовнішньоекономічна діяльність в Україні є сферою державного регулювання (див. [20,21], інші нормативи). Це означає, що доступ на зовнішні ринки є для сільськогосподарських підприємств – безпосередніх

¹ Наведено на підставі даних наказу Мінагропродовольства України від 05.07.2006 р. № 348 [16].

виробників ускладненим, а тому значні обсяги їхньої продукції призначені для продажу на внутрішньому ринку, для внутрішнього покупця. Навіть якщо таким покупцем є зернотрейдер, що формує партію зерна для виконання зовнішньоекономічного контракту, для сільськогосподарського підприємства – виробника зерна він усе одно є внутрішнім покупцем.

В Україні на державному рівні ведеться робота з питань нормування, регламентації та стандартизації продуктів харчування відповідно до вимог ФАО (Продовольча сільськогосподарська організація) і ВООЗ (Все-світня організація охорони здоров'я). Зокрема, відповідно до Постанови КМУ від 19.04.1999 р. № 616 [22, 23] створена та діє Національна комісія з Кодексу аліментаріус, до основних завдань якої включено:

аналіз міжнародного й вітчизняного законодавства і розроблення пропозицій щодо удосконалення законодавства у сфері безпечності та якості харчових продуктів;

гармонізацію вітчизняного законодавства з міжнародним у зазначеній сфері;

сприяння впровадженню нових технологій, міжнародних стандартів, вітчизняних технічних регламентів і міжнародних санітарних заходів у сфері виробництва харчових продуктів та нових методів їх дослідження [23].

Насправді, створення і функціонування подібної комісії вказує на наявність реальних проблем у сфері гармонізації національних та міжнародних стандартів. Такий стан справ є закономірним, адже в Україні на дату підготовки цього матеріалу не залишилося спеціального органу у сфері стандартизації (див. табл.).

Державні органи, що в різний час виконували функції контролю за якістю та стандартами на сільськогосподарську продукцію

Назва	Період роботи	Примітка
Національна рада з питань якості	1996-2000	Створено на підставі [32], до завдань, серед іншого, було включено гармонізацію законодавства відповідно до європейських норм і принципів. Ліквідовано на підставі [33]
Державний комітет України по стандартизації, метрології та сертифікації	1996-2000	Створено на підставі [34], ліквідовано на підставі [35]
Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації України	2000-2003	П правонаступник попереднього комітету, створено на підставі [35], ліквідовано на підставі [36]
Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики	2003-2011	П правонаступник попереднього комітету, створено на підставі [36], ліквідовано на підставі [27]

Отже, в Україні склалася ситуація, коли в системі державного управління відсутній спеціальний орган, що займався б виключно питаннями стандартизації, які фактично зосереджені в підрозділах Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, яке на підставі підпункту 10 пункту 4 Положення [24] координує діяльність метрологічної служби, але при цьому не визначене як Центральний орган виконавчої влади у сфері метрології (ЦОВМ), передбачений ст. 4 Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність» [25]. У системі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України функціонують ДП "УкрНДНЦ" [26], Державна інспекція України з питань захис-

ту прав споживачів [27], Державна пробірна служба України, яка при цьому перебуває в системі Міністерства фінансів [28]. Таким чином, маємо ситуацію, коли єдина організація, що займається виключно питаннями стандартизації та якості, в Україні відсутня, причому ці функції виконуються кількома структурами, які є розпорешені між різними міністерствами (станом на час підготовки цього матеріалу).

Якщо взяти за приклад іноземні країни – Російську Федерацію, Республіку Білорусь, або країни Європейського Союзу, то побачимо єдину організацію, що займається виключно питаннями стандартизації [29–31]. В Україні стандартизацією де-факто займа-

ється Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, в якого крім стандартизації є й низка інших, не менш важливих, завдань. А контроль у сфері стандартів покладено на Державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів, яка також вирішує ще й інші питання. Отже, робота по удосконаленню стандартів, їх гармонізації та уніфікації з міжнародними вимогами може бути організована ефективніше й суттєво прискорена за рахунок об'єднання розпорошених структур в єдину організацію, яка займатиметься виключно питаннями стандартизації. Важливо також уникнути дублювання, яке завжди виникає, коли подібною діяльністю займається кілька організацій. Крім того, за рахунок виключного характеру даної діяльності спрощується контроль за нею й підвищується її результативність.

Одним із найсуттєвіших ризиків, що стосуються безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції та пов'язані з її якістю, є неохочання виручки (або її частини) внаслідок того, що якість одержаної продукції внаслідок різних причин не відповідає цільовим параметрам. Також до уваги слід брати ризик зміни таких параметрів, або їх упередженого тлумачення. Перше набуває актуальності в умовах, коли Україна опинилася перед вибором пріоритетного вектора зовнішньоекономічного розвитку. Адже й європейський напрям і азійський вимагають гармонізації стандартів, але при цьому вони не є повністю сумісними між собою. Це пояснюється неоднаковим рівнем технологічного та соціально-економічного розвитку, різними культурами, вплив яких на структуру споживання продуктів харчування залишається доволі відчутним.

За нормативами Російської Федерації молоко, в якому кількість соматичних клітин знаходиться в межах до 4 млн, вважається придатним до споживання [37]. А країни Європейського Союзу свого часу заборонили імпорт молока із США, в якому було понад 400 тис. таких клітин [38]. Різниця у вимогах до якості очевидна. Також на перший погляд очевидно є думка про "привабливіший" азійський вектор. Адже українські державні стандарти допускають наявність

до 800 тис. соматичних клітин [39] і за даним показником у разі суворіші за російський зразок. При цьому нижня межа такого параметра для молока вищого гатунку за українськими нормативами є граничною для Європейського Союзу. Разом із тим доцільність надання пріоритетів у даному питанні малозаселеним російським територіям¹ є сумнівним та навіть несе приховані загрози. Головні з них – звуження ринку й орієнтир на випуск продукції якості, придатної лише для експорту в країни із низькими вимогами до неї, яких залишається все менше. Проте навіть на внутрішньому ринку конкуренція загострюється, на полицях супермаркетів з'являється дедалі більше іноземних продуктів. Нарощують свою присутність і російські виробники. За таких умов орієнтир на ринок, що звужується, є джерелом проблем. Адже при підвищенні росіянам стандартів якості до європейського рівня наша продукція може виявитися неконкурентною навіть на внутрішньому ринку, адже вона буде найгіршою за параметрами якості. Єдиним виходом із цієї ситуації є орієнтир на забезпечення продукцією сільського господарства європейського рівня вимог до якості вже нині. Це дасть змогу мінімізувати ризики для місцевих виробників сільськогосподарської продукції та сприятиме нарощуванню експортного потенціалу галузі.

Іншим викликом сільському господарству України стало його переміщення до особистих селянських господарств, питома вага яких у виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції є визначальною. Зокрема, переважна частка валової продукції тваринництва виробляється в господарствах населення [42]. Це, певною мірою, ускладнює питання контролю за якістю та стандартизації такої продукції. Але поширення кооперації з питань збуту селянами своєї продукції може стати тією ланкою, що зможе успішно координувати зусилля селян і розв'язувати такі проблеми. Також ці питання потребують уваги з боку переробни-

¹ Згідно із статистичними даними [35, 36], чисельність населення в країнах Європейського Союзу (EU28) та в Російській Федерації станом на початок 2013 р. становила відповідно 505 млн і 143 млн осіб при значно більшій площі території РФ.

ків сільськогосподарської продукції, адже вони безпосередньо зацікавлені у забезпеченні підприємств галузі сільськогосподарською сировиною стандартизованої якості. Зменшення витрат на доведення сировини до необхідних кондицій та зниження ризику збитків унаслідок використання сільськогосподарської сировини неналежної якості мають стати тим економічним стимулом, що дасть можливість переробним підприємствам обґрунтовувати доцільність участі у фінансуванні частини витрат, пов'язаних із розвитком кооперації й створенням і підтримкою функціонування недержавної саморегульованої організації з питань стандартизації сільськогосподарської продукції.

Висновки. 1. По відношенню до сільськогосподарської продукції категорії "якісна" та "стандартна" відмінні. Наприклад, якісна продукція може бути нестандартною, а стандартна – не відповідати високим вимогам до якості. При цьому невідповідність сільськогосподарської продукції окремим вимогам стандартів (таким, наприклад, як однорідність за смаком, кольором або запахом, що часто доводить про органічне походження) не завжди означає її низьку якість. Таким чином, стандарти якості можуть бути використані не лише в системі заходів щодо забезпечення певного рівня якості, але і як інструмент провадження протекціоністської політики.

2. Питаннями стандартизації сільськогосподарської продукції, їх гармонізації відповідно до вимог перспективних зовнішніх ринків на державному рівні займаються різні організації, що призводить до дублювання функцій та перевитрат ресурсів. Тому створення єдиного державного органу з цих питань підвищить ефективність їхньої роботи, а також цьому сприятимуть недержавні саморегульовані організації, створені безпосередньо товаровиробниками.

3. На прикладі коров'ячого молока показано, що РФ має рівень національних стан-

дартів на продукцію сільського господарства нижчий, ніж у країнах Європейського Союзу. Для українських виробників це може виглядати як перевага. Але орієнтир на низький рівень якості, що дає змогу одержувати економію витрат у короткостроковому періоді, призведе спочатку до втрати конкурентних переваг українськими виробниками сільськогосподарської продукції, а тоді — до втрати ринку збуту своєї продукції, в тому числі внутрішнього. А беручи до уваги, що за чисельністю населення, яке є основним споживачем продукції сільського господарства і не тільки, Російська Федерація значно поступається сукупності країн Європейського Союзу, надання їй виключного зовнішньоекономічного пріоритету несе високі ризики й потребує ретельного обґрунтування.

4. Існує ризик втрати доходів українськими сільськогосподарськими товаровиробниками внаслідок зменшення їх ринкової частки як на зовнішніх, так і на внутрішньому ринку через повну або часткову невідповідність продукції як вимогам до її якості, так і місцевим стандартам.

5. На рівні сільськогосподарського підприємства вирішення питань мінімізації ризиків щодо якості продукції слід пов'язувати із запровадженням ефективних систем контролю за нею, моніторингу місцевих та іноземних стандартів. Разом із тим витрати на запровадження й функціонування таких систем не повинні перевищувати додаткові надходження, завдяки поліпшенню якості продукції, що виробляється. З метою мінімізації таких витрат шляхом їх розподілу серед якнайбільшого числа підприємств галузі можливе створення товаровиробниками спеціалізованої саморегульованої організації, яка могла б взяти на себе координацію діяльності у сфері стандартизації та якості сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел

1. Векслер Е.М. Менеджмент якості [Текст] / Е. М. Векслер, В. М. Рифа, Л. Ф. Василевич; під заг. ред. Е. М. Векслера. — К. : ВД "Професіонал", 2008. — 320 с.
2. Рамперсад Х.К. Общее управление качеством: личностные и организационные изменения [Текст] / Хьюберт К. Рамперсад. — М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2005. — 256 с.
3. Deming, W.E. Out of the Crisis [Text] / W. Edwards Deming. — Cambridge : Massachusetts Inst Technology, 1982. — ISBN: 9780911379013

4. Juran, J. Quality Control Handbook [Text] / J.M. Juran. — 3rd edition. — New York : McGraw Hill Higher Education, 1974.
5. Feigenbaum, A. Total Quality Control: Engineering and Management; the Technical and Managerial Field for Improving Product Quality, Including its Reliability, and Forreducing Operating Costs and Losses [Text] / A.V. Feigenbaum. — New York : McGraw-Hill, 1961.
6. Ishikawa, K. What is Total Quality Control? the Japanese Way [Text] / Karoru Ishikawa, Kaoru Ishikawa. — 1st edition. — Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall, 1988.
7. Taguchi, G. Introduction to Off-line Quality Control [Text] / Genichi & Yu-in Wu Taguchi. — [S. l.] : C. Japan QC Assoc., 1979.
8. Crosby, P. B. Quality is Free: The Art of Making Quality Certain: How to Manage Quality - So That it Becomes A Source of Profit for Your Business [Text] / Philip B. Crosby. — 1st edition. — New York : McGraw-Hill Companies, 1979.
9. Історія українського селянства: нариси: В 2 т. [Текст] / О. В. Андрощук, В. К. Баран, А. В. Блануца [та ін.]; за ред. В.А. Смолій. — К. : Наук. думка, 2006. — Т. 1. — 632 с.
10. Капица, С.П. Очерк теории роста человечества [Текст] / С. П. Капица. — М.: Междунар. прогр. образования, 1999. — 240 с.
11. Weatherford, J. The History of Money [Text] / Jack Weatherford. — New York : Crown, 1997.
12. Пшеница и оценка ее качества [Текст]; пер. с англ. К.М. Селивановой и И.Н. Серебряного; под ред. и с предисл. Н.П. Козьминской и Л.Н. Любарского. — М.: Колос, 1968. — 496 с.
13. Фейгенбаум, А.В. Контроль качества продукции: сокр. пер. с англ. [Текст] / Арманд В. Фейгенбаум. — М.: Экономика, 1986. — 472 с.
14. Овощи : Гост В1721-42 - 1726-42 / Нар. ком. заготовок СССР [Текст]. — М.: Стандартгиз, 1943. — 14 с.
15. Шерсть русская весенней стрижки : ГОСТ 455 [Текст]. — Изд. офиц. переизд. сентябрь 1948 г. изд. — М.: Стандартгиз. — 4 с.
16. Про затвердження тематичного плану наукових розробок у сфері стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції на 2006 рік: наказ Мінагропродовольства України від 05.07.2006 р. № 348 [electronic]. — URL: <http://zakon.nau.ua/print/?ff=5&fs=10&uid=1021.3006.3&type=0>.
17. Про прийняття національних стандартів України, гармонізованих з міжнародними стандартами, затвердження національних стандартів України, змін до національних стандартів України, скасування національних стандартів України та міждержавних стандартів в Україні: наказ від 22.08.2013 р. №1010 [electronic] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. — URL: <http://www.nau.kiev.ua/druk.php?name=442226-22082013-0.htm>.
18. Грищенко, Д.М. Гармонізація Державних стандартів України в галузі птахівництва з Директивами і Постановами ЄЕС [electronic] / Д. М. Грищенко // Poultry Market. Маркетингові дослідження ринків птахівництва і світу. — URL: <http://market.avianua.com/?p=2207>.
19. В Україні тривають заходи щодо гармонізації стандартів виробництва продукції [electronic], Уряд. портал : єдиний портал органів виконавчої влади України. — URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245040310&cat_id=244276429.
20. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 №959-XII [electronic].— URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12/print1389888381251622>.
21. Про систему валютного регулювання і валютного контролю : Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 №15-93 [electronic]. — URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12/print1389888381251622>.
22. Про затвердження Положення про національну комісію із зводу харчових продуктів Кодекс аліментаріус та її персонального складу [electronic] // Кабінет Міністрів України. Постанова від 19.04.1999. № 616. — URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616-99-%D0%BF>.
23. Питання Національної комісії України з Кодексу аліментаріус [electronic] // Кабінет Міністрів України. Постанова від 03.07.2006. № 903. — URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/903-2006-%D0%BF>.
24. Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [electronic] // Указ Президента України від 31.05.2011. № 634/2011. — URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/634/2011/print1363711576081729>.
25. Про метрологію та метрологічну діяльність [electronic] // Закон України від 11.02.1998. №113/98-ВР. — URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/113/98-%D0%B2%D1%80/print1363711576081729>.
26. Про створення Українського науково-дослідного і навчального центру проблем стандартизації, сертифікації та якості [electronic] // Постанова КМУ від 21.08.2003. № 1337. — URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1337-2003-%D0%BF>.
27. Про положення про Державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів [electronic] // Указ Президента України від 13.04.2011. № 465/2011. — URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/465/2011>.
28. Про Положення про Державну пробірну службу України [electronic] // Указ Президента України від 13.04.2011. № 461/2011. — URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/461/2011>.
29. О федеральном агентстве по техническому регулированию и метрологии [electronic] // Постановление Правительства Российской Федерации от 17.06.2004. № 294. — URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102087067&intelsearch=%EC%E5%F2%F0%E6%EE%E3%E8%E8+294>.
30. О структуре правительства Республики Беларусь // Указ Президента Республики Беларусь от 05.05.2006. № 289 [Text] // Нац/ реестр правовых актов Республики Беларусь. — №. 74. — С. 5–10.
31. Regulation (EU) № 1025/2012 of the European Parliament and of the Council [Text] // Official Journal of European Union. — 2012. — November. — Vol. 55, № L316. — P. 12–33.
32. Про Національну раду з питань якості [electronic] // Указ Президента України від 02.09.1997 р. № 942/97 (із змінами). — URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/942/97>.

33. Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших органів [electronic] // Указ Президента України від 14.07.2000. № 889/2000. — URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889/2000>.
34. Про Положення про Державний комітет України по стандартизації, метрології та сертифікації [electronic] // Указ Президента України від 24.05.1996. (із змінами). — URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/375/96/ed20000726>.
35. Про Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації України [electronic] // Указ Президента України від 26.07.2000. № 926/2000. — URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/926/2000>.
36. Питання Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики [electronic] // Указ Президента України від 18.03.2003. № 225/2003. — URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/225/2003>.
37. Технический регламент на молоко и молочную продукцию : Федеральный закон РФ от 12.06.2008. № 88-ФЗ [electronic]. — URL: <http://www.rg.ru/2008/06/20/reglament-dok.html>.
38. The effect of clean water for cows and their milk [electronic]. — URL: <http://www.go2intl.com/cows.html>.
39. Молоко та молочні продукти. Вимоги при закупівлі : ДСТУ 3662-97 [electronic]. — URL: http://vet.in.ua/menu/legislation.php?id_article=155.
40. European comission. Eurostat. your key to european statistics [electronic]. — URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>.
41. Федеральная служба государственной статистики [electronic]. — URL: <http://www.gks.ru/>.
42. Державна служба статистики України [electronic]. — URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2014 р.

* * *

Новини АПК

Аграрний фонд реалізує 150 тис. т цукру для зниження ціни

Аграрний фонд з метою стабілізації ціни на внутрішньому ринку до серпня реалізує 150 тис. т цукру. Про це заявив Міністр аграрної політики та продовольства України Ігор Швайка під час спільного брифінгу з головою Держсільгоспінспекції.

«Загальний обсяг, який у нас є, — це 150 тис. т цукру. Це те, що необхідно випустити на ринок, щоб стабілізувати ціну», — сказав Ігор Швайка, зазначивши, що рішення про продаж цукру із державних запасів було ухвалено Урядом.

За словами Міністра, планується, що в травні Аграрний фонд продасть 30–35 тис. т цукру, у червні — 40–45 тис. т. Разом із тим Міністр уточнив, що виручені від реалізації цукру гроші Аграрний фонд направить на закупівлю сухого молока та вершкового масла на внутрішньому ринку.

«Наша задача прослідкувати як такий необхідний елемент впливає на ринок і контролювати його щомісяця. Ми маємо утримувати ту ціну, яка на виході щосезонно. Принцип взаємодії такий: ми сьогодні реалізовуємо цукор за тією ціною, яка визначена рішенням Уряду, а виручені кошти направляємо на закупівлю продуктів переробки молока», — сказав очільник відомства.

Міністр зазначив, що завдяки інтервенціям Аграрного фонду на ринку молока вдасться підтримати закупівельні ціни на молочну сировину в умовах заборони на експорт молочної продукції ряду українських виробників до Росії.

Прес-служба Мінагрополітики України

УДК 338.439.5/6 ÷ 621.417.38 ÷ 332.1

*А.В. СКРИПНИК, доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної кібернетики
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Л.В. ВОЛОВОДЕНКО, старший викладач
Мелітопольський відокремлений підрозділ
Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій*

Регіональна ефективність використання енергоресурсів в аграрному виробництві Запорізької області

Постановка проблеми. Широко відомим є факт надзвичайної чутливості аграрного виробництва до вартості складових виробничого процесу (трудових ресурсів, технічних засобів (основних фондів), посівних матеріалів, добрив, гербіцидів). Однак найбільше на рівень рентабельності аграрного виробництва впливає рівень ефективності використання його енергетичного забезпечення.

Аграрний сектор України споживає значну кількість енергетичних ресурсів, вартість яких у 2010 році становила 18-24% від собівартості виробленої продукції. У цьому ж році було спожито в енергетичному еквіваленті 1778 тис. т нафтопродуктів, що становить 70%, електроенергії – 16%. У країнах ЄС, США вже тривалий час використовуються розширений підхід до енергозабезпечення аграрного виробництва, коли враховується внесення добрив і гербіцидів [14].

Як кількісний показник ефективності використання енергоресурсів в аграрному виробництві в країнах ЄС застосовують витрати на них на обсяг аграрної продукції вартістю 1000 євро в енергетичному еквіваленті витрат нафтопродуктів. Останнім десятиріччям ці витрати мають тенденцію до зменшення. Щодо розвитку енергозабезпеченості українського аграрного сектору, то його пер-

спективи окреслено в працях ННЦ “Інститут аграрної економіки”, концепція якого полягає у поширенні використання альтернативних видів енергії в аграрному виробництві з метою зменшення залежності від імпорту енергоносіїв [1]. Це питання надзвичайно актуальне, однак болючим є фінансування капітальних вкладень у створення альтернативних джерел і терміни окупності таких інвестувань. У загальному енергетичному балансі України звертає на себе увагу те, що крім значних обсягів імпорту енергоносіїв (нафта, газ), що вимірюються мільярдами доларів США, існують не дуже великі обсяги експорту електроенергії [7]. Тобто, в країні існує надлишок виробленої електроенергії, експорт якої супроводжується втратами в енергомережах.

Запорізька область є лідером із виробництва електроенергії в Україні, переважна частка використання якої припадає на регіональні промислові об’єкти, суттєво менша – на населення. Аграрний сектор використовує не більше 0,5% виробленої електроенергії [8], значна її частка використовується поза межами області. Аналогічна спрямованість спостерігається в регіональному аграрному виробництві – великий обсяг продукції, що виробляється, належить галузі рослинництва і спрямований на експорт. Водночас кількість м’ясопродуктів, що споживаються в області, залишається не тільки

© А.В. Скрипник, Л.В. Воловоденко, 2014

суттєво меншою за світові стандарти, але й нижчою від середньостатистичних показників для України. Тому необхідно в регіоні створити умови, за яких буде поліпшено якісний та кількісний склад продуктів, що споживаються, використовуючи місцеві резерви енергопостачання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками інтенсивно досліджується напрям енергоресурсного забезпечення й побудова енергетичного балансу між витратами на виробництво та калорійністю виробленої продукції. Застосовується поняття енергетичної ефективності – як відношення калорійності деякої продовольчої товарної продукції до енергетичних витрат на її виробництво [5]. За даними російських учених, найбільший коефіцієнт енергетичної ефективності у молока (0,128) та яєць (0,097) і суттєво менший для свинини (0,067) та яловичини (0,036) [10]. Існує інший підхід, коли енергетичні витрати умовно поділяють на природні, прямі та непрямі. У досягненні сталого аграрного розвитку й розв'язанні продовольчої проблеми ключовими стають питання керування енергетичними потоками [2, 4]. Що стосується безпосередньо ефективності використання енергоресурсів, то тут передові позиції займають провідні європейські держави: Німеччина, Голландія, які використовують 0,165 т еквівалентного палива на 1000 євро виробленої продукції [13, 14]. Для порівняння використаємо дані офіційної української статистики за 2010 рік, коли виробництво продукції становило 194 млрд грн і було спожито в енергетичному еквіваленті 1778 тис. т нафтопродуктів [3]. Витрати на виробництво аграрної продукції вартістю 1000 євро при курсі 10 грн/євро становлять надзвичайно малу величину – 0,091 т. На наш погляд, це пов'язано не з високою ефективністю аграрних підприємств, які ще мало впроваджують інноваційні технології [5, 6], а з недоврахованням енергетичних витрат домашніми господарствами, що виробляють велику частку продукції. Крім того, в українській статистиці не враховується енергетичний внесок добрив і пестицидів, який має значну частку в енергетичному забезпеченні для країн ЄС [14].

Мета статті – дослідження ефективності використання локальних енергетичних ресурсів Запорізької області з метою забезпечення належного рівня регіональної продовольчої безпеки, розробка шляхів поліпшення раціону харчування мешканців Запорізької області за рахунок використання наявних енергетичних ресурсів.

Для досягнення поставленої мети необхідно визначити:

додаткові частки місцевих енергоресурсів, які може використовувати аграрний сектор;

ринкові механізми методів державного регулювання, що сприяють використанню цієї частки в аграрному секторі для виробництва продукції, спрямованої на споживання місцевим населенням;

потенційні обсяги виробленої за рахунок додаткових регіональних енергетичних ресурсів м'ясопродукції, що сприятиме поліпшенню раціону місцевих мешканців.

Виклад основних результатів дослідження.

Головні тенденції регіонального розвитку Запорізької області. Розглянемо основні економічні показники розвитку Запорізької області (табл. 1). Бачимо, що показник валового регіонального розвитку (ВРП) на душу населення області практично не відрізняється від аналогічного показника для всієї країни – відповідно 23,8 і 23,1 тис. грн. Однак продукція аграрного сектору Запорізької області значно менша (на 30%) в перерахунку на душу населення, ніж у цілому по країні. Крім того, слід враховувати, що головну частину продукції аграрного сектору становлять зернові, соняшник, ріпак [8], які в основному йдуть на експорт, тоді як виробництво м'яса в області суттєво менше, ніж у цілому по Україні (на 28,6%). Продукція аграрного сектору Запорізької області дає лише 13,4% внеску у ВРП, тоді як по країні – 19,9%. Виробництво м'ясопродуктів в області дорівнює лише 2,8% від виробництва в країні, тоді як частка населення – 3,9%, що показує суттєву різницю в споживанні м'ясопродуктів у цілому по країні та області.

Водночас, коли основні показники соціально-економічного розвитку області є близькими або гіршими, ніж по країні, то výro-

бництво електроенергії на душу населення в 7 разів перевищує даний показник для всієї країни.

Розглянемо цей енергетичний ресурс детальніше (табл. 2). Для виявлення головних

тенденцій у виробництві та використанні електроенергії реальні річні дані нами було замінено середніми показниками на вказаних у таблиці 2 інтервалах.

1. Головні економічні показники розвитку Запорізької області на часовому інтервалі, 2008-2012 роки

Показник		2008	2009	2010	2011	2012	Середнє значення	Похибка середнього значення
ВРП, млрд грн		42,4	37,4	42,7	49,5		43	2,2
ВРП на душу населення, тис. грн	Україна	20,5	19,8	23,6	28,5		23,1	1,7
	Запорізька обл.	23,2	20,6	41843	27,6		23,8	1,2
Продукція аграрного сектору, млрд грн	Україна	95,9	103,19	113,39	128,54	101,83	108,5654	
	Запорізька обл.		7,48 (7,25%)	7,64 (6,74%)	8,74 (6,80%)	7,08 (6,95%)	7,7 (7,09%)	0,5
Продукція аграрного сектору на душу населення, тис. грн	Україна		4,3	4,2	5,1	4,9	4,6	0,3
	Запорізька обл.		3,2	3,1	3,2	3,4	3,2	0,2
Виробництво м'яса, тис. т	Україна		1917,4	2059	2143,8	2209,6	2082,5	54
	Запорізька обл.		53,3 (2,78%)	56,9 (2,76%)	62,7 (2,92%)	61,5 (2,78%)	58,6 (2,81%)	1,8
Виробництво м'яса на душу населення, кг	Україна		41,6	44,8	46,8	48,5	45,4	1,5
	Запорізька обл.		29,4	31,4	34,8	34,4	32,5	1,6
Виробництво електроенергії на душу населення, тис. кВт-год	Україна	4,1	3,8	4,1	4,3	4,5	4,1	0,3
	Запорізька обл.	28	27,5	27,5	27,6	27,7	27,6	0,8

Джерело: [7, 8], власні розрахунки.

Такий підхід дає змогу частково виключити випадкові флуктуації і виявити головні тенденції виробництва та використання електроенергії, що спостерігаються у Запорізькій області. За рік практично на всьому інтервалі виробляється приблизно 50,6 млрд кВт-год, або майже 29% від усієї електроенергії, що виробляється в країні. Головними користувачами є підприємства гірничо-металургійного комплексу, причому простежується стабільна тенденція до змен-

шення використання електроенергії підприємствами області за період, що досліджується, – з 28 до 20,6 млрд кВт-год. Щодо інших витрат (освітлення, транспорт, зв'язок, побутові витрати), то вони зберігаються на постійному й дуже низькому рівні. Ще стабільніше низький рівень використання у витратах на сільське, лісове та рибне господарство (не перевищують 0,5% від виробленого обсягу).

2. Річний електробаланс Запорізької області, млрд кВт-год

Показник	2003-2006	2007-2009	2010-2012
Вироблено електроенергії	51,0	51,2	49,9
Використано підприємствами області	28,0	25,2	20,6
Інші витрати (освітлення, побутові, транспорт)	2,4	2,5	2,6
Витрачено на сільське, лісове та рибне господарство	0,18	0,18	0,16
Втрати в електромережах	1,4	1,2	1,1
Усього використано	31,9(62,5%)	29,1(56,8%)	24,5(49,1%)
Спрямовано за межі області	19,1(37,5%)	22,1(43,2%)	25,4(50,9%)

Джерело: [7, 8], власні розрахунки.

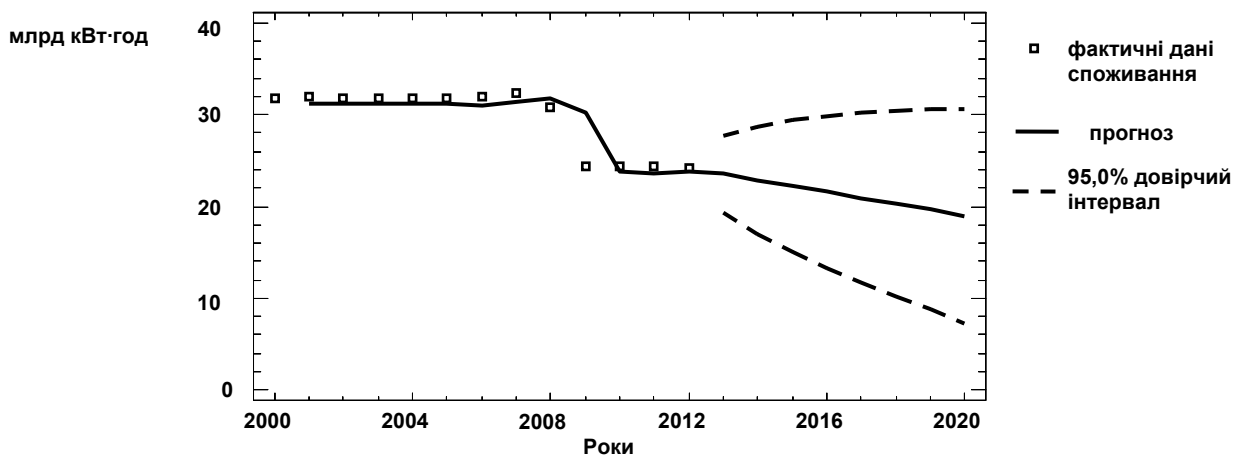
Унаслідок зменшення внутрішнього використання все більша частка виробленої електроенергії (з 38 до 51%) розподіляється

поза межами області, прибутки залишаються на рахунках енергогенеруючих компаній та дедалі менша частка використовується на

створення регіонального продукту, тобто мешканцями Запорізької області. При цьому слід враховувати, що енергогенеруючі підприємства є одним із головних факторів негативного впливу на зовнішнє середовище.

Наведений на рисунку прогноз побудовано на підставі моделі випадкового блукання зі сталим зсувом [15]. Використання елект-

роенергії в Запорізькій області суттєво зменшилося під час світової фінансової кризи 2008-2009 років (приблизно на 20%) та так і не оновилося після її закінчення. Крім того, на всьому базисному інтервалі спостерігається стабільний від'ємний зсув у використанні зі швидкістю 0,64 млрд кВт·год/рік.

Прогноз використання електроенергії в Запорізькій області на часовому інтервалі 2012-2020 років, млрд кВт·год

Джерело: [7, 8], власні розрахунки.

Як видно із таблиці 3, параметри адекватності моделі показують її достатню

репрезентативність на базисному інтервалі.

3. Параметри адекватності моделі випадкового блукання зі сталим зсувом для використання електроенергії в Запорізькій області

Показник похибки	Значення
RMSE	1,79774
MAE	1,11131
MAPE	4,08453
ME	-8,88178E-16
MPE	-0,33664

Позначення: *therootmeansquarederror* (RMSE) – середньоквадратична похибка; *themeanabsoluteerror* (MAE) – середня абсолютна похибка; *themeanabsolutepercentageerror* (MAPE) – середня абсолютна відсоткова похибка; *themeanerror* (ME) – середня похибка; *themeanpercentageerror* (MPE) – середня відсоткова похибка.

Джерело: [7, 8], власні розрахунки.

Щодо прогнозу використання електроенергії на 2013-2020 роки, то при збереженні діючих умов ведення регіонального бізнесу воно в області скорочуватиметься і до 2020 року досягне 36,7% від вироблюваної (табл. 4). Але за умови, що на неї збережеть-

ся стабільний попит поза межами області. Якщо він не збережеться, це призведе до скорочення обсягів виробництва, зменшення валового регіонального продукту, кількості робочих місць в енергогенеруючих підприємствах.

4. Прогноз і 95% довірчий інтервал для використання електроенергії на інтервалі 2013-2020 років, млрд кВт·год

Рік	Прогнозне значення	Нижня межа	Верхня межа
2013	23,5	19,5	27,6
2014	22,9	17,0	28,7
2015	22,2	15,1	29,4
2016	21,6	13,3	29,8
2017	21,0	11,7	30,2
2018	20,3	10,2	30,4
2019	19,6	8,7	30,6
2020	19,0	7,3	30,7

Джерело: Власні розрахунки.

Можливість зростання частки локального використання електроресурсів Запорізької області. Розглянемо питання використання потужного енергетичного потенціалу області для поліпшення рівня регіональної продовольчої безпеки, тобто для виробництва тієї продукції, на яку в регіоні є найбільший попит. Передусім це м'ясопродукти, виробництво яких на душу населення в області суттєво менше, ніж у цілому по країні. Енергетичні витрати на виробництво 1 т м'ясної продукції (м'ясо птиці, свинина) у провідних її виробниках – країнах ЄС [14] вимірюються в гДж (1 млрд Дж). Як показують дані таблиці 5, для всіх зазначених країн витрати на виробництво свинини суттєво більші, ніж на виробництво м'яса птиці. Найнижчі енергетичні витрати спостерігаються у Німеччині, найвищі – у Польщі та Фінляндії. Різниця в таких витратах пояснюється не тільки ефективністю менеджменту, якістю обладнання, але також кліматичним впливом району розташування виробництва. Тому нами як зразкові розглянуті енергетичні витрати в Польщі – країни, найбільш наближеної у географічному (кліматичному) та організаційному плані. Оцінимо щорічні енергетичні витрати, потрібні для доведення рівня споживання м'ясопродуктів у Запорізькій області до загальнонаціонального рівня. Різниця в річному споживанні (середній показник на інтервалі 2008-2012 рр.) становить 12,9 кг (див. табл. 1), у перерахунку на всіх мешканців Запорізької області (1,78 млн) – 23 тис. т м'ясопродуктів. Якщо

цей дефіцит компенсувати за рахунок м'яса птиці, то потрібно 333 500 гДж ($23\ 000 \cdot 14,5$), якщо за рахунок свинини, то 409 400 гДж ($23\ 000 \cdot 17,8$). У перерахунку на кВт·год (1кВт·год = 3,6 млн Дж) річні витрати становлять відповідно для м'яса птиці 0,1 млрд кВт·год та 0,12 – для свинини.

Це приблизно від 60 до 80% електроенергії, що витрачається сільським, лісовим і рибним господарством. Однак для доведення споживання м'ясопродуктів до світових стандартів 80-90 кг на особу [11] кількість витраченої електроенергії повинна бути збільшена на 0,5-0,6 млрд кВт·год, що зупинить процес зменшення витрат електроенергії в Запорізькій області.

Однак наявність енергетичних ресурсів є тільки однією з умов поліпшення раціону мешканців Запорізької області. Не менш важливим є залучення інвестицій. Дослідження інвестиційної привабливості виробництва м'яса птиці, свинини та яловичини показали суттєву залежність терміну окупності інвестиційних проектів від відсоткової ставки кредитування [9]. Наприклад, якщо вона для інвестувань у птахівництво становить 12%, то це веде до суттєвого зростання терміну окупності (9-12 років). Враховуючи суттєві політичні ризики (втрата власності), інвестування в дуже тривалі інвестиційні проекти стає практично неможливим. Це означає, що вирішення питань ефективного використання енергоресурсів Запорізької області частково лежить поза межами аграрного виробництва.

5. Енергетичні витрати на виробництво 1 т продукції, гДж

Країна	М'ясо птиці	Свинина	Середнє значення – птиця (похибка)	Середнє значення – свинина (похибка)
Німеччина	2,9 6,0 8,9 2,9 6,9 9,8 2,9 7,8 9,7	2,9 11,0 13,9 3,1 11,8 14,9 3,4 12,6 16	9,8 (0,5)	14,9 (0,9)
Голландія	2,8 9,8 12,6 2,9 11,1 14,0 2,8 11,7 14,6	2,6 12,9 14,5	13,7 (0,7)	14,5
Фінляндія	4,6 7,7 12,3	9,1 12,9 21,9 9,5 13,2 22,7	12,3	22,2 (1,1)
Польща	6,6 7,6 14,2 6,6 8,2 14,8 6,6 8,8 15,4	5,0 12,7 17,7 3,9 13,9 17,7 4,4 13,7 18,1	14,5 (0,3)	17,8 (0,7)

*1гДж=1млрд Дж.

**Окремі рядки відповідають низькозатратним, середньозатратним та високозатратним виробництвам (прямі витрати, не-прямі витрати, сумарні витрати).

Джерело: [14], власні розрахунки.

Висновки. 1. По загальних показниках економічного розвитку (валовий регіональний продукт на душу населення) Запорізька область наближується до середніх по країні показників, однак внесок аграрного виробництва є суттєво меншим, ніж у цілому по країні. Водночас область за наявними енергоресурсами (електроенергії) є найбільш забезпеченою серед областей України.

2. Значна частка продукції аграрного сектору області припадає на експортоорієнтовану галузь рослинництва. Проте обсяг виробництва та, відповідно, споживання м'яса на душу населення в області на 30% менше, ніж у цілому по країні.

3. Хоча виробництво електроенергії останнім десятиріччям залишається приблизно на одному й тому ж рівні (29% від загальнонаціонального виробництва), використання її суб'єктами підприємницької діяльності та населенням зменшується, а все більша частка припадає на користувачів поза межами області.

4. Прогноз використання електроенергії в Запорізькій області до 2020 року показує стабільну тенденцію до її зменшення

(0,6 млрд кВт·год/рік). Надзвичайно мала частка (менше 0,5%) витрачається на сільське, лісове та рибне господарство, що може загрожувати стану регіональної продовольчої безпеки.

5. В області існує значний резерв для виробництва енергоємної продукції тваринництва (свинина, м'ясо птиці). Для приведення споживання м'ясопродуктів регіону до світових необхідне додаткове використання приблизно 0,4-0,7 млрд кВт·год/рік – залежно від частки кожного типу продукції, що вироблятиметься (м'ясо птиці, свинина).

6. Збільшення виробництва м'ясопродуктів у Запорізькій області, крім наявних енергетичних ресурсів, потребує суттєвих інвестиційних вкладень, які можуть бути здійснені тільки у випадку поліпшення макроекономічної та політичної ситуації в державі (зниження кредитних ставок і політичних ризиків втрати власності). Тому в подальшому планується дослідження умов поліпшення інвестиційного клімату в галузі тваринництва з урахуванням наявного регіонального енергетичного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку); за ред. М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
2. Арутюнов А.Л. Концепция энергоэффективного потребления энергоресурсов АПК России в посткризисный период / А.Л. Арутюнов // Экономика и математические методы. – 2011. – № 3 (47). – С. 104-105.
3. Агропромисловий портал [Електронне джерело]. – Доступ до ресурсу: <http://agroprom-ua.com/article/460>.
4. Воловоденко Л.В. Основні напрямки інвестиційного розвитку енергоресурсів Запорізької області / Л. Воловоденко // Зб. наук. праць Таврійського держ. агротехнологічного ун-ту (економічні науки) ; за ред. М.Ф. Кропивка. – Мелітополь: Вид-во Мелітопольська друкарня «Люкс», 2012. – №1 (17). – 306 с.; т.1, с. 95-103.
5. Гарипов Ф.Н. Энергетические проблемы аграрного развития // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 1 [Электронный ресурс] / Ф.Н. Гарипов, З.Ф. Гарипова. – Доступ к ресурсу: www.science-education.ru/107-8436.

6. Дерев'янка Т.О. Регіональний стратегічний розвиток тваринництва на інноваційній основі / Т. Дерев'янка // Економіка АПК. – 2013. – №1. – С.114-119.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/tvar_u.html.
8. Головне управління статистики у Запорізькій області. Економічне і соціальне становище Запорізької області за 2008-2012 роки. – Запоріжжя, 2009-2013 рр.
9. Ільчук М.М. Бізнес – планування підприємницької діяльності в АПК / М.М. Ільчук, І.А. Коновал. – К.: ЗАТ Нічлава, 2012. – С.160-180.
10. Машуров Н.П. Биоэнергетическая оценка и основные направления снижения энергоемкости производства молока / Н.П. Машуров. – М.: ФГНУ Роснформагротех. – 2010. – 152 с.
11. Скрипник А. Перспективи досягнення світових стандартів споживання м'яса в Україні / А. Скрипник, М. Родина, Л. Воловоденко // Проблеми економіки. – 2014. – №1. – С.25-38.
12. Скрипник А.В. Економічні і фінансові ризики / А.В. Скрипник, Н.А. Герасимчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2013. – С. 368-371.
13. Meul, M. Energy use efficiency of specialized dairy, arable and pig farms in Flanders. Agriculture, Ecosystems & Environment / Meul, M., Nevens, F., Reheul, D.G. – 2007. V.119(№1-2). – P. 135.
14. State of the art on energy efficiency in agriculture. Country data on energy consumption in different agroproduction sectors in the European countries. [Online sources]. Available resource: http://www.agree.aau.gr/Files/Agree_State.pdf.
15. Verbeek M.A. Guide to modern econometrics (third edition). – 2008. – Chapter 8. – P.269-332.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2014 р.

* * *

Новини АПК

Аграрним фондом перераховано виробникам зерна 884,1 млн грн

За програмою форвардних закупівель зерна Аграрним фондом укладено контракти на поставку майбутнього врожаю в обсязі 915,3 тис. т. Перераховано виробникам зерна 884,1 млн грн за першим траншем авансування, або 99% від законтрактованого обсягу.

Одночасно, за додатковим 20%-м траншем аграріям спрямовано 287,7 млн грн, що становить 95% від обсягу, який підлягає авансуванню.

На виробництво зернових культур 2014 року Аграрним фондом направлено 1,17 млрд грн державної підтримки, що на 25% більше порівняно з минулим роком на звітну дату.

На сьогодні укладено відповідні угоди на поставку зерна до державних запасів із 451 сільгосптоваровиробниками.

Для забезпечення борошном хлібопекарських підприємств Аграрний фонд продовжує здійснювати переробку зерна пшениці та жита на борошномельних підприємствах усіх регіонів країни. Обсяг переробленого зерна протягом поточного року сягнув 178,5 тис. т.

Протягом травня хлібопекарські підприємства придбали майже 34 тис. т борошна, виробленого з зерна державних запасів. Поставка була здійснена на 123 хлібопекарських підприємств.

З початку року Аграрним фондом відвантажено 128,5 тис. т борошна.

Прес-служба Мінагрополітики України

*О.В. ШЕБАНИНА, доктор економічних наук, професор
Н.І. ГАЛУНЕЦЬ, аспірант*
Миколаївський національний аграрний університет*

Бенчмаркінг як інструмент управління процесом адаптації аграрних підприємств до умов світового продовольчого ринку

Постановка проблеми. Зі вступом України до Світової організації торгівлі вітчизняний аграрний сектор одержав додаткові можливості доступу до зовнішніх ринків, що привело до посилення конкурентної боротьби і підвищення вимог до якості сільськогосподарської продукції як на внутрішньому, так і світовому продовольчому ринках. Таке посилення в свою чергу створює якісно нову економічну систему господарювання в аграрному секторі, що змушує сільськогосподарські підприємства гнучко адаптуватися до нестабільних умов світового продовольчого ринку.

Варто зазначити, що на нинішньому етапі у вітчизняних аграрних підприємствах не відпрацьований механізм управління процесом адаптації до мінливих умов світового продовольчого ринку, що спричиняє зниження ефективності їхньої діяльності. Зарубіжний досвід показує, що одним із сучасних та перспективних інструментів удосконалення управління процесами адаптації діяльності підприємства є бенчмаркінг, який забезпечує досягнення заданого рівня конкурентоспроможності в короткостроковій і довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань адаптації та її окремих компонентів присвячено праці вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема В. Андрійчука [1], А. Алексєєвої, С. Бабенка,

Н. Білошкурської [3], С. Виноградського, Ж. Криська [7], А. Швиндина [11], В. Ячменьової [13]. Водночас питання бенчмаркінгу як інструменту управління процесом адаптації діяльності сільськогосподарських підприємств до умов світового продовольчого ринку залишається малодослідженим.

Мета статті – визначити особливості функціонування сільськогосподарських підприємств в умовах світового продовольчого ринку та можливості використання бенчмаркінгу як інструменту управління процесом їх адаптації до зазначених умов.

Виклад основних результатів дослідження. Аграрний сектор формує основну частину продовольчих ресурсів і суттєво впливає на гарантування продовольчої безпеки України, розвиток внутрішнього й світового продовольчого ринків.

Світовий продовольчий ринок – це цілісна динамічна система раціонального формування та розподілу продовольчих ресурсів первинної й вторинної переробки, що забезпечує взаємодію виробників і споживачів у встановленні обсягів та структури виробництва, а також досягнення і підтримання необхідних якостей та цін продукції. Специфіка функціонування аграрних підприємств на світовому продовольчому ринку зумовлюється певними умовами його становлення. До таких умов, на нашу думку, можна віднести: біокліматичні, які дають можливість збільшувати обсяги виробництва й забезпечувати населення високоякісною продукцією; зміну інституційної та організаційної

* Науковий керівник – О.В. Шебаніна, доктор економічних наук, професор.

© О.В. Шебаніна, Н.І. Галунець, 2014

структури ринку в найбільших країнах-виробниках продовольства; інфраструктуру ринку; процес змін і постійного удосконалення механізму зовнішньоекономічної діяльності; розмір та галузеву спеціалізацію підприємств; співвідношення попиту і пропозиції на ринку; розвиток міжнародної торгівлі; скорочення фінансування сільськогосподарського виробництва; загальну політичну ситуацію у світі та політико-правову стабільність кожної країни. Всі ці умови впливають на діяльність аграрних підприємств на світовому продовольчому ринку, а для забезпечення її результативності підприємствам необхідно управляти процесами адаптації до зазначених умов.

Підприємство як суб'єкт товарно-грошових відносин, що володіє економічною самостійністю й повністю відповідає за результати господарської діяльності, повинно сформувати такий механізм адаптації до умов світового продовольчого ринку, який би забезпечив йому високу ефективність роботи на ньому.

Технологія ефективного управління процесом адаптації повинна передбачати складання відповідного алгоритму, визначення способів і методів впливу на процес адаптації, якісних та кількісних показників, які дають змогу контролювати процес адаптації діяльності аграрних підприємств до умов світового продовольчого ринку. А сам процес адаптації має забезпечити максимальне використання й залучення усіх ресурсів виробничого потенціалу підприємства, а також вимагати від останнього зміни виконуваних функцій і внутрішньої організаційної перебудови, насамперед доповнення організаційної структури новими ланками, перегляду всієї системи розподілу прав, повноважень та відповідальності [7].

Адаптація діяльності аграрних підприємств до умов світового продовольчого ринку, на нашу думку, повинна починатися із вивчення досвіду пристосування до них своїх конкурентів, тому що основна проблема виходу підприємств на зовнішні ринки торкається тих із них, які або не можуть конкурувати, або з якихось причин не мають відповідної можливості. Для цього й існує бен-

чмаркінг – технологія вивчення і запровадження кращих методів ведення бізнесу.

Поняття «бенчмаркінг» від англійського Benchmark, «початок відліку» – це механізм порівняльного аналізу ефективності роботи однієї компанії з показниками інших, успішніших, фірм. Як еталон для оцінки рівня продукції бенчмаркінг використовувався в організаціях усього світу з початку 90-х років минулого сторіччя [2].

Класичним визначенням бенчмаркінгу є слова засновника цього методу, керівника Глобальної мережі бенчмаркінгу Роберта Кемпа: “Бенчмаркінг – це пошук кращих методів, які ведуть до поліпшення діяльності” [5]. У ширшому трактуванні бенчмаркінг – це не тільки передова технологія конкурентного аналізу, це: концепція природного розвитку, прагнення фірм до безупинного удосконалення; сам процес удосконалення, тобто безупинний пошук нових ідей, їх адаптація і використання на практиці [9]. У процесі бенчмаркінгу здійснюється пошук підприємств, які показують найвищу ефективність, навчання методам їхньої роботи й реалізація передових методів у власній практиці. Під час його проведення аналізується практика кращих підприємств, шукається відповідь на питання «що, як і чому» роблять лідери в процесі задоволення потреб споживачів та клієнтів [8].

Основне завдання бенчмаркінгу – постійне вдосконалення маркетингу, фінансової структури доходу підприємства, технічної забезпеченості продукту, розвитку менеджменту підприємства. Він пов'язаний із пошуком і вивченням найкращих методів та способів розвитку, щоб власний бізнес знаходив нові шляхи вдосконалення.

Об'єктами бенчмаркінгу можуть бути: методи, процеси, технології, якісні параметри продукції, показники фінансово-господарської діяльності підприємств (структурних підрозділів) із відповідної галузевої структури. Досліджуючи виробничі процеси, методи чи технології виробництва і збуту продукції, головну увагу приділяють пошуку резервів зниження витрат виробництва та підвищенню конкурентоспроможності продукції [9].

Бенчмаркінг застосовують у всіх сферах діяльності підприємства – в логістиці, маркетингу, управлінні персоналом і т. д. Це в свою чергу дає змогу аграрному підприємству виявити основні проблеми в таких видах діяльності та запровадити нові підходи до їх розв'язання. Найбільше він пов'язаний із постановкою цілей і є одним із компонентів процесу планування – неодмінної умови успішного управління адаптацією діяльності аграрного підприємства на світовому продовольчому ринку.

На нинішній час бенчмаркінг входить до трійки найпоширеніших методів управління бізнесом у великих міжнародних корпораціях. Причина подібної популярності легко з'ясовна – бенчмаркінг допомагає відносно швидко та з меншими витратами удосконалювати бізнес-процеси. Він уможливорює зрозуміти, як працюють передові компанії та домогтися таких самих, а можливо навіть вищих, результатів [2].

Бенчмаркінгове дослідження припускає виявлення еталона ведення агробізнесу за допомогою загальноприйнятих, стандартних оцінок діяльності аграрних підприємств. Таким еталоном стають методи роботи кращих із них, які визнають такими, що заслуговують на поширення в інших підприємствах.

Основним елементом, що впливає на успішність адаптації діяльності аграрних підприємств до умов світового продовольчого ринку, є те, що на практиці застосування бенчмаркінгу проводиться на:

мікрорівні – це інструмент, який використовується для зміцнення конкурентних позицій аграрного підприємства на світовому продовольчому ринку;

мезорівні – за чинниками, характерними для аграрного сектору в цілому;

макрорівні – зіставляється ефективність державної політики, що впливає на конкурентоспроможність (ціни на основні чинники виробництва, дані, що характеризують інфраструктуру, рівень інновацій і т. д.).

Задачі для бенчмаркінгу визначаються сутністю самого процесу еталонного порівняння, яку розкривають наведені визначення цього інструменту управління. У процесі еталонного порівняння виділяють: вимірювання своєї діяльності та порівняння показ-

ників з іншими; вивчення й використання позитивного досвіду інших у своєму підприємстві [10].

Стандартний процес бенчмаркінгу включає кілька етапів. Успіх його полягає в чіткому дотриманні та відповідному виконанні кожного з таких етапів:

планування, що передбачає визначення критичних факторів успіху, вибір процесу бенчмаркінгу, документування процесу, розробка показників;

визначення параметрів для процесу бенчмаркінгу;

спостереження і збирання інформації з обраних напрямів – проводиться збір інформації про своє підприємство та підприємства партнерів із бенчмаркінгу, для цього використовуються як первинні, так і вторинні дані (інформація повинна бути достовірною);

аналіз – одержана інформація класифікується та систематизується, проводиться вибір методу аналізу й оцінюються ступінь досягнення мети і чинники, що визначають результат;

адаптація – вибір найкращих практик процесу бенчмаркінгу, пристосування їх до умов роботи свого підприємства, проведення змін;

удосконалення – завдання полягає у тому, щоб вибрати ті елементи процесів, запозичені методи та схеми, які дають змогу реалізувати стратегію безперервного вдосконалення діяльності підприємства на світовому продовольчому ринку.

Виконання зазначених етапів бенчмаркінгу являє собою безперервний процес, а не разовий захід. Оскільки вимоги споживачів на світовому продовольчому ринку повсякчас змінюються, не є постійними й характеристики роботи підприємств-конкурентів. Основними індикаторами конкурентного порівняння на світовому продовольчому ринку є: ціна, якість, турбота про споживача, сервіс обслуговування, зворотний зв'язок зі споживачем, доставка, різноманітність продукції, нові продукти і послуги.

Відповідно до існуючих етапів виділяють два основних види бенчмаркінгу: порівняльний та процесний.

Порівняльний бенчмаркінг (performance/competitive benchmarking) – це залучення організацій у процес вимірювання результатів, оцінки й порівняння показників діяльності організації та рівня її розвитку. Інформація, зібрана у процесі порівняльного бенчмаркінгу, може бути використана для визначення адаптаційних можливостей і вдосконалення їх управління або на встановлення стратегічних цілей. Як контрольні значення (бенчмарків) розглядаються рівні розвитку аграрного підприємства, а підприємствами-лідерами в аграрному секторі встановлюються кращі соціально-економічні показники діяльності.

Процесний бенчмаркінг (process benchmarking) являє собою пошук організацій, що мають кращі досягнення в тій чи іншій сфері діяльності, для їхнього подальшого детального дослідження [4]. Це глибоке функціональне дослідження діяльності як свого підприємства, так і підприємства-партнера.

Усвідомлення механізму функціонування процесу в порівнянні його показників із результатами аналітичного процесу в своєму підприємстві полягає у вивченні кращих процесів. Дослідження регулюються бенчмаркінговим «Кодексом поведінки» та на основі взаємної домовленості сторін. У процесі еталонного порівняння одержані знання адаптуються й запроваджуються у власні процеси управління діяльністю аграрного підприємства в цілому як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. Тому процесний бенчмаркінг передбачає глибоке функціональне дослідження діяльності аграрного підприємства та підприємства-партнера.

У процесному бенчмаркінгу проводять пошук кращих господарських рішень, при цьому детально вивчають потрібні етапи діяльності підприємства-партнера, а також фактори, які поліпшують бізнес-процес, тобто: методи, стратегії, підходи, інструменти, що підвищують показники діяльності підприємства та його конкурентоспроможності [10].

Дані види, як правило, не функціонують окремо один від одного, а комбінуються. Комплексне використання порівняльного і процесного видів бенчмаркінгу забезпечить

ефективне управління процесами адаптації діяльності аграрних підприємств до умов світового продовольчого ринку, заснованої на детальному вивченні конкурентного середовища та використанні модифікованого досвіду конкурентних підприємств із метою безперервного вдосконалення своєї діяльності. Варто відзначити, що еталони, порівняно з якими проводиться бенчмаркінг, також змінюються, і тільки безперервний процес здатний допомогти аграрному підприємству адаптуватися, швидко дізнаватися про всі новації та вигідно застосовувати їх на практиці.

Фактори успіху, що визначають процес бенчмаркінгу, можна класифікувати в такий спосіб:

«тверді» (об'єктивні) – окреслення чітких меж проекту; точне планування часу; дотримання стандартів якості; узяти до відома бюджетні обмеження.

«м'які» (суб'єктивні) – дружній клімат для співробітництва; позитивні настрої — орієнтація на досягнення результату; усвідомлення важливості якості; заінтересованість; творчий підхід; етика підприємництва (аналіз переваги — це не промислове шпигунство) [15].

Враховуючи наведені фактори, бенчмаркінг використовується для аналізу неочевидних, тобто прихованих від очей спостерігача, ринкових процесів і явищ. Його особливість полягає в зборі якомога повної, у тому числі конфіденційної та напівконфіденційної, інформації про діяльність різних суб'єктів ринкового середовища. Одержана інформація дає змогу скласти ширше уявлення про характер підприємницької діяльності, лідерів конкурентного середовища і причини та чинники їхнього успіху, які мають бути узагальнені й використані в процесі побудови моделі ефективного підприємництва.

Застосовуючи бенчмаркінг в управлінні процесами адаптації діяльності аграрних підприємств до умов світового продовольчого ринку, підприємства можуть одержати:

можливість об'єктивно проаналізувати свої сильні та слабкі сторони й побачити себе з боку;

цілеспрямоване навчання – галузеві лідери дають змогу визначитися зі стратегічними

ми орієнтирами для ліквідації відставання та виходу на лідируючі позиції на світовому продовольчому ринку;

інноваційні ідеї як у виробничій сфері, так і в галузі збуту аграрної продукції;

систематичність досліджень, що уможливорює тримати руку на пульсі конкурентів та діяти активно;

стратегічні альтернативи, які допоможуть змінити себе, вийти із безнадійних ситуацій, які сформувалися зовні й усередині підприємств, на основі аналізу показників ефективності господарської діяльності конкурентів.

Сільське господарство як галузь має низку особливостей, що значною мірою визначають результати діяльності аграрних підприємств. Галузевою особливістю сільського господарства є те, що дія економічних законів тісно переплітається з дією природних законів, тому що засобами виробництва тут є живі організми (рослини, тварини); головним засобом виробництва в сільському господарстві є земля. Від її якості, родючості й характеру використання залежить процес праці та виробництва продукції в аграрних підприємствах.

Наступною особливістю в аграрному секторі є незбігання періоду виробництва і робочого періоду, отже, виникає сезонність виробництва, яка виявляється в нерівномірному, переривчастому використанні робочої сили й засобів виробництва, в нерівномірному надходженні продукції та доходів протягом року [1].

Важливою особливістю діяльності аграрних підприємств є їхня залежність від природно-кліматичних умов. І як наслідок, аграрні підприємства працюють в умовах ризику та невизначеності, а кінцеві результати значною мірою залежать не лише від кількості та якості застосованих ресурсів, а також від конкретних умов, за яких здійснюється виробництво.

Використання у виробничому процесі частини продукції власного виробництва є специфічною особливістю сільського господарства. Тут як засоби виробництва використовують насіння і садивний матеріал (зерно, картопля тощо), корми, а також значну частину поголів'я тварин на відновлення та розширення основного стада [12].

Серед найважливіших важелів у процесі управління адаптацією сучасних сільськогосподарських підприємств є виявлення й урахування цих особливостей при використанні бенчмаркінгу, що, в свою чергу, забезпечить зміцнення їх фінансового стану і сприятиме збільшенню обсягів аграрної продукції, яка виробляється ними для реалізації на світовому продовольчому ринку.

Таким чином, враховуючи галузеві особливості вітчизняного сільського господарства, процес бенчмаркінгу підприємств-лідерів потрібно проводити у розрізі періодів (місяців):

період спокою (січень, лютий та червень) – місяці відносно спокійні й фінансово стабільні для ринку аграрної продукції;

початок посівного періоду та періоду збирання врожаю, коли збільшується потреба в додаткових коштах для закупівлі насіннєвого матеріалу, добрив, паливно-мастильних матеріалів, залучення сільськогосподарської техніки.

Також під час бенчмаркінгу варто враховувати використання аграрними підприємствами землі. Як бенчмарки у підприємствах-лідерах потрібно досліджувати: кількість сільськогосподарських угідь, оцінку якості й родючості ґрунтів, використання поживних елементів ґрунту для підвищення врожайності сільськогосподарських культур тощо.

Необхідно також пам'ятати, що аграрне виробництво знаходиться під впливом природно-екологічних умов, за бенчмарки слід розглядати: загальносекторні типи природних ландшафтів (рівнинні та гірські), показники біологічної ефективності клімату (кількість днів із сприятливими погодними умовами), суми активних температур повітря, коефіцієнт зволоження території, річна сума опадів, біологічна продуктивність, несприятливі природно-антропогенні процеси.

На жаль, більшість вітчизняних керівників аграрних підприємств не оперує таким поняттям, як бенчмаркінг. Основними проблемами, що перешкоджають поширенню його в Україні, є: небажання будь-яких, у тому числі й аграрних, підприємств розкривати інформацію про себе; відсутність інфраструктури бенчмаркінгу в Україні; «неосвіченість» фахівців щодо можливостей

підвищення ефективності управління діяльністю підприємства із залученням бенчмаркінгових прийомів [6].

Вивчаючи здобутки та проблеми розвитку діяльності великих іноземних підприємств, або своїх конкурентів, можна розробити власну модель адаптації діяльності аграрного підприємства, яка буде максимально ефективною. Варто зауважити, що неможливо успішно адаптуватися до будь-яких змінних умов світового продовольчого ринку, не змінивши себе, не виробивши нових навичок, звичок, якостей, які у майбутньому приведуть до підвищення ефективності діяльності аграрного підприємства в цілому. А сам розвиток бенчмаркінгу сприятиме відкритості й підвищенню ефективності діяльності аграрних підприємств як на зовнішньому, так і внутрішньому ринках. Добре освоєні методи управління та вдосконалення діяльності дадуть змогу аграрним підприємствам різного рівня зайняти гідне місце на світовому продовольчому ринку.

Висновки. У процесі управління адаптацією діяльності аграрних підприємств до умов світового продовольчого ринку використання бенчмаркінгу є надзвичайно корисним, особливо в ситуації, коли необхідно переглянути внутрішню ефективність діяльності підприємства й визначити нові його

пріоритети. Зіставлення показників ефективності господарювання дасть можливість зрозуміти вразливі та раціональні сторони процесів адаптації діяльності аграрних підприємств порівняно з конкурентами і лідерами, що уможливило знайти незаповнені ринкові ніші. Водночас основним чинником успішного використання бенчмаркінгу в управлінні адаптаційними процесами є врахування галузевих особливостей сільськогосподарського виробництва. При використанні бенчмаркінгу виробничі й маркетингові функції аграрних підприємств стають керованішими, тому що після досліджень впроваджуються кращі методи і технології інших підприємницьких організацій. Такий інструмент як бенчмаркінг здатний зламати закоренілу структуру організації, стиль ведення бізнесу, орієнтуючись, зокрема, на найкращі результати інших підприємств-конкурентів.

Бенчмаркінг, за умови чіткого дотримання методики його реалізації, може стати ефективним інструментом управління процесами адаптації діяльності аграрних підприємств до умов світового продовольчого ринку та запровадження найдоцільніших організаційних і управлінських змін в аграрному секторі.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільськогосподарства / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2013. – №1. – С.3-16.
2. Бенчмаркінг: все лучшее — себе [Електронний ресурс] <http://www.management.com.ua/ct/ct032.html>
3. Білошкурська Н.В. Моделі адаптивної поведінки та їх роль у формуванні економічної безпеки підприємства / Н.В. Білошкурська // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 12 (114). – С. 101-104.
4. Гапоненко А.Л. Теория управления [Текст]: учеб. / А.Л. Гапоненко ; под. общ. ред. А.Л. Гапоненка А.Л. Панкрухина. – М.: РАГС, 2003. – 558 с.
5. Коваленко О.В. Сутність та особливості бенчмаркінгу в антикризовому управлінні підприємством / О.В. Коваленко // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 3. – С. 140-145.
6. Козак Н. Бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності компанії / Н. Козак // Управление компаний. – 2000. – № 1-2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.management.com.ua/ct/ct003>.
7. Крисько Ж. Адаптація підприємства до змін зовнішнього середовища через механізм реструктуризації [Електронний ресурс] / Ж. Крисько // Галицький екон. вісн. – 2009. – № 2. – С.38-42.
8. Меренюк Т.В. Бенчмаркінг – шлях до конкурентних переваг / Т.В. Меренюк // Наука та практика. – 2007: 36. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. / Кол. авт. – Полтава, 2007. – С. 152-153.
9. Міщенко А.П. Стратегічне управління: навч. посіб. / А.П. Міщенко – К.: “Центр навч. літ-ри”, 2004. – 366 с.
10. Немічева О.В. Бенчмаркінг як метод управління підприємством / О.В. Немічева, А.В. Усова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NND_2010.
11. Швиндина А.А. Адаптация организационных структур управления к современным рыночным условиям / А.А. Швиндина / Вісн. СумДУ. Серія Економіка. – 2008. – № 1. – С. 20-25.
12. Щетинін А.І. Політична економія: підруч. / А.І. Щетинін. – К.: ЦУЛ, 2011. – 480 с.
13. Ячменева В.М. Менеджмент организаций: современные проблемы управления : учеб. пособие [для студ. экон. спец.] / В.М. Ячменева, Г.М. Чернецова, А.И. Сульма. — Симферополь : ДОЛЯ, 2007. — 344 с.
14. Mejer K. Zhivaja organizacija: Kompanija kak zhivoj organizm: Grjadushhaja konvergencija informatiki, nanotekhnologii, biologii i biznesa / Mejer Kristofer, Djevis Stjen. – М. : «Dobraja kniga». 2007. – 368 s.

15. *Camp Robert C. Benchmarking: The Search for Industry, Best Practices that Lead to Superior Performance* / Robert C. Camp. – ASQC Quality Press, 1989. – 299 p.

16. *Merfi R. Adaptivnih procesiv v ekonomichnih sistemah.* – N.Ju. – 1965.

17. *Pettigrju, Endrju M. Konkurentospromozhnist' i proces upravlinnja* / Pettigrju, Endrju M. // Oksford Anglija i N'ju-Jork: B. Blackwell. – 1988.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2014 р.

*

УДК 338.24:334.012.81

***В.Ф. ШУКАЛОВИЧ, кандидат економічних наук, доцент, докторант
Житомирський національний агроекологічний університет***

Механізм прийняття рішення в управлінні вертикальними інтеграційними процесами в агробізнесі

Постановка проблеми. Загальні тенденції розвитку агробізнесу в Україні в сучасних умовах показують поширення та поглиблення організаційних, економічних і правових форм взаємовідносин підприємств, задіяних у виробництві продовольчої продукції. Вони знаходять свій прояв: у процесах злиття та поглинання виробничих одиниць, у ланцюгу формування продукції, внутрішньому розвитку підприємств у секторах із вищою доданою вартістю, активізації укладення контрактів і угод між учасниками ринку різного змісту, рівня й інтенсивності регулювання. Поширення таких явищ у системі агробізнесу в Україні піднімає питання ефективності та доцільності застосування вказаних вище інструментів розвитку, вироблення уніфікованого механізму прийняття рішення щодо їх оптимізації, застосування альтернативних організаційно-економічних інструментів, що знаходить свій прояв у зміні як системи вертикальної координації підприємств у цілому, так і корекції окремих параметрів відносин: вартісних, кількісних, часових, організаційних та ін.

Актуальність проблематики підтверджується реаліями, в яких розвивається сфера агробізнесу. Великі компанії, які починаючи з 2004 року активно розвивали власний біз-

нес із використанням стратегії вертикальної інтеграції практично у всіх сферах виробництва й збуту продовольчої продукції, задаються питанням оптимізації власної діяльності в частині організації руху матеріальних і фінансових ресурсів у ланцюгу формування вартості продукції. Посилення конкуренції на олігополістичних ринках та водночас наявність приблизно однакових за економічною віддачею технологій і людських ресурсів змушує великі компанії дедалі частіше розглядати інструменти поглинання й реалізації активів, корекції внутрішніх і зовнішніх контрактів, використання аутсорсингу як основи конкурентної боротьби та підвищення ефективності діяльності.

У свою чергу дрібні компанії й підприємці, відчуваючи жорстку конкуренцію з боку великих учасників ринку та відповідно неспроможність наростити обсяги виробництва, достатні для беззбиткової діяльності, постають перед проблемою інвестування в сектори, які знаходяться «вверх» або «вниз» у ланцюгу формування продукції. Необґрунтованість такого інвестування тягне за собою суттєві ризики неповернення інвестованих коштів і зменшення економічного потенціалу інвестора. Це в кінцевому результаті вимагає розробки відповідного алгоритму прийняття рішення щодо запровадження певного механізму вертикальної координації та вертикальної інтеграції зокрема.

© В.Ф. Шукалович, 2014

15. *Camp Robert C. Benchmarking: The Search for Industry, Best Practices that Lead to Superior Performance* / Robert C. Camp. – ASQC Quality Press, 1989. – 299 p.

16. *Merfi R. Adaptivnih procesiv v ekonomichnih sistemah.* – N.Ju. – 1965.

17. *Pettigrju, Endrju M. Konkurentospromozhnist' i proces upravlinnja* / Pettigrju, Endrju M. // Oksford Anglija i N'ju-Jork: B. Blackwell. – 1988.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2014 р.

*

УДК 338.24:334.012.81

***В.Ф. ШУКАЛОВИЧ, кандидат економічних наук, доцент, докторант
Житомирський національний агроекологічний університет***

Механізм прийняття рішення в управлінні вертикальними інтеграційними процесами в агробізнесі

Постановка проблеми. Загальні тенденції розвитку агробізнесу в Україні в сучасних умовах показують поширення та поглиблення організаційних, економічних і правових форм взаємовідносин підприємств, задіяних у виробництві продовольчої продукції. Вони знаходять свій прояв: у процесах злиття та поглинання виробничих одиниць, у ланцюгу формування продукції, внутрішньому розвитку підприємств у секторах із вищою доданою вартістю, активізації укладення контрактів і угод між учасниками ринку різного змісту, рівня й інтенсивності регулювання. Поширення таких явищ у системі агробізнесу в Україні піднімає питання ефективності та доцільності застосування вказаних вище інструментів розвитку, вироблення уніфікованого механізму прийняття рішення щодо їх оптимізації, застосування альтернативних організаційно-економічних інструментів, що знаходить свій прояв у зміні як системи вертикальної координації підприємств у цілому, так і корекції окремих параметрів відносин: вартісних, кількісних, часових, організаційних та ін.

Актуальність проблематики підтверджується реаліями, в яких розвивається сфера агробізнесу. Великі компанії, які починаючи з 2004 року активно розвивали власний біз-

нес із використанням стратегії вертикальної інтеграції практично у всіх сферах виробництва й збуту продовольчої продукції, задаються питанням оптимізації власної діяльності в частині організації руху матеріальних і фінансових ресурсів у ланцюгу формування вартості продукції. Посилення конкуренції на олігополістичних ринках та водночас наявність приблизно однакових за економічною віддачею технологій і людських ресурсів змушує великі компанії дедалі частіше розглядати інструменти поглинання й реалізації активів, корекції внутрішніх і зовнішніх контрактів, використання аутсорсингу як основи конкурентної боротьби та підвищення ефективності діяльності.

У свою чергу дрібні компанії й підприємці, відчуваючи жорстку конкуренцію з боку великих учасників ринку та відповідно неспроможність наростити обсяги виробництва, достатні для беззбиткової діяльності, постають перед проблемою інвестування в сектори, які знаходяться «вверх» або «вниз» у ланцюгу формування продукції. Необґрунтованість такого інвестування тягне за собою суттєві ризики неповернення інвестованих коштів і зменшення економічного потенціалу інвестора. Це в кінцевому результаті вимагає розробки відповідного алгоритму прийняття рішення щодо запровадження певного механізму вертикальної координації та вертикальної інтеграції зокрема.

© В.Ф. Шукалович, 2014

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи дослідження у даній царині необхідно виокремити два ключові напрями: вітчизняний і зарубіжний, що, по суті, мають єдиний погляд на сам процес вертикальної інтеграції та управління нею, однак різний ступінь фокусування на ланцюг формування продукції й базові теоретичні принципи.

Зарубіжна теорія розглядає процес вертикальної інтеграції досить широко в рамках нової інституціональної та неокласичних теорій, що мають за методологічну основу введені ними поняття «специфічності активів» (specific assets), «транзакційних витрат» (transaction costs), «опортуністичної поведінки» (moral hazard), «асиметрії інформації» (information asymmetry), розглядають права власності й контрактний процес як інструменти формування відносин між покупцем і продавцем у продуктовому ланцюгу (т. з. вертикальна координація), частковим випадком яких є вертикальні інтеграційні процеси [16 – 22, 24, 25]. На даній основі побудовано цілий ряд емпіричних досліджень, що стосуються прийняття рішень щодо вертикальної інтеграції, найбільший розвиток з яких одержали положення теорії транзакційних витрат та індустріальних організацій, однак стосовно агробізнесу вони виявилися нечисленними [14, 18, 22, 23].

Вітчизняні дослідження процесів вертикальної інтеграції є досить об'ємними, однак стосуються в основному агропромислової інтеграції й висвітлені в працях М.К. Пархомця [9], Л.В. Молдаван [7], М.Й. Маліка [6], М.Ю. Коденської [3]. Це зумовлено поширеним теоретичним фундаментом вітчизняної наукової школи, що розглядає економічний процес в АПК із погляду діяльності трьох його сфер: промислової (постачає ресурси для сільськогосподарського виробництва), безпосередньо сільськогосподарського виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. Іноді до даного переліку включається сфера зберігання і збуту продовольчої продукції. При цьому робиться акцент на виключно позитивних сторонах інтеграції цих сфер, яка підвищує ефективність їхньої діяльності. Водночас практика господарювання досить часто показує зво-

ротні результати: підприємства дезінтегруються або взагалі не приймають рішення щодо інтеграції.

Праці Ю.О. Нестерчук [8], П.М. Макаренка [5], А.П. Сави [10], О.Є. Гудзь [2], Л.Л. Куц [4], В.Л. Валентинова [1] дещо поглиблюють та розширюють сферу розуміння вертикальних інтеграційних процесів, однак в окремих аспектах входять у суперечність із фундаментальними іноземними науковими школами і не розкривають власне механізм прийняття рішень для управління вертикальними інтеграційними процесами.

Мета статті – обґрунтувати механізм прийняття рішень щодо управління вертикальними інтеграційними процесами підприємств агробізнесу.

Виклад основних результатів дослідження. Повнота дослідження досить суперечливої в теоретичних трактуваннях проблеми зумовлює необхідність ідентифікації ключових понять даної публікації. Узагальнивши результати еволюції теорії вертикальної інтеграції та власні дослідження зазначимо, що вертикальна інтеграція як процес об'єднує різні ланки формування продукції. При цьому ланку як об'єкт інтеграції слід ідентифікувати з позицій формування в ній доданої вартості за умови наявності ринку для продукції, що виробляється в її межах. Отже, в такому випадку об'єднання виробника ковбас і виробника фаршу, підприємства інкубатора й виробника курятини, виробника солоду та виробника пива і т. д. слід вважати вертикальною інтеграцією. Такий підхід дає можливість співвідносити агропромислову інтеграцію, що розглядається переважно більшістю вітчизняних дослідників, та вертикальну інтеграцію в агробізнесі, що розглядається переважно іноземними авторами, як часткове і загальне. Подібним характеризуються поняття вертикальна координація (загальне) та вертикальна інтеграція (часткове).

Ключовим перед застосуванням алгоритму прийняття рішення є ідентифікація ланок функціонального ланцюга формування продовольчої продукції й типу об'єднання даних ланок. Щодо першого, то в окремих дослідженнях вже були спроби їх виділення [13]. Їхня ідентифікація в усіх без винятку

галузях виробництва продовольчої продукції залишається першочерговим завданням розвитку емпіричних досліджень у сфері формування вертикальної інтеграції в агробізнесі та управління цими процесами. Зазначимо, що основним інструментом розв'язання даного завдання має стати моніторинг існуючих і перспективних технологічних процесів формування продукції, виявлення ринків проміжної продукції, що виникає в результаті їхнього функціонування.

Щодо другого, то тип взаємовідносин (об'єднання, координації), в який вступають відокремлені ланки виробничого ланцюга, також потребує відповідної градації. Теоретичні дослідження в цьому напрямі мають характер, що не відповідає потребам механізму управління вертикальною інтеграцією й не відображають її системну природу, мають слабе емпіричне підтвердження. Аналіз відносин між покупцем і продавцем у ланцюгу формування продовольчої продукції дав змогу сформулювати певний організаційний континуум [12, 22]. Однак він не дає «ключ» від повного переліку системних організаційно-управлінських механізмів взаємовідносин, які розглядаються як альтернативи в процесі управління вертикальною інтеграцією. Суттєву допомогу в розвитку даної частини досліджень надали Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ). Аналіз їх на предмет виявлення відповідних системних механізмів взаємовідносин показав, що вертикальна координація ланок продуктового ланцюга відбувається шляхом виникнення між ними трьох груп зв'язків, що визначають тип взаємовідносин (об'єднання, координації): права власності на активи; контроль та управління діяльністю; рух продукції в одному й фінансових ресурсів у зворотному напрямі.

Кожен із наведених зв'язків може мати різний ступінь інтенсивності та глибину. Це одразу уможливило розглядати певну сукупність ланок і комбінації вказаних зв'язків між ними різної сили й інтенсивності як альтернативу існуючій системі вертикальної інтеграції в підприємстві. Тому з позицій

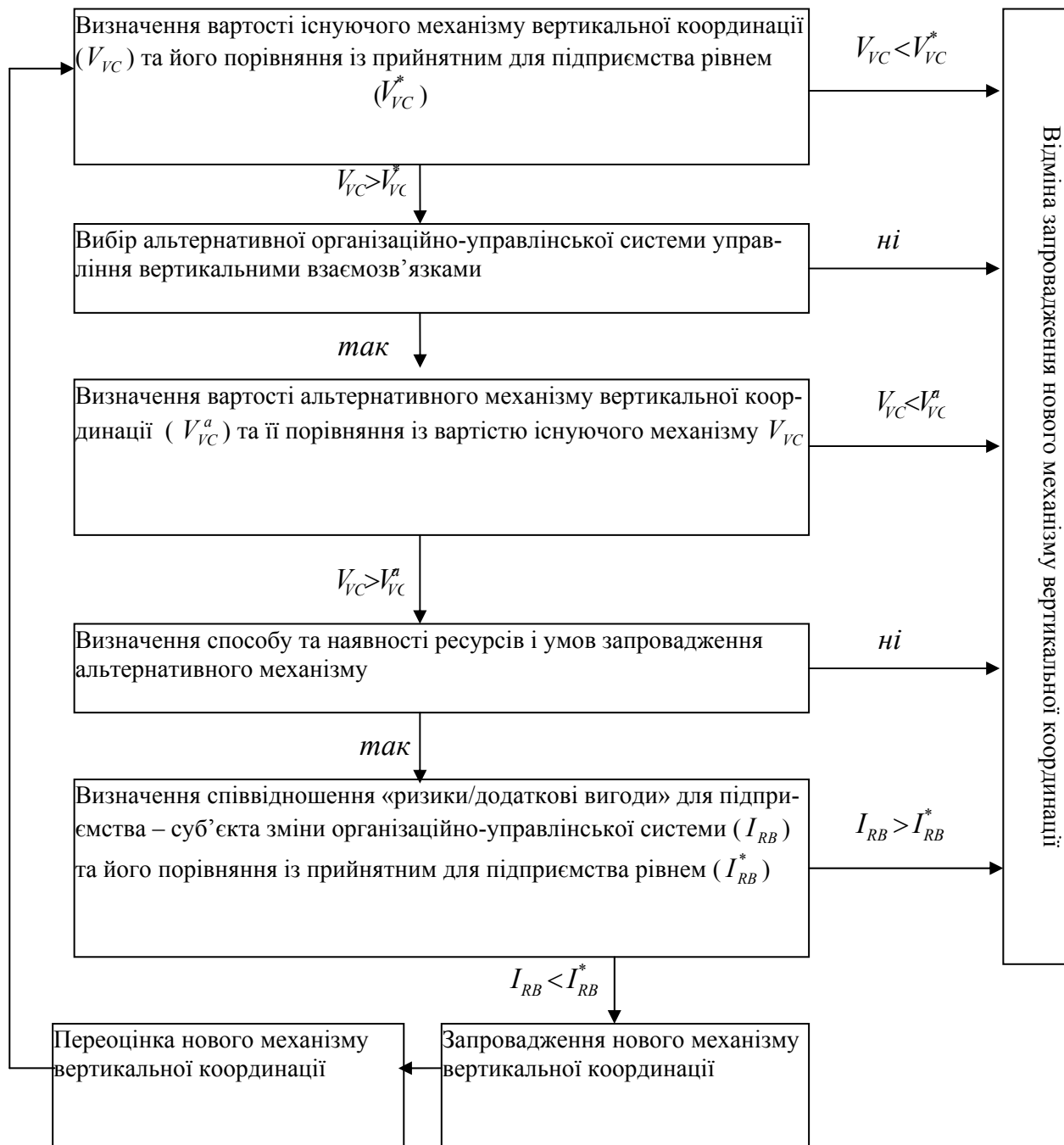
системного підходу, управління вертикальними інтеграційними процесами – це сукупність заходів, направлених на зміну організаційно-управлінської системи вертикальної координації її корекції та оптимізації. Фактично менеджмент підприємства, відповідальний за управління відносинами (координацією) в ланцюгу формування продукції, приймає рішення стосовно зміни інтенсивності вказаних трьох груп взаємозв'язків, які існують між ланками, а також кількості ланок, що знаходяться в даному ланцюгу.

Врахування комплексу інституціональних, економічних і організаційних факторів дало змогу сформувати процес прийняття рішення щодо управління вертикальною інтеграцією як управлінський алгоритм, що складається із п'яти послідовних кроків (рис.). Даний алгоритм ґрунтується на припущенні, що підприємство «експлуатує» один із варіантів організації взаємозв'язків (вертикальної координації), що стосуються прав власності на активи, контролю й управління, руху продукції та фінансових ресурсів. Дана сукупність організаційно-управлінських систем ведення бізнесу в ланцюгу формування продовольчої продукції повною мірою відображає всі існуючі можливості взаємовідносин підприємств агробізнесу в сучасних умовах.

Враховуючи це, перший крок при прийнятті рішення щодо зміни механізму вертикальної інтеграції включає питання щодо ініціювання даного процесу. Воно визначається на основі порівняння вартості існуючого механізму вертикальної координації з рівнем, що є прийнятним для підприємства. Вартість існуючого механізму координації може бути високою із двох причин:

- 1) координація регулярно призводить до проявів опортунізму торговельних партнерів або дисфункції процесів виробництва і попиту;

- 2) витрати на використання існуючої організаційно-управлінської системи є більшими ніж втрати від недосконалості координації, для якої й створена дана система.

Алгоритм прийняття рішення щодо управління вертикальними інтеграційними процесами

Джерело: Удосконалено на основі [22].

Якщо підприємство незадоволене існуючим механізмом вертикальної координації ведення бізнесу, здійснюється вибір альтернативної організаційно-управлінської системи. У разі такого вибору (або наявності прийнятної для підприємства системи) відбувається перехід до третього блоку. Третій блок стосується оцінки вартості альтернативного механізму вертикальної координації та його порівняння із вартістю існуючого. Фактично, дається відповідь на запитання:

чи знизить альтернативна система вартість координації? Вартість координації може бути знижена за рахунок збільшення (зменшення) частки прав власності в ланці, що знаходиться в ланцюгу формування продовольчої продукції, посилення (послаблення) контролю за діяльністю, зміни існуючого графіка руху продукції й розрахунків за неї. Якщо в результаті розрахунків оцінка вартості альтернативного механізму буде вищою від вартості існуючого, перехід до пропоно-

ваної організаційно-управлінської системи не відбувається.

Навпаки, якщо вдається знайти таку відповідність, тоді переходять до четвертого блоку, в якому визначається спосіб імплементації механізму та практична можливість його запровадження. Самого існування потенційно кращої організаційно-управлінської системи недостатньо для практичного її запровадження. Менеджер, що приймає рішення, повинен впевнитися, чи існують ефективні, специфічні заходи, що, по-перше, дасть змогу її імплементувати, а по-друге – примусить потенційну систему працювати в існуючих умовах. Фактично, можливість імплементації є результатом складного переговорного процесу, в результаті якого відбувається узгодження позицій, обмін взаємними поступками й зміна окремих параметрів потенційно нової організаційно-управлінської системи. Таким чином, імплементація даного механізму залежатиме від великого комплексу факторів, які стосуються інформаційної обізнаності учасників про переговорні позиції один одного, параметри трьох груп взаємозв'язків, ринкового середовища (кількості учасників та конкуренції на кожному рівні ланцюга формування продукції, натурального і вартісного розміру ринку), антимонопольного регулювання. Відповідно кожен елемент переговорних позицій сторін може бути предметом торгів.

Серед способів практичного запровадження (імплементації) організаційно-управлінської системи:

1) зміна взаємозв'язків прав власності шляхом продажу або купівлі акцій акціонерного товариства, внесення (вилучення) капіталу до (із) статутного фонду товариства, збільшення (зменшення) частки у спільному підприємстві, яке є ланкою ланцюга формування продукції;

2) зміна взаємозв'язків контролю й управління шляхом укладення договорів на доступ до інформації про рух оборотних і необоротних активів, грошових надходжень за видами продукції, можливості приймати рішення щодо управління технологічним процесом, збутовою діяльністю (логістикою), кадрами (людськими ресурсами) та контролю за даними операціями;

3) зміна взаємозв'язків руху продукції визначенням напрямів її руху (в межах вертикально координованого ланцюга чи поза ним, певним покупцям чи на ринок), відстрочкою за платежами, ціною, обсягами, термінами доставки, визначеними якісними характеристиками тощо.

Наявності специфічного способу, що дає змогу ефективно запровадити систему координації, недостатньо. Для цього повинні бути такі умови:

1) наявності необхідного капіталу (активів);

2) погодження партнерів (чи особа, яка приймає рішення, має контрагента, котрий згодиться на імплементацію нового координаційного механізму?);

3) компетентності контролю (мається на увазі, що кожна організаційно-управлінська система координації має різні рівні інтенсивності контролю й особа, що приймає рішення, повинна визначити компетентність персоналу в імплементації організаційно-управлінської моделі);

4) інституціональна прийнятність (чи відповідає координаційний механізм існуючим соціальним, культурним, виробничим, груповим, законодавчим нормам, принципам ведення бізнесу).

У разі невиконання щонайменше однієї із чотирьох наведених умов, рішення щодо зміни існуючої системи координації в ланцюгу формування продукції не приймається.

Враховуючи, що альтернативний механізм при запровадженні в умовах підприємства матиме тривалі в часі та досить часто незворотні наслідки, п'ятий блок стосується оцінки прийнятності співвідношення «ризик/додаткові вигоди» для суб'єкта прийняття управлінського рішення. Відбір кола ризиків суб'єктом прийняття рішення є необхідним для надання відповіді на дане питання. На власне переконання, вказані ризики мають перспективний характер і стосуються можливостей зміни макро-, мікро- й мезоекономічних факторів. Серед перших – збільшення (зменшення) оподаткування, посилення державного регулювання та впливу на галузь, зміна валютного курсу, лібералізація або посилення політики стандартизації продукції, митного регулювання, антимоно-

польна політика. Серед других – можливість появи технологічних удосконалень, що можуть вплинути на вартість продукції, наявність необхідного персоналу відповідної кваліфікації для «експлуатації» нової організаційно-управлінської системи, розвитку ресурсної бази й потенціал розширення (звуження) ринків кінцевої продукції. У даному випадку визначення інтервалів найприйнятніших значень співвідношення «ризик/додаткові вигоди» для прийняття позитивного рішення може стати предметом окремого дослідження та включати перспективні оцінки як ризиків, так і прогностичні значення майбутніх вигод у результаті використання альтернативної організаційно-управлінської системи.

Висновки. На основі узагальнення досліджень, що стосуються сутності взаємовідносин у ланцюгу формування продовольчої продукції, або т. з. вертикальної координації, сформовано алгоритм прийняття рішень щодо управління вертикальними інтеграційними процесами, що враховує: схильність менеджменту до зміни існуючої організаційно-управлінської системи; її оцінку й оцінку вартості альтернативного механізму стосовно інтенсивності взаємозв'язків прав власності, управління та контролю, руху продукції, фінансових ресурсів; наявність відповідних інструментів практичного запровадження; вплив умов внутрішнього і зовнішнього економічного та інституціона-

льного середовищ; перспективні ризики й доходи від запровадження.

Перспективні дослідження у сфері управління вертикальними інтеграційними процесами доцільно зосередити на оцінці кожного із п'яти етапів прийняття рішення. По-перше, вони повинні полягати в ідентифікації ланок ланцюга формування продовольчої продукції в різних галузях: виробництві м'яса та м'ясної продукції, олійної, молочної, продукції переробки зернових, овочів і фруктів. Це потребує дослідження технологічного процесу й виокремлення ринків проміжної продукції. По-друге, необхідним є формування континуума альтернативних організаційно-управлінських систем вертикальної координації, до якого може звернутися вертикально-інтегроване підприємство у випадку зміни координаційного механізму. По-третє, потребує розвитку та розробки контрактний процес переходу на інший координаційний механізм, що враховує інформаційну обізнаність сторін стосовно зовнішнього й внутрішнього економічного середовища, їх переговорну силу. По-четверте, потребує розробки методична платформа оцінки перспективних ризиків і доходів, виділення інтервалів числових значень співвідношення «перспективні ризики/перспективні доходи», при яких запровадження альтернативного механізму вертикальної координації є найдоцільнішим.

Список використаних джерел

1. *Валентинов В.Л.* Вертикальна координація як фактор розвитку міжгалузевих відносин в АПК / В.Л. Валентинов // Економіка АПК. – 2003. – №6. – С. 26.
2. *Гудзь О.Є.* Розвиток інтеграційних відносин в аграрній сфері України: виклики та перспективи [Електронний ресурс] / О.Є. Гудзь, П.М. Макаренко. – Режим доступу: http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/3_1/008.pdf.
3. *Коденська М.Ю.* Інтеграція як фактор активізації інвестиційної діяльності / М.Ю. Коденська // Економіка АПК. – 2006. – № 6. – С. 24-31.
4. *Куц Л.Л.* Форми і ступені вертикальної інтеграції підприємств / Л.Л. Куц // Інноваційна економіка. – 2012. – № 5. – С. 42-46.
5. *Макаренко П.М.* Інтеграція як фактор підвищення економічної ефективності сільського господарства [Електронний ресурс] / П.М. Макаренко // Вісн. Полтавської держ. академії. – Режим доступу: www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/3.../350_Content.pdf.
6. *Малік М.Й.* Проблемні питання розвитку кооперацій та інтеграційних відносин в АПК // М.Й. Малік, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 3-14.
7. *Молдаван Л.В.* До питання інтеграції сільськогосподарських товаровиробників, підприємств АПК, споживчих товариств та їх спілок у кооперативні структури / Л.В. Молдаван // Мясной бизнес. – 2005. – № 2. – С. 68-69.
8. *Нестерчук Ю.О.* Вертикальна інтеграція у системі стратегічних цілей аграрної політики держави / Ю.О. Нестерчук // Актуальні проблеми економіки АПК: кол. моногр. ; за ред. Д.К.Семенди, О.І. Здоровцова. – Умань: Видавця "Сочинський", 2009. – С. 75-135.
9. *Пархомець М.К.* Напрями розвитку кооперацій та інтеграцій у аграрній сфері АПК / М.К. Пархомець // Таврійський наук. вісн. – 2007. – Вип. 51. – С. 34-37.

10. Сава А.П. Проблеми створення і розвитку інтегрованих формувань в агропромисловому комплексі [Електронний ресурс] / А.П. Сава. – Режим доступу: www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2009_4/17.pdf.
11. Тироль Ж. Рынки и рыночная власть: теория организации промышленности. В 2 т. / Ж. Тироль. – СПб: Экономическая школа, 2000. – Т. 1. – 334 с.
12. Шукалович В.Ф. Вертикальна інтеграція в агробізнесі: ідентифікація понять та аналіз базових теорій / В.Ф. Шукалович // Агросвіт. – 2014. – № 2. – С. 38-43.
13. Шукалович В.Ф. Переробка м'яса: визначення ланцюга формування вартості продукції, ризиків та інвестицій в специфічні активи / В.Ф. Шукалович // Інвестиції: практика і досвід. – 2013. – № 21. – С. 52-56.
14. Brithal, Pratap S. Vertical Coordination in High-Value Food Commodities: Implications for Smallholders / Pratap S. Brithal, P. K. Joshi, and Ashok Gulati // *MTID Discussion Paper №85*. – April 2005. – Washington: International Food Policy Research Institute, 64 p.
15. Gibbons R. Four Formal (izable) Theories of the Firm / R. Gibbons // MIT Department of Economics Working Paper № 04-34, 16 September, 2004, 62 p.
16. Grossman S. The Costs and Benefits of Ownership: A Theory of Vertical and Lateral Integration / S. Grossman S., O. Hart // *Journal of Political Economy*. – 1986. – № 94. – P. 691-719.
17. Hart O. Property Rights and the Nature of the Firm / Hart O. and John Moore // *Journal of Political Economy*. – 1990. – № 98. – P. 1119-1158.
18. Joskow P.L. Asset Specificity and the Structure of Vertical Relationships: Empirical Evidence / P.L. Joskow // *Journal of Law, Economics and Organization*. – Vol.4 – Spring 1988. – P. 95-117.
19. Klein B. Vertical Integration, Appropriable Rents, and the Competitive Contracting Process / B. Klein, R. Crawford and A. Alchian // *Journal of Law and Economics*. – 1974. – № 21. – P. 297-326.
20. Martinez Steve W. Vertical Coordination of Marketing Systems: Lessons From the Poultry, Egg, and Pork Industries [Electronic source] / Martinez S.W. – Washington: United States Department of Agriculture Agricultural Economic, April 2005, 67 p. – Available at: <http://www.prairieswine.com/pdf/34307.pdf>.
21. McGuinness T. Markets and Managerial Hierarchies / T. McGuinness // In G. Thompson, et al. (Eds.) *Markets, Hierarchies and Networks*. – London: Sage. – 1994, p. 66-81.
22. Peterson C. Strategic choice along the vertical coordination continuum/ Peterson C., Wysocki A., Harsh S. // *International Food and Agribusiness Management Review*. – 2001. – №4. – P. 149-166.
23. Siebert J.W. Virtual Investment Concepts and the Ethanol Industry / J.W. Siebert, Hagerman A.D., Park J.L. // *International Food and Agribusiness Management Review*. – Vol. 11, Issue 4, 2008. – P. 67-79.
24. Williamson O. The Mechanisms of Governance/ Oliver E. Williamson. New York: Oxford University Press. – 1996, 448 p.
25. Williamson O. The Vertical Integration of Production: Market Failure Considerations/ O. Williamson // *American Economic Review*. – 1971. – № 61. – P. 112-123.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2014 р.

* * *

Новини АПК

Аграрний фонд безперебійно постачає борошно на хлібопекарські підприємства

Для забезпечення борошном хлібопекарських підприємств Аграрний фонд продовжує здійснювати переробку зерна пшениці на борошномельних підприємствах усіх регіонів країни. Наразі обсяг переробленого зерна на поточний момент сягнув 140,4 тис. т. Про це повідомив під час брифінгу Міністр аграрної політики та продовольства України Ігор Швайка.

Він також поінформував, що одночасно на переробних підприємствах Київської, Кіровоградської та Луганської областей розпочато переробку зерна жита та гречки. «Протягом квітня хлібопекарські підприємства купили майже 72 тис. т борошна, виробленого з зерна державних запасів. Поставка була здійснена на 136 хлібопекарських підприємств.

З початку року Аграрним фондом відвантажено 102,4 тис. т борошна. Крім того, здійснюється поставка фасованої продукції крупи гречаної та борошна вищого гатунку в роздрібну торгівельну мережу. Відповідні угоди укладено із ТОВ «Торгівельна мережа «Колос», ТОВ «Дельта продукт», ТОВ «Елтікс», ТОВ «АТБ-маркет», ТОВ «Агротехніка», ТОВ «Карамелія», ТОВ «Вересень плюс», ТОВ «ДНК ГРУПП», ТОВ «М'ясокомбінат Ятрань».

Прес-служба Мінагрополітики України

УДК 331.5.024.5

*Ю.О. СПАСЕНКО, старший науковий співробітник
НДІ праці і зайнятості населення Мінсоцполітики і НАН України*

Поєднання трудових і сімейних обов'язків та особистого життя в Україні в контексті гідної праці

Постановка проблеми. Важливим соціально-економічним напрямом розвитку держави є сприяння поєднанню зайнятості та батьківства. Цей аспект став одним із десяти основних сутнісних елементів концепції гідної праці, розробленої експертами Міжнародної організації праці (МОП). В напрямі її реалізації Україна співпрацює з МОП із 2006 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У рамках співпраці України з МОП щодо гідної праці у червні 2012 року в м. Женева був підписаний „Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством соціальної політики України, всеукраїнськими об'єднаннями профспілок та всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців і Міжнародною організацією праці щодо Програми гідної праці на 2012–2015 роки” [9]. Експертами МОП було підготовлено й опубліковано два видання „Профіль гідної праці в Україні” у 2011 та 2013 роках [10, 16].

В Україні, як і в розвинутих країнах світу, все більшого значення набуває політика, спрямована на державну підтримку поєднання зайнятості та батьківських обов'язків, що позитивно впливає як на рівень зайнятості, так і народжуваності. Дослідженням даного питання у своїх роботах приділяли увагу Е.М. Лібанова, О.О. Коломієць, А.М. Костенко, З.В. Ромовська й ін.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан і дати оцінку процесу змін у сфері поєднання трудових та сімейних обов'язків і

особистого життя в контексті гідної праці в Україні за методологією МОП.

Виклад основних результатів дослідження. Чинне законодавство України щодо забезпечення поєднання роботи з сімейними обов'язками та особистим життям із метою зменшення бідності сімей із дітьми в цілому відповідає міжнародним стандартам захисту прав працюючих жінок і чоловіків. Стосовно даного питання Україна ратифікувала Конвенцію МОП № 103 про охорону материнства (переглянута в 1952 р.) та Конвенцію МОП № 156 про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками, 1981 рік. Однак не ратифікованими залишаються: Конвенція № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення, 1952 рік та нова Конвенція № 183 про перегляд Конвенції (переглянутої) 1952 року про охорону материнства, 2000 рік [8].

Охорона праці жінок є значною частиною всієї системи охорони материнства й дитинства, яка згідно зі статтею 51 Конституції України знаходиться під захистом держави [1]. Діючі норми для вагітних жінок і жінок-матерів можна оцінити як досить високі. Це стосується переведення вагітних жінок на легшу роботу із збереженням середнього заробітку; оплачуваної й досить тривалої відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами; відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку; перерви для годування дитини; обмежень при направленні у службові відрядження, залученні до надурочних робіт, до роботи у нічний час, у вихідні, святкові й неробочі дні; гарантій

вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей, при розірванні трудового договору. Усі гарантії та пільги, що надаються жінкам у зв'язку з материнством, поширюються також на батьків, які виховують дітей без матері (у тому числі в разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також на опікунів (піклувальників). Не допускається звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (до шести років – за лікарськими висновками), одиноких матерів за наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда з ініціативи роботодавця, крім випадків повної ліквідації підприємства, установи, організації, коли допускається звільнення з обов'язковим працевлаштуванням. Обов'язкове працевлаштування зазначеної категорії жінок здійснюється також у випадках їх звільнення після закінчення строкового трудового договору.

Постановою Кабінету Міністрів України від 26.09.2013 № 717 схвалена Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року, в якій одним із проявів нерівності жінок та чоловіків відзначений неналежний рівень забезпечення умов для гармонійного поєднання сімейних і професійних обов'язків. Серед шляхів та способів розв'язання проблеми передбачено проведення інформаційних кампаній з метою висвітлення питань рівного розподілу сімейних обов'язків і відповідальності між жінками й чоловіками щодо виховання дитини [7].

У 2012 році відносна чисельність працівників, які знаходились у відпустках по догляду за дитиною до досягнення нею віку, встановленого законодавством, становила 4,2% штатних працівників, або 450,1 тис. осіб. Цей показник залишався незмінним протягом чотирьох років (із 2009 до 2012) та є максимальним, починаючи з 2002 року (коли він дорівнював 3,0%, або 367,1 тис. осіб). Загалом, за період 2002–2012 років, простежується стійка тенденція до поступового зростання даного показника. При цьому, впродовж досліджуваного періоду чисельність працівників, які перебували у відпустках по догляду за дитиною до досягнення нею віку, встановленого чинним законодавством, зросла на 22,6% (табл. 1).

Відносна чисельність жінок, які знаходились у відпустках у зв'язку з вагітністю та пологами, по відношенню до облікової чисельності штатних працівників із 2002 по 2012 рік була майже незмінною і становила 0,6% у 2002–2004, 2008, 2011, 2012 роках та 0,5% у 2005–2007, 2009 і 2010 роках. Водночас загальна чисельність таких працівниць із року в рік зменшується. Так, у 2002 році вона становила 70,9 тис. осіб, а вже у 2012-му – 63,0 тис. осіб при однаковому значенні відносного показника (0,6%). Тобто, за цей період чисельність працюючих жінок, які перебували у відпустках у зв'язку з вагітністю та пологами, скоротилася на 11%. Таке скорочення чисельності даної категорії жінок можна пояснити зменшенням чисельності найманих працівників у цілому.

1. Динаміка стану поєднання трудових і сімейних обов'язків та особистого життя в Україні за методологією МОП за 2002–2012 рр.

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Відносна чисельність працівників, які знаходились у відпустках по догляду за дитиною до досягнення нею віку, встановленого чинним законодавством, % до облікової чисельності штатних працівників¹											
Усього	3,0	3,0	3,1	3,2	3,3	3,4	3,7	4,2	4,2	4,2	4,2
Відносна чисельність жінок, які знаходились у відпустках у зв'язку з вагітністю та пологами, % до облікової чисельності штатних працівників¹											
Усього	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,6	0,6
Видатки на виплату допомоги по вагітності та пологах для застрахованих осіб за рахунок ФСТВП, млн грн³											
Усього	169,9	225,8	307,3	446,9	661,5	854,2	1328,9	1493,5	1583,3	1767,0	2189,2
Видатки на виплату допомоги по вагітності та пологах для незастрахованих осіб за рахунок державного бюджету, млн грн⁴											
Усього	–	–	–	–	–	146,9	187,5	204,7	255,1	304,7	355,5
Частка економічно неактивного населення (через виконання домашніх (сімейних) обов'язків, догляд за дітьми, хворими та іншими членами сім'ї), %²											
Усього	10,9	10,6	11,2	13,3	14,5	14,9	15,7	16,4	17,4	19,2	19,2
чоловіки	5,2	5,4	3,8	3,6	5,6	6,2	6,2	7,1	8,0	9,0	8,8
жінки	14,9	14,2	16,3	19,6	20,3	20,5	21,7	22,5	23,6	25,6	25,7

Частка дітей, охоплених дошкільною освітою, % ⁵											
Усього	48	49	50	51	53	54	54	53	53	55	59
у міських поселеннях	65	65	65	64	66	66	66	64	64	65	69
у сільській місцевості	21	22	24	27	29	31	32	31	32	35	38
Кількість дошкільних закладів, тис. ⁵											
Усього	15,3	15,0	14,9	15,1	15,1	15,3	15,4	15,5	15,6	16,1	16,4
у міських поселеннях	6,9	6,7	6,7	6,7	6,6	6,6	6,7	6,7	6,7	6,8	6,9
у сільській місцевості	8,4	8,3	8,2	8,4	8,5	8,7	8,7	8,8	8,9	9,3	9,5
Сумарний коефіцієнт народжуваності (на 1 жінку) ⁵											
Усього	1,126	1,172	1,218	1,213	1,310	1,345	1,458	1,460	1,445	1,459	1,531

Джерела: ¹ Стат. зб. Праця України за 2002–2012 рр., / Державна служба статистики України; відп. за вип. І.В. Сенік. – К.: ТОВ „Август Трейд”, 2003–2013 [11].

² Стат. зб. Економічна активність населення України за 2002–2012 рр. / Державна служба статистики України; відп. за вип. І.В. Сенік. – К., 2003–2013 [12].

³ Дані про виконання бюджетів ФСТВП за 2002–2012 рр. [13].

⁴ Стат. звітність Ф№2 Звіт про державні допомоги сім'ям з дітьми станом на 1 січня за 2007–2013 рр. [14].

⁵ Стат. щорічник України за 2002–2012 рр. / Державна служба статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К.: ТОВ „Август Трейд”, 2003–2013 [15].

Кошти на виплату допомоги по вагітності та пологах виділяються з Державного бюджету України й бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (ФСТВП). Обсяг коштів для виплати допомоги по вагітності та пологах застрахованим особам у системі соціального страхування з тимчасової втрати працездатності збільшився у 12,9 раза: із 169,9 млн грн у 2002 році до 2189,2 млн грн у 2012-му. Для застрахованих осіб розмір допомоги обчислюється виходячи з середньої заробітної плати за попередні шість місяців до настання страхового випадку. Допомогу виплачує роботодавець із коштів, які він одержує з Фонду на підставі поданої ним заяви-розрахунку. Роботодавець має право розглядати документи застрахованої особи на виплату допомоги протягом 10 днів, а Фонд у свою чергу розглядає заяву роботодавця також протягом 10 днів. У встановленому порядку застрахована особа може одержати допомогу лише в найближчий час для одержання заробітної плати в підприємстві. Тобто, застрахована особа може одержати допомогу по вагітності та пологах у кращому випадку через три тижні після подання документів на її одержання. Раніше, до запровадження єдиного внеску (ЄВ), роботодавець виплачував допомогу за рахунок зменшення сплати страхових внесків до Фонду й час одержання допомоги не перевищував

двох тижнів. Запровадження ЄВ без реформування механізму виплати допомоги за рахунок ФСТВП негативно вплинуло на соціальний захист вагітних жінок. Крім того, у 2012 і 2013 роках була тривала затримка виплати даного виду допомоги.

Бюджетні видатки на надання допомоги по вагітності та пологах для незастрахованих у системі соціального страхування жінок становили у 2007 році 146,9 млн грн, у 2012-му – 355,5 млн грн. Тобто, за останні шість років державні видатки на даний вид виплат зросли у 2,4 раза. Допомогу по вагітності й пологах незастрахованим особам (непрацюючим жінкам і приватним підприємцям, які не сплачували внески до ФСТВП) у 2013 році виплачували в розмірі 25% прожиткового мінімуму для працездатних осіб із розрахунку на місяць: із 1 січня – 286 грн 75 коп.; із 1 грудня – 304 грн 50 коп.

На труднощі у поєднанні виконання трудових та сімейних обов'язків вказує той факт, що з року в рік неухильно зростає частка економічно неактивного населення через виконання домашніх (сімейних) обов'язків, догляд за дітьми, хворими й іншими членами сім'ї. Так, за даними Держслужби статистики України (табл. 1) за останні одинадцять років відносно значення даного показника зросло на 8,3 в. п.: з 10,9% у 2002 році до 19,2% у 2012-му. Серед неактивного населення, яке не шукає роботу через наяв-

ність сімейних обов'язків (догляд за дітьми та іншими членами сім'ї), більшість – жінки. Їхня чисельність серед неактивного населення зросла з 14,9 % у 2002-му до 25,7% у 2012 році. Частка чоловіків, які не шукають роботу через наявність сімейних обов'язків, набагато менша, ніж відповідна частка жінок – із 5,2 % загальної чисельності неактивного населення чоловічої статі у 2002 році їхня чисельність збільшилася до 8,8 % у 2012-му. Тобто, гендерні диспропорції у даному аспекті залишаються на досить високому рівні.

У законодавчому порядку в Україні встановлено три різновиди державної сімейної допомоги, які переглядаються одночасно зі зміною розміру прожиткового мінімуму населення.

Перший – це державна допомога у разі народження дитини, яка була запроваджена у 2005 році й до 2007-го її фінансування здійснювалося за рахунок коштів ФСТВП та державного бюджету. Починаючи з 2007 року, зазначені видатки повністю фінансуються з державного бюджету через органи праці й соціального захисту населення. Видатки на цей вид допомоги у 2012 році становили 14949,1 млн грн, а загальна кількість виплат

допомоги при народженні на кожну дитину протягом цього року – 10967719 од. У 2005 році (рік запровадження виплат) їхня сума становила 1526,8 млн грн. Тобто, за даний період видатки на цей вид допомоги збільшились у 9,8 раза [14].

Допомога виплачується одному з батьків (опікуну) дитини, незалежно від того, чи продовжують вони працювати. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 № 1751 „Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми” [6] допомога при народженні дитини, яка народилася після 08.04.2011 року, надається в сумі, кратній 30 розмірам прожиткового мінімуму (ПМ), – на першу дитину; кратній 60 розмірам ПМ, – на другу; кратній 120 розмірам ПМ, – на третю і кожну наступну дитину. Виплата допомоги здійснюється одноразово у десятикратному розмірі ПМ при народженні дитини, решта суми допомоги на першу дитину виплачується протягом 24 міс., на другу – 48 міс., на третю й кожну наступну дитину – 72 міс. рівними частинами. При цьому така допомога надається у розмірах ПМ для дітей віком до шести років, встановленого на день народження дитини (табл. 2).

2. Розміри державної допомоги при народженні дитини у 2013–2014 рр., грн

Показник	3 1.01.2013	3 1.12.2013	3 1.07.2014	3 1.10.2014
<i>Перша дитина – виплата:</i>				
загальна	29 160	30 960	31 770	33 060
одноразова	9 720	10 320	10 590	11 020
місячна	810	860	882,5	918,33
<i>Друга дитина – виплата:</i>				
загальна	58 320	61 920	63 540	66 120
одноразова	9 720	10 320	10 590	11 020
місячна	1 012,5	1 075	1 103,13	1 147,92
<i>Третя дитина і кожна наступна – виплата:</i>				
загальна	116 640	123 840	127 080	132 240
одноразова	9 720	10 320	10 590	11 020
місячна	1 485,0	1 576,67	1 617,92	1 683,61

Джерела: [2, 6].

Другий вид – це допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, яка надається протягом трьох років, якщо один із батьків вирішив припинити працювати, щоб доглядати за дитиною, або працює на умовах неповного робочого часу. Розмір допомоги дорівнює різниці між 100% ПМ, встановленого для працездатних осіб (з 1 січня 2013 р. – 1147 грн, з 1 грудня 2013 р. – 1218 грн), та середньомісячним сукупним

доходом сім'ї на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 130 грн (гарантований мінімум). Сумарні видатки на зазначений вид допомоги збільшилися з 728,5 млн грн у 2004 році до 6570,1 млн грн (17443412 од. виплат) – у 2012-му, або у 9 разів.

Третій вид – допомога, яка надається на кожну дитину згідно зі статусом їх батьків (одинокі матері, вдови, вдівці, опікуни, ба-

гатодітні сім'ї). Видатки на зазначений вид допомоги збільшилися з 1237,5 млн грн у 2004 році до 2917,0 млн грн (9026461 од. виплат) – у 2012-му, або у 2,4 раза.

Допомога на дітей одиноким матерям, одиноким усиновителям, матері (батьку) у разі смерті одного з батьків, які мають дітей віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних, а також вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації, – до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років), надається у розмірі, що дорівнює різниці між 50% ПМ для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї з розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не ме-

нше 30% ПМ для дитини відповідного віку. Розмір допомоги у 2013 році встановлений для дітей до шести років: з 1 січня – мінімальний – 291,6, максимальний – 486 грн; з 1 грудня – мінімальний – 309,6, максимальний – 516 грн; для дітей від 6 до 18 років: з 1 січня – 363 і 605 грн відповідно; з 1 грудня – 385,8 та 643 грн; для дітей від 18 до 23 років: з 1 січня – 344,1 і 573, 5 грн, з 1 грудня – 365, 4 та 609 грн.

Запроваджені види допомоги для сімей із дітьми дають змогу поліпшити умови їхнього життя, однак вони стимулюють батьків залишатися поза ринком праці. Саме жінки в Україні використовують в основному право на батьківську відпустку, що обмежує їхню конкурентоспроможність на ринку праці.

Правове забезпечення відпустки і допомоги по вагітності та пологах

Відповідне законодавство включає КЗпП (від 10.12.1971 №322-VIII), Закон України „Про державну допомогу сім'ям з дітьми” (від 21.11.1992 № 2811-XII), Закон України „Про відпустки” (від 15.11.1996 № 505/96-ВР), Закон України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням” (від 18.01.2001 № 2240-III). Мінсоцполітики та Мінфін забезпечують державний нагляд за виконанням програм виплати допомоги. МОЗ та управління охорони здоров'я органів місцевого самоврядування забезпечують загальний контроль і координацію надання медичної допомоги вагітним жінкам.

Працюючі жінки мають право на оплачувану відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю 126 днів (70 днів до очікуваної дати народження дитини та 56 днів після неї (у випадку ускладнених або багатоплідних пологів – 70 днів). Жінкам, віднесеним до 1–4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога по вагітності та пологах виплачується за 180 календарних днів зазначеної відпустки (90 – до пологів та 90 – після пологів). Зазначена допомога обчислюється сумарно та надається жінкам у повному обсязі незалежно від кількості днів відпустки, фактично використаних до пологів. Жінкам, які усиновили новонароджених дітей безпосередньо з пологового будинку, надається відпустка з дня усиновлення тривалістю 56 календарних днів (70 календарних днів – при усиновленні двох і більше дітей) з виплатою державної допомоги у встановленому порядку. Допомога по вагітності та пологах надається застрахованій особі у розмірі 100 відсотків середньої заробітної плати (доходу) і не залежить від страхового стажу.

Жінкам (у тому числі неповнолітнім), які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається у розмірі 100 відсотків середньомісячного доходу (стипендії, грошового забезпечення, допомоги по безробіттю тощо) жінки, але не менше 25 відсотків від розміру встановленого законом прожиткового мінімуму для працездатної особи із розрахунку на місяць.

Джерело: Національне законодавство [2, 3, 4]

Правове забезпечення батьківської відпустки по догляду за дитиною

Відповідне законодавство включає КЗпП України (від 10.12.1971 № 322-VIII), Закон України „Про відпустки” (від 15.11.1996 № 505/96-ВР), Закон України „Про державну допомогу сім'ям з дітьми” (від 21.11.1992 № 2811-XII) та Закон України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (від 08.09.2005 № 2866-IV). Законодавством України визначені рівні права та обов'язки щодо виховання дитини для батька та матері. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2012 р. № 1002-р було схвалено Концепцію Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року, що, поміж іншого, передбачає проведення інформаційних кампаній з метою висвітлення питань рівного розподілу сімейних обов'язків та відповідальності між жінками і чоловіками щодо виховання дитини.

Законом України „Про відпустки” передбачено, що після закінчення відпустки у зв’язку з вагітністю та пологами за бажанням жінки їй надається відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Підприємство за рахунок власних коштів може надавати жінкам частково оплачувану відпустку та відпустку без збереження заробітної плати для догляду за дитиною більшої тривалості. Ця відпустка може бути використана повністю або частинами також батьком дитини, бабою, дідом чи іншими родичами, які фактично доглядають за дитиною, або особою, яка усиновила чи взяла під опіку дитину, та одним із прийомних батьків. За бажанням жінки або осіб, зазначених вище, у період перебування їх у відпустці для догляду за дитиною вони можуть працювати на умовах неповного робочого часу або вдома. При цьому за ними зберігається право на одержання допомоги в період відпустки для догляду за дитиною. Жінкам, які усиновили дитину з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування, старше трьох років, надається одноразова оплачувана відпустка у зв’язку з усиновленням дитини тривалістю 56 календарних днів (70 календарних днів – у разі усиновлення двох і більше дітей) без урахування святкових і неробочих днів після набрання законної сили рішенням про усиновлення дитини. Ця відпустка може бути використана також батьком дитини. Жінкам, які усиновили дитину (або одночасно двох і більше дітей), надаються відпустки для догляду за нею на умовах і в порядку, встановлених статтями 179 та 181 КЗпП України (стаття 182 КЗпП України). Жінці, яка працює і має двох або більше дітей віком до 15 років, або дитину-інваліда, або яка усиновила дитину, одинокій матері, батьку, який виховує дитину без матері (у тому числі й у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також особі, яка взяла дитину під опіку, чи одному із прийомних батьків надається щорічно додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів.

Законом України „Про державну допомогу сім’ям з дітьми” передбачено, що допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку виплачується щомісяця з дня призначення допомоги по догляду за дитиною по день досягнення дитиною вказаного віку включно. Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається у розмірі, що дорівнює різниці між прожитковим мінімумом, встановленим для працездатних осіб, та середньомісячним сукупним доходом сім’ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 130 гривень.

Джерело: Національне законодавство [2, 4, 5, 7]

Поєднанню трудових і сімейних обов’язків сприяє наявність дошкільних навчальних закладів у країні, які щорічно поповнюються, що дає можливість підвищувати охоплення ними дітей. У 2012 році в Україні налічувалося 16,4 тис. дошкільних закладів, із них 6,9 – у міських поселеннях, 9,5 тис. – у сільській місцевості. Частка дітей, охоплених дошкільною освітою, зросла на 11 в. п. з 48% – у 2002 році до 59% – у 2012-му. При цьому за досліджуваний період спостерігається зростання даного показника як у міських поселеннях (на 4 в. п.), так і в сільській місцевості (на 17 в. п.). Однак незважаючи на те, що у містах кількість дошкільних навчальних закладів менша на 27,4%, ніж у селах, частка охоплення міських дітей дошкільною освітою вища на 45%. Тобто, можна припустити, що у містах батьки (в основному – матері) після народження дитини намагаються якомога раніше відновити свою активність на ринку праці.

Незважаючи на інвестиції у сімейну допомогу, сумарний коефіцієнт народжуваності в Україні досі знаходиться на рівні, нижчому за рівень заміщення, і зріс із 1,126 живонароджень на одну жінку (чисельність ді-

тей, яку може народити в середньому одна жінка за існуючих рівнів плідності) у 2002 році до 1,531 – у 2012-му. Слід зазначити, що у 2012 році він відчутно зріс порівняно з 2011-м (1,459).

Висновки. Аналіз сучасного стану у сфері поєднання трудових та сімейних обов’язків й особистого життя в контексті гідної праці показав, що на нинішній час в Україні чинні норми законодавства по даному питанню загалом є сприятливими для молодих сімей з дітьми, для матерів (або осіб, що фактично доглядають за дитиною), які працюють на умовах неповного робочого часу чи вдома. Це стосується як надання відпусток, так і допомог у зв’язку з вагітністю та пологами; по догляду за дитиною до досягнення нею віку, встановленого чинним законодавством. Існують також додаткові виплати для багатодітних і малозабезпечених сімей. Однак проблемним питанням залишається ставлення роботодавців до материнських та сімейних обов’язків жінок при їх прийманні на роботу. Продовжується практика відмови від зарахування на посаду молодих жінок, або тих, які мають маленьких дітей. У приватному секторі економіки

вона поширеніша, ніж у державному, внаслідок недостатнього нагляду й слабого регулювання відповідними державними органами. Роботодавці в приватному секторі зазвичай ігнорують необхідність надавати пільги, зокрема допомогу або відпустку по вагітності та догляду за дитиною. Тому багато жінок віддають перевагу роботі в низькооплачуваному державному секторі, де дискримінаційна практика приймання на роботу є менш явною, а виплата допомоги по вагітності та пологах, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку

надійніша. При цьому актуальним залишається законодавче встановлення норм надання працюючим батькам додаткових можливостей на ринку праці, створення умов для реалізації права батька на догляд за дитиною, посилення гнучкості у використанні відпусток по догляду за дитиною, поліпшення якості та більшої доступності дошкільної освіти. Усе це створить умови для поєднання працюючими батьками, зокрема жінками, трудових і сімейних обов'язків та особистого життя й сприятиме підвищенню рівня гідної праці в Україні.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. / Редакція від 02.03.2014, підстава 742-18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Закон України „Про державну допомогу сім'ям з дітьми” від 21.11.1992 № 2811-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>.
3. Закон України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням” від 18.01.2001 № 2240-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
4. Закон України „Про відпустки” від 15.11.1996 № 505/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/504/96>.
5. Закон України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” від 08.09.2005 №2866-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 №1751 „Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.09.2013 №717 Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/717-2013>.
8. Conventions. International organization of labour [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ilo.org.ua/DocLib/Forms/conventions.aspx>.
9. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством соціальної політики України, всеукраїнськими об'єднаннями профспілок та всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців та Міжнародною організацією праці щодо Програми гідної праці на 2012 – 2015 роки. – Міністерство соціальної політики України. Міжнародна організація праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU12251.html.
10. Профіль гідної праці в Україні ; під ред. В.В. Іванкевича. – МОП, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports>.
11. Праця України за 2002–2012 рр. : Стат. зб. / Державна служба статистики України ; відп. за вип. І.В. Сенік. – К. : ТОВ „Август Трейд”, 2003–2013.
12. Економічна активність населення України за 2002–2012 рр. : Стат. зб. / Державна служба статистики України ; відп. за вип. І.В. Сенік. – К., 2003 – 2013.
13. Дані про виконання бюджетів ФСТВП за 2002–2012 рр.
14. Статистична звітність Ф №2 Звіт про державні допомоги сім'ям з дітьми станом на 1 січня за 2007–2013 рр. – Мінсоцполітики України.
15. Стат. щорічник України за 2002–2012 рр. / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ТОВ „Август Трейд”, 2003 – 2013.
16. Decent work country profile: Ukraine / International Labour Office, ILO/EC Project “Monitoring and Assessing Progress on Decent Work” (MAP). – Geneva: ILO, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports>.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2014 р.

* * *

UDS 330.341.1:517.956.224:663.6.001.76

*S.A. VOLODIN, doctor of economic sciences, corresponding member of NAAS,
academician-secretary of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine
K.O. NOVITSKIY, post-graduate student *
Institute of Innovative Providing of NAAS*

Conceptual approaches to research on innovative potential for natural sugar substitutes on example of stevia

Scientific problem. The implementation of innovative potential for scientific technical products depends on economic conditions of their market capitalization and commercialization. But frequently the requirements to quality and safety of products that influence on people health take the first place in some spheres, related to food. The production of natural sugar substitutes on example of stevia shows that the final products significantly exceed the synthetic sugar substitutes due to price (by 5 times) [8] and leave them behind due to quality and safety for health by ten times. Thus, it is very urgent to find the optimal mechanism to encourage the implementation of innovative potential for plant products, which have the double social economic importance, and to find the conditions to involve business entities into these processes.

Analysis of recent researches and publications. The essence and theory about evaluation of potential for economic entities takes the important place in researches by leading foreign and national scientists, among them M. Porter [18], M. Mescon [17], A.A. Thompson [21], V. Geyets [4], V. Yakovenko [12], N. Krasnokutskaya [7]. The papers by R. Brayley [19], E. G. Dolan [14], P. Drucker [15], F. Kotler [16], G. Foster [11], V. Yakovenko [12], etc. are devoted to consideration of problems, related to innovations and investments in science-intensive sphere, and the papers by S. Volodin

[1, 2], M. Zubets [6] – to research of algorithm and methodological approaches to evaluation of innovative potential for innovations in agrarian sphere.

The objective of the article – to perform the modeling of algorithm for researches to build up the chain for science-intensive economic processes on manufacture of products, in which the economic component (profitability) is not the only compulsory condition and which may be referred to “social economic important products”, i.e. products of double importance. The implementation of innovative potential for these products, being necessary for society, has certain peculiarities; so these conceptual approaches are aimed to detect them.

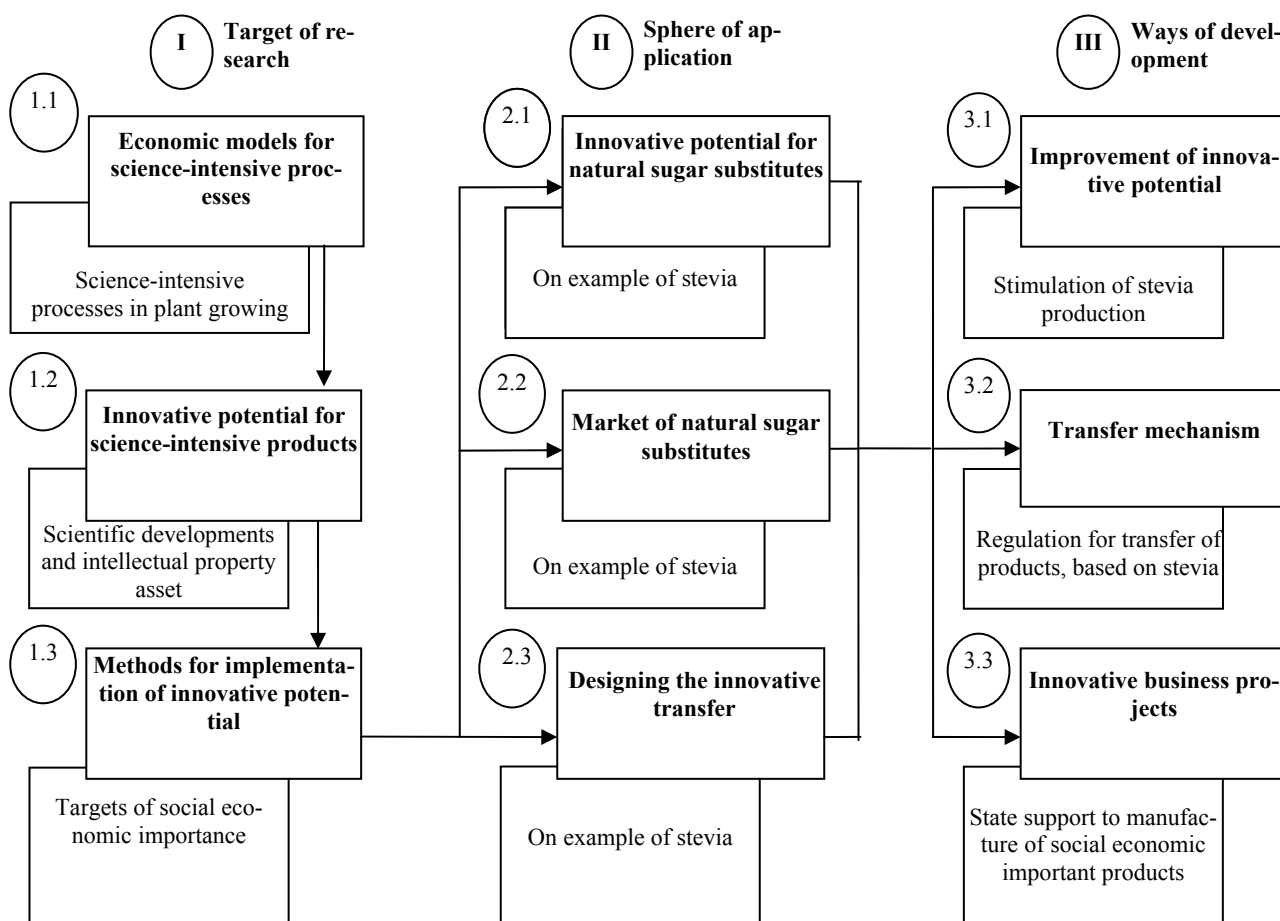
Statement of the main results of the study. Consideration of products with social economic importance in terms of construction of economic process for their manufacture, separation and calculation of their innovative potential, abilities of promotion in the market require to regulate the conceptual apparatus, to define the direction for their further development, to detect the main factors that influence on their production and accordingly degree of provision with social needs, to clear up the mechanism for economic process in order to show the economic possibilities for provision with profitability for manufacture of products with social economic importance on example of stevia; role of state that shall solve the social issues; ways to improve the innovative potential for products with social economic importance, es-

* Scientific supervisor – S.A. Volodin, doctor of economic sciences, corresponding member of NAAS.
© S.A. Volodin, K.O. Novitskiy, 2014

establishment of efficient transfer mechanism that will provide with possibility to offer the concrete projects in this sphere and mechanism for their implementation. It is impossible to solve the tasks, being set, without application of modeling, i.e. researches of entities on models. As A. Ye. Konversky reasonably mentions “a model in logic and methodology of science is an analogue for a certain fragment of reality, generation of human culture, conceptual theoretical images etc.” [10, p. 33].

The conceptual approaches to research of innovative potential for natural sugar substitutes on example of stevia were formed in three stages of work, which are schematically shown on picture.

The first stage grounds the theoretical methodological principles for science-intensive production processes for social economic important products in plant growing. This work anticipates the following researches **I**:

Flow chart for research of innovative potential for stevia

Source: Developed by authors.

- *Construction of science-intensive technological processes in plant growing using economic categories and approaches*, on which basis the conditions for functions of economic manufacturing mechanism are studied, the economic model for science-intensive process in plant growing is built up, the stage-by-stage approach to motion of science-intensive product is monitored in order to achieve the economic purpose of production, being set. The formula of economic model for typical science-intensive processes is grounded using economic

categories. The verification of model is carried out on example of economic processes in plant growing, if there are no such ones – the concepts, which reflect the process, being modeled, are grounded using the general categories and their transformations. The innovative approach [3, p. 158] is built up in order to study the science-intensive process with the great content of science-intensive developments, methods for their promotion, protection of interests for participants in process as the motivation of scientists, producers, businessmen, who eventually

provide with implementation of market and social oriented process of production in practice, shall be taken into consideration.

- *Grounding the methodological and analytical base to define the innovative potential for scientific technical products in plant growing.* Within this purpose firstly the base to define the innovative potential for scientific technical products is formed, its characteristics are generalized, the examples, which define the innovative potential in scientific technical development, their intellectual property assets, are mentioned. While analyzing the scientific approaches to understand the essence of concept “innovative potential”, the approaches to innovative potential are grounded in terms of commercial value.

It should be mentioned that the attempts to present the scientists, scientific developments and research site in production structures, etc. as features for “innovativeness” prevail in works by many scientists. The research compares the interpretation of categories “scientific process (product)” and “innovative process (product)”. It is proved that we cannot follow to fixed approaches: “the more scientism, the more innovativeness” because the innovative activity is to a large extent the entrepreneurial but not scientific activity [1, p. 114]. The practical experience testifies to the fact that the interesting products and schemes for their promotion, which provide with innovative process for establishment and sales of scientific-intensive goods/products, cannot be found without participation of scientists.

The research on intellectual component of innovative potential proves the difference in approaches, incomplete understanding how the intellectual component becomes the economics of knowledge, into which products it is embedded and moves in science-intensive economic process. Thus, the comparison of economic categories that disclose the mechanism for science-intensive process allows finding the points, in which the intellectual component is shown, which takes part in economic process at the level with other components and establishes its innovative component. While considering the intellectual property assets it is necessary to make the delimitation in relation to the fact that not any scientific technical development may

have the intellectual property asset and on the contrary – an intellectual property asset cannot be a direct consequence from scientific technical research or development.

The analysis of scientific and innovative products allows forming the requirements to transfer objects, i.e. those components, thanks to which an object can move in the market. And as not each scientific technical development and not each intellectual property asset is directly the commodity, it is necessary to find their market qualities and to form the commodity package, having defined the place for scientific technical development of intellectual property assets in it. The basis for this is the formula by scientific school from Institute of innovative providing, which works out the systems of new formations and innovations due to entrepreneurial principles that aim to receive profit [2, p. 95]. The innovations are considered as novelties, which can be capitalized and commercialized, i.e. transform into assets of market and take part in abovementioned formula for science-intensive economic process. It is reasonable to perform the analysis pursuant to methodologies on capitalization and commercialization of innovations, developed by Institute of innovative providing at NAAS and approbated in projects of science-intensive business, in order to research the innovative products and to define their peculiarities as transfer objects.

- *Formation of methodological approaches to implementation of innovative potential for products from plant growing with social economic importance.* Further theoretical analysis of innovative potential anticipates detecting the disagreements that are reduced to typical defects in construction of science-intensive processes, their overcoming due to innovative providing system [3, p. 99-100] with detection of novelties and their intellectual property assets that can be capitalized and commercialized. The research on economic components of knowledge but not the knowledge in the whole allows detecting and classifying their peculiarities for products with social economic importance. The aspirations to receive profit, including due to innovative providing system, stipulate market entities to seek for the ways to reduce expenses and to increase income. However when an element with social importance

appears in consumer's sector, the system of indices that characterizes the capitalization and commercialization does not operate in full. If the state or individual social groups are interested to receive certain products, which, for example, influence on public health and at the same time the advantages in manufacture and promotion of such products, the pursuit for profit enters into contradiction with social necessity. This condition requires agreeing the system of indices and induces to find the mechanism for implementation of innovative potential for components of economic process taking into consideration the conditions for successful promotion of products with social economic importance to end users. Without finding the mechanism for implementation of innovative potential for products with social economic importance it is impossible to build up the economic process of production, which brings less profitability in comparison with synthetic and other analogues. In this connection, if an innovative product has the social economic importance, its production shall be encouraged using the state during all or some phases of production: from establishment of intellectual product to its transformation into competitive commodity, its promotion in transfer networks to the market through the projects or other ways. Thus, this approach enables putting the suggested formula of economic process to peculiarities for establishment of social economic important products and detecting the points in science-intensive process, which require the impulse, support and further the process with be developed due to pendulum principle. The mechanism shall anticipate the compensation of income deficiency for business.

The application of developed methodological approach **at the second stage of work** allows analyzing the process for science-intensive manufacture of products with social economic importance in the sphere of low-calorie natural sugar substitutes, which market is now actively developed but loses in economic attraction to artificial sugar substitutes, which seized the market. The chemicalization in manufacture of food products under modern conditions, which is caused by low prices for artificial sugar substitutes and is accompanied by negative influence on public health that is confirmed by numerous researches in various countries in the world that sets economically not simple question. What to manufacture? On the one hand, there are natural sugar substitutes that are grown in natural conditions, on the other hand – cheap artificial sugar substitutes make harm to public health. The method, offered in the research, allows seeing how to take decision about profitability in manufacture of product not only due to margin, profit but how to develop the direction, in which there are other advantages, including the ones with social importance, in this case economic losses, income deficiency shall be compensated. As a result, the analytical data are formed and the evaluation of innovative potential for natural sugar substitutes on example of stevia, the demand on which quickly grows, is carried out.

Due to assessments by International Sugar Organization (ISO) the world market of high intensive sweeteners (HIS) recently grows quicker than the market of sugar in terms of white sugar equivalents (wse) (table 1).

1. World market of sweeteners (wse)

	1985		1990		1995		2000		2005		2009		2010		2011	
	mln. tons	%	mln. tons	%	mln. tons	%	mln. tons	%	mln. tons	%	mln. tons	%	mln. tons	%	mln. tons	%
Sugar	91,5	86,8	101,5	85,9	108,9	83,3	117,2	82,2	136,4	82,3	148,4	83,2	151,6	82,7	154,9	82,5
HIS	7,2	6,8	8,5	7,2	11,5	8,8	12,9	9,1	16,4	9,9	17,0	9,5	17,6	9,6	18,1	9,6
Other	6,7	6,4	8,2	6,9	10,4	7,9	12,4	8,7	12,8	7,8	12,9	7,3	14,1	7,7	14,7	7,8
In total	105,4	100	118,2	100	130,8	100	142,5	100	165,6	100	178,3	100	183,3	100	187,7	100

Source: Formed by authors pursuant to [13, p. 2].

After receiving the legislative permits for sweeteners, based on stevia, in particular in 2008, FDA (USA) gave GRAS status, Food Standards Australia New Zealand (FSANZ), governmental authorities of Switzerland, in 2009 – French agency for safety of food (AF-

SAA), in November 2011 – permit from European Commission for sale of substances from diterpene glycosides, the activity of stevia world manufacturers quickly grows. Thus, stevia in the USA is used in manufacture of over 6.000 products [20]. According to researches

by consulting agency of food products and drinks “Zenith International” the volumes of stevia world sales in 2010 were 3.500 tons (875 ths. tons wse) and were increased by 27% in comparison with 2009 and in 2014 they will achieve 11.000 tons (2.75 mln. tons wse) [13, p. 44]. Due to assessment by World Health Organization the stevia-based products may substitute up to 20% from sugar consumption.

As stevia itself is one of popular widespread products – products with social economic importance, we can trace the main idea of paper on its example.

The main components in the second II stage of the research are:

- *Analysis of characteristic peculiarities for stevia as a natural sugar substitute and evaluation of its innovative potential.* In order to draw the conceptual approaches more clearly it is reasonable to specify the characteristics of product, to compare its peculiarities with other natural sugar substitutes that will enable proving the advantages for this product, being characteristic for chosen direction, (natural, low calorie) for human health with high sweetened qualities. The mechanism for promotion of such products that have double, i.e. social economical importance is shown. As a result from research it was found and proved that stevia-based products are the commodity that has the additional social advantages and is of high demand. There are countries-leaders, which form the proposals for stevia-based products, although they are economically inferior to more efficient, i.e. more profitable offers of artificial sugar substitutes. It becomes possible to assess the innovative potential for stevia on example from comparison of those products. The contradiction of products with social economic importance is found on example of stevia. Such approach allows analyzing and accompanying the system of indices of innovative potential for stevia-based products with social economic importance and evaluation of their commercial qualities in all phases at economic process of production, processing, trade.

- *Market analysis of natural sugar substitutes and tendencies for its innovative development.* According to research on world market of natural sugar substitutes the market tendencies are distinguished, the countries, which take pro-

tectionist decisions about development of production and consumption of natural sugar substitutes, for example, USA, Japan, France, Brazil, Chile, China, Australia, are shown [9, p. 195]. Thanks to protectionist policy, the state-manufacturers of stevia-based products have the possibility to receive the compensation or other encouraging forms for this production and to struggle to occupy the market, pushing out the competitors from it, as well as to enter to the markets of other countries and, thus, to promote their intellectual product, creating the new economic niches. Already now the largest manufacturers of beverage in the world, in particular, Coca-Cola, PepsiCo, started using food sweetener – stevia in manufacture of soft drinks with zero or reduced caloric value [5]. This experience is very useful for potential manufacturers of stevia in Ukraine. At the same time it serves as a warning as large system manufacturers, on the one hand, enlarge the possibilities for promotion of their products, and, on the other hand, - find the weak foreign markets and enter to them thanks to protectionist policy. Having displaced the competitors from them by lower prices, they will later increase the prices as they are not interested in development of national manufacture.

- *Evaluation of possibilities for capitalization and commercialization of stevia-based products in the format of innovative business projects in Ukraine.* In order to implement the innovative potential for stevia-based products through project mechanism, first of all, it is necessary economically to ground the possibilities to produce stevia, based on application of efficient selection achievements, intensive technologies of their growing, processing, promotion and sales in the market that will allow developing the system with peculiarities for pre-project researches, creating scientific technical products, which are used at manufacture of stevia, protection of participants' interests.

At present moment in Ukraine despite all favorable climatic conditions and high innovative potential for stevia, the manufacture of natural sugar substitute is slowed down, thus it is necessary to clear up the reasons for this slowing down and to find the ways to overcome with it. The design system shall show the way to support the manufacture and to involve business-

men into cooperation; however it is necessary to solve the issue about economic profit, without which the manufacture of stevia within commercial scopes will not be developed in Ukraine.

The research demonstrates that Ukraine has the possibility to act not only as a raw-material appendage but to produce science-intensive, innovative products, being of high demand in world market, and within this purpose it is necessary to be able to define, economically to ground and to take into consideration that stevia has the high specific weight of product yield per hectare of land (including processing) and does not farm out.

The ways for implementation of innovative potential for stevia-based products are defined **at the third stage**; the proposals for improvement of innovative potential and implementation of innovative projects for stevia-based products with social economic importance are formed. This stage of researches **III** anticipates the following:

- *Grounding the methodological and organizational approaches on encouragement for improvement of innovative potential for stevia-based products.* The analysis for process of science-intensive manufacture of stevia-based products, mentioned above, allows grounding the approaches and measures, which shall assist to form and to finance the establishment of science-intensive stevia production technologies at scientific establishments, selective developments, their transformation into market proposals and protection of intellectual rights. The products with social economic importance shall have the initial support at establishing of plantations, their promotion and guaranteed procurement of finished product. As the manufacturers of stevia in Ukraine state, it is the absence of procurements within the corresponding volumes (commercial volumes) that slows down its manufacture. At commercial use of natural sugar substitutes it is necessary to solve the question about long-term procurements (contracting) that in its turn requires to solve the question about processing, i.e. availability of processing complex, which manufactures the final stevia-based products. This production may be within the system of complex on processing of biomass from plants of essential oil

group and in this case the purpose of such factory is not restricted only by stevia processing. The Institute of innovative providing together with the Institute of agriculture in the Crimea develops the investment project for factory on processing of essential oil cultures, medical plants, including stevia, with state and investment support. The natural climatic conditions of the Crimea, southern regions of Ukraine allow growing stevia and the available processing complex will guarantee the payment due to forward contracts to farmers, spot (upon receipt of goods) of necessary raw materials with scientific support on industrial basis and receipt of finished product, accordingly. It will allow struggling for the niche in the market of Ukraine and its expansion, as well manufacturing the products for export, involving foreign partners.

- *Research on mechanism that regulates the transfer market of innovations in manufacture of low-calorie sugar substitutes on example of stevia.* Grounding possible formats for regulation, in particular establishment of transfer technological infrastructure within the system of National academy of agrarian sciences of Ukraine, will assist to enlarge the cooperation with cooperated partners, for example by agricultural enterprises from Agrarian union of Ukraine, in high technology agrarian business. The cooperation will enable reaching the batch production and industrial volumes, which surely provide the processing complexes, as well as creating competitive transfer mechanisms (storage, drying, supply of finished products, advertising, etc.). Such approach to research allows forming the ready infrastructure for various projects, including the manufacture of innovative stevia-based products. The developed project mechanism is based on the fact that the motion of innovative product is created, found and analyzed at all stages due to formula of science-intensive economic process. The system points, which require the financial support, are also found and the final processing enters to economically stable positions and profitable level. The production shall be stimulated until this phase, the processing phase in fact repays the expenses, thus, the state shall give a push, play the role of driving force at initial phases of science-intensive process.

When the production reaches the industrial volumes: a part is exported, a part is supplied to national re-processors, and already the reprocessing complex itself becomes a forward contractor as to ordering, payment and flow of products to consumers.

Thus, the system approach, applied in the research, allows stating: if a product has the innovative potential, so it is necessary to have the commercial project with support for social component, which is the peculiarity of mechanism for implementation of innovative potential for products with double social economic importance, to which stevia is also referred to.

The presented conceptual approaches to research of innovative potential for natural sugar substitutes on example of stevia are based on results from researches by the Institute of innovative providing in 2011-2015 due to the following directions:

- Fundamental research on topic “Methodological and organizational provision with integration of agrarian science into innovative investing environment of science-intensive agrarian market” (Innovative providing). These researches anticipate the development of scientific methodological and organizational provision with transformation of innovative potential for developments of agrarian science into competitive business proposals, methodological and organizational accompaniment of investment provision for facilities of top-priority innovative development in AIC, grounding and organizational methodological accompaniment of innovative transformations, integration development and investment provision of experimental production base in agrarian science. The developed scientific base grounds the economic approaches to manufacture of products with double social economic importance, proves that all necessary conditions for motivation may exist in integrated scheme on promotion of economically demanded intellectual products in the form of innovative product with investment support, i.e. with partial or temporary support of state to occupy the niche and to enter to the stable business (concern that brings in the income) in such important spheres as ecology and public health.

- Applied researches on topic “Scientific peculiarities for efficient use of innovations in agro-business taking into consideration the

zonal peculiarities for regions” (Transfer of innovations) allows performing a number of applied researches in project format, including the development of scientific methodological approaches and sets of organizational informative provision with experimental production and sales of competitive science-intensive and commodity products, methodologies and sets of organizational tools on provision with research on optimal conditions and project accompaniment for transfer of innovative proposals to agrarian market, system of automatic designing and business planning to finance the projects in top-priority spheres of AIC and food provision.

These developments confirm the conceptual approaches to implementation of innovative potential for natural sugar substitutes through transfer mechanism for science-intensive agrarian market, which are presented in this paper. The implementation will be carried out together with the chain of scientific innovative centers at NAAS on the base of regional research units, including through establishment of industrial stock to invest processing logistics complex for manufacture of essential oil products, including natural sugar substitutes, based on stevia.

Conclusions. This research proves that the implementation of innovative potential for products with social economic importance, on example of natural sugar substitute – stevia – is the urgent question of nowadays in relation to public health and ecologically clean products. The economic science-intensive process, in which the social component shall receive the state support through stimulation of production projects, provision with compensation of credits, rendering the warranties for credit facilities to establish the conditions for top-priority development of manufacture of social important products, is built up on example of stevia as a direction. Further economic attractiveness in process for treatment and promotion of this product in the markets will lead to its payback, the additional resource to self-finance further stages of project appears, as well as the stable availability of integrated manufactures, who are guaranteed with ordering, sales of products due to fixed prices, i.e. the stability in economic relations “developer – manufacturer – reprocessor – consumer” is assured. The presented conceptual approach may be used at re-

search on innovative potential for essential oil, medical and other cultures of vegetative origin, on which basis the products with social economic importance, being necessary for society, are created.

References

1. *Volodin S.A.* Innovative development of agrarian science [Text] / Volodin S.A. – K.: IAPM, 2006. – 400 p.
2. *Volodin S.A.* Issues about transfer of agrarian science to innovative model of functioning and development / Volodin S.A. // *Economics of AIC*. – 2012. – № 5. – P. 123-131.
3. *Volodin S.A.* Theoretical methodological and organizational principles for innovative providing in science-intensive agrarian market [Text] / Volodin S.A. – K.: CJSC “Nichlava”, 2007. – 384 p.
4. *Geyets V.M.* Economic researches (methodology, tools, organization, approbation) [Text]: [study guide] / [V.M. Geyets, A.A. Mazaraki, O.P. Korolchuk, etc.]; edited by A.A. Mazaraki; Kyiv national trade and economical university – K.: Kyiv national trade and economical university, 2010. – 279 p.
5. Global growth of stevia market in the world [Electronic resource]. – Access mode: <<http://www.dairynews.ru/processing/globalnyy-rost-rynka-stevii-v-ire.html>>.
6. *Zubets M.M.* Approval of innovative model in the system of agrarian science / M.M. Zubets, Volodin S.A. // *Gerald of agrarian science*. – 2010. – № 7. – P.5-11.
7. *Krasnokutskaya N.S.* Concept on value-oriented management of enterprise’s potential [Text] / N.S. Krasnokutskaya // *Actual problems of economics* – 2012. – № 8. – P. 23-29.
8. *Murzin I.* Review of Russian sugar substitutes’ market. Let’s change the taste to the best [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.foodmarket.spb.ru/current.php?article=1513>.
9. *Novitskiy K.O.* Tendencies in innovative development of natural sugar substitutes’ market / K.O. Novitskiy // *Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property: collection of scientific works*. – Mariupol: SHEE “PSTU”, 2013. – Issue 1, V. 1. – P. 194-197.
10. Basics of methodology and organization of scientific researches: study guide for students, cadets, postgraduate students and adjuncts / edited by A.Ye. Konverskiy. – K.: Center of educational materials, 2010. – 352 p.
11. *Foster L.* Nanotechnologies. Science, innovations and opportunities / L. Foster, translation from English by A. Khachoyan. – M.: Techno sphere, 2008. – 352 p.
12. *Yakovenko V.B.* Introduction into innovative technologies. – K.: European university, 2004. – 133 p.
13. Alternative Sweeteners in a Higher Sugar Price Environment // *MECAS*. – 2012. – № 4. – 59 p.
14. *Dolan E. J., Lindsey D.* Market: model of microeconomics / E. J. Dolan, D. Lindsey. – New York, 1985. – 496 p.
15. *Drucker P.* Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. / P. R. Drucker. – New York: Harper and Row, 1985. – 277 p.
16. *Kotler P.* Marketing management: analysis, planning, implementation, and control / Philip Kotler. – New Jersey: Prentice-Hall, 1988. – 776 p.
17. Management / Michael H. Mescon, Michael Albert and Franklin Khedouri Addison-Wesley Educational Publishers, Incorporated, 1988. – 784 p.
18. Porter M. E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors / Michael E. Porter. – New York: Free Press, 1998. – 432 p.
19. Principles of corporate finance / Richard A. Brealey, Stewart C. Myers, Franklin Allen. – NY: McGraw-Hill/Irwin, 2011. – 1071 p.
20. Stevia Corp. (2014), Market Size, <http://www.stevia.co/> (access date March 27, 2014).
21. *Thompson A. A., Strickland III A. J.* Strategic management: concepts and cases / Arthur A. Thompson, A. J. Strickland III. – 13th ed. Boston: McGraw-Hill/Irwin, 2003. – 1049 p.

The article has been received 08.04.2014

* * *

Н.В. ЦУРКАН, аспірант
Миколаївський національний аграрний університет*

Об'єктивна необхідність оптимізації площ багаторічних трав у сільськогосподарських підприємствах південного Степу України

Постановка проблеми. Питання забезпечення населення продуктами харчування, зокрема тваринного походження, не втрачають своєї актуальності за умов сучасного господарювання [2, 3, 8, 13, 15-18]. Насамперед вони повинні вирішуватися підвищенням ефективності розвитку галузі тваринництва, поліпшенням кормової бази, забезпеченням тварин високоякісними дешевими кормами, зокрема продукцією багаторічних трав, особливо бобових, як основного постачальника кормового білка. Крім того, від розвитку виробництва цих культур залежить і стан ґрунтів нашої країни як основного природного й економічного фактора сільськогосподарського виробництва. Тому питання оптимізації розмірів і структури посівних площ, у тому числі багаторічних трав, потребує підвищеної уваги на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам розвитку галузей аграрного підприємництва, у тому числі кормовиробництва, зокрема багаторічних трав, присвячені праці таких учених, як Ю.О. Лупенко й В.Я. Месель-Веселяк [8], П.Т. Саблук [7], О.Г. Шпикуляк [12], В.Ф. Петриченко та Г.П. Квітко [6], І.І. Червен [11], І.Т. Кішак [3], І.Н. Топіха [9] й інші. Незважаючи на значну кількість публікацій, питання розвитку виробництва багаторічних трав, оптимізації структури посі-

вних площ на Півдні нашої країни практично не розглядалося.

Мета статті – на основі ретроспективного аналізу стану виробництва продукції багаторічних трав обґрунтувати необхідність розширення їхніх посівних площ на Півдні України (у досліджувану зону були згруповані за коефіцієнтом аридності підприємства Запорізької, Миколаївської, Одеської, Херсонської областей та Автономної Республіки Крим).

Виклад основних результатів дослідження. Аналіз структури посівних площ доводить про істотні порушення правил розміщення сільськогосподарських культур на полях південного Степу України. Так, у 2009 році під зернові й зернобобові культури було відведено 62,3% площ у загальній посівній площі, під технічні – 28,4, під кормові – 4,4%. У 2012 році питома вага площ під технічними культурами збільшилася до 32,8% у загальній посівній площі за рахунок зменшення площ під зерновими та зернобобовими (до 57,8%).

У середньому за 2009–2012 роки в зоні південного Степу частка площ під зерновими й зернобобовими була на рівні 60,2%, що на 3,4 в. п. вище, ніж у середньому по Україні, а кормових – 4,8% і 4,5 в.п. відповідно.

Високим був відсоток площ під технічними культурами в усіх регіонах Півдня України, за винятком АРК (13,7% при загальній величині по досліджуваній зоні – 30,6%). У Запорізькій області значення цього показника сягнуло 39,5%.

У 2012 році під соняшник як зонально-спеціалізовану культуру вже було відведено

* Науковий керівник – І.І. Червен, доктор економічних наук, професор.
© Н.В. Цуркан, 2014

27,0%, що більше на 18,8 і 4,9 в. п. порівняно з 1990-м і 2005 роком відповідно. В окремих агроформуваннях питома вага площ сояшнику в структурі загальної посівної площі була ще вищою. Це вказує на те, що ринок олієжирової продукції як складової забезпечення населення продуктами харчування нині є пріоритетним і спонукає товаровиробників виробляти культуру, яка відзначається високою конкурентоспроможністю, за рахунок розширення площ під нею.

Водночас ученими на чолі з професором І. І. Червеном [11, с. 36] визначено, що баланс гумусу для сояшнику з урожайністю 8,1 ц/га та 20,0% у структурі сівозміни, з урахуванням загортання побічної продукції в ґрунт, є негативним та становить мінус 0,23 т/га. У свою чергу товаровиробникам доводиться компенсувати хімізацією втрати поживних речовин, що порушує баланс екосистем і поступово погіршує здоров'я людей [5].

Невиправдано низькою залишається питома вага площ кормових культур. За умов некерованого господарювання аграрні підприємства орієнтуються на виробництво ви-

соколіквідної продукції рослинництва, яка користується більшим попитом як на внутрішньому, так і зовнішньому сільськогосподарських ринках. При загальному зменшенні площ кормових культур встановлено істотне скорочення їх під багаторічними травами, основними з яких є бобові. За 1990-2012 роки площа багаторічних трав на сіно та зелений корм на Півдні України зменшилася з 731,2 до 108,6 тис. га, або на 85,1%.

Багаторічними дослідженнями вчених доведено, що для оптимального виробництва повноцінних рослинних кормів на орних землях частку багаторічних бобових трав у структурі посівних площ кормових культур доцільно мати у межах 50-55 % [3, с. 115].

Як показують дані таблиці 1, структура посівних площ підприємств Півдня не відповідає науково обґрунтованим пропозиціям. У 2012 році найбільш наближеною до оптимальної була питома вага площ багаторічних трав на кормові цілі у площі кормових культур на Одещині (38,7%) та в Запорізькій області (38,2%). Найнижчим цей показник зафіксовано на Херсонщині – 21,9%.

1. Питома вага площ багаторічних трав у посівній площі в усіх категоріях господарств за регіонами Півдня України, %

Зона, регіон	Питома вага площ багаторічних трав на сіно і зелений корм					
	у загальній посівній площі			у площі кормових культур		
	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2005 р.	2010 р.	2012 р.
Південь	2,5	1,6	1,6	32,0	33,9	32,1
АРК	4,8	2,2	1,8	40,2	36,8	36,5
Запорізька	2,0	1,2	1,5	32,1	32,9	38,2
Миколаївська	1,7	1,2	1,2	25,7	31,5	25,5
Одеська	3,4	2,4	2,1	35,4	48,3	38,7
Херсонська	1,6	1,2	1,2	23,5	19,6	21,9

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Питома вага площ багаторічних трав на сіно й зелений корм у структурі загальної посівної площі Півдня України при нормі 8-10% становила лише 1,6%. Констатуємо порушення норм чинного законодавства, зокрема Земельного кодексу України та Закону України «Про охорону навколишнього середовища» щодо недотримання правил сівозмін, яке передбачає цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність.

На нашу думку, зменшення площ під багаторічними травами, а отже, й валового збору зелених кормів, виробництво яких характеризується низькою собівартістю (11-12 грн/ц за реалізаційної ціни зеленої

маси багаторічних трав на Півдні 16-22 грн/ц), зумовило погіршення показників розвитку тваринництва, зокрема скотарства, як основного їх споживача. Так, рівень рентабельності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України знизився за період із 1990 до 2012 року від 32,2 до 2,3% (на 29,9 в. п.), великої рогатої худоби на м'ясо – від 20,6 до мінус 29,5% (на 50,1 в. п.).

Для відстеження закономірностей та визначення тенденцій розвитку виробництва продукції багаторічних трав, зокрема площ під посівами цих культур на Півдні України, нами використано метод аналітичного вирі-

внювання. Охарактеризувати цей процес за 2005-2012 роки можна функцією, яка представлена параболою другого порядку $Y = 0,9018x^2 - 16,898x + 186,23$ за рівня достовірності апроксимації $R^2 = 0,9932$. Оцінка економічних характеристик даного рівняння показала, що у середньому за вищезгаданий період площі під посівами багаторічних трав скорочувалися на 16,9 тис. га зі щорічним прискоренням 1,8 тис. га. Це істотно позначилося на валовому зборі й зумовило скорочення обсягів виробництва продукції цих культур на кормові цілі.

Застосувавши вищенаведене рівняння і продовживши одновимірний ряд динаміки площ багаторічних трав на сіно та зелений корм, на основі фактичних даних і за умови збереження існуючих тенденцій, які відстежувалися за вищезазначений період, розраховано, що прогнозований розмір площ цих культур становитиме у 2020 році 146,7 тис. га, тобто збільшиться на 35,1% проти 2012 року. За умови збереження розміру загальної посівної площі Півдня України (6961,8 тис. га у 2012 р.), частка прогнозованих площ даних культур становитиме лише 2,1%. Величина зазначеного показника не відповідає науково обґрунтованому рівню та доводить про доцільність застосування екстенсивного методу відтворення.

Про нагальну необхідність збільшення площ багаторічних трав у структурі загальної посівної площі переконують дані й про потребу тварин, зокрема великої рогатої худоби, у сіні та зеленій масі з цих культур, які є важливою складовою раціонів їхньої годівлі.

Використавши дані про кількість поголів'я великої рогатої худоби у південних регіонах країни з 2005 по 2012 рік і застосувавши метод аналітичного вирівнювання даного динамічного ряду за вищезазначеною функцією (параболою другого порядку $Y = 9,669x^2 - 133,65x + 1165,7$), нами розрахований прогнозний показник кількості поголів'я. Враховуючи тенденції, які відбуваються протягом досліджуваного періоду (ймовірність 97,6%), можна стверджувати, що поголів'я великої рогатої худоби у південному Степу станом на 01.01.2021 року становитиме 1502,6 тис. гол. Таким чином, постає необхідність у повному задоволенні

потреб тваринництва високобілковими кормами, у т. ч. багаторічними травами.

Через широкий асортимент, за пропозиціями вчених [4, с. 28, 30], найдоцільнішим є визначення потреби тварин в обмінній енергії (ОЕ) кормів.

Беручи до уваги, що прогнозоване поголів'я великої рогатої худоби повинно бути повністю забезпечене кормами з багаторічних трав, розраховано, що у 2015 році необхідно одержати 2450,8 ТДж ОЕ сіна, у 2020-му – 4253,5 ТДж ОЕ; відповідно 5109,4 та 8867,7 ТДж ОЕ зеленої маси (включаючи заготівлю сінажу). Отже, для одержання необхідної кількості енергії кормів для годівлі тварин валовий збір продукції багаторічних трав на Півдні України має становити: сіна у 2015 році – 3486,2, у 2020-му – 6050,5 тис. ц; зеленої маси – 22023,3 і 38222,8 тис. ц відповідно. Тобто, у 2020 році проти 2012-го валовий збір сіна необхідно збільшити у 2,8 раза, зеленої маси (у тому числі на сінаж) – у 16 разів. Для досягнення таких обсягів виробництва продукції багаторічних трав за середньої врожайності сіна у 2005-2012 роках 25 ц/га, необхідно довести площі цих культур у 2015 році до 139,4, у 2020-му – до 242,0 тис. га; на зелену масу (за врожайності 110,6 ц/га) – до 199,1 та 345,6 тис. га відповідно.

З урахуванням потреби цих площ на насіння, яка зазвичай становить 10% від загальної площі трав кормового призначення (58,8 тис. га у 2020 р.), площі під багаторічними травами в цілому слід збільшити до 646,4 тис. га, або до 9,3% у структурі загальної посівної площі Півдня України.

Зазначимо, що прогнозована на 2020 рік частка площ цих високоякісних кормових культур з урахуванням потреби худоби у кормах відповідатиме науково обґрунтованій нормі.

Враховуючи мінімальне гранично допустиме значення рекомендованої вченими норми площ багаторічних трав на сіно і зелений корм та насіння (8,0%), встановлено, що зазначений показник мав би дорівнювати в агроформуваннях південного Степу у 2012 році не менше 556,9 тис. га. У зазначеному році різниця між оптимальною, тобто рекомендованою, площею цих трав і факти-

чною становила на Півдні України 448,3 тис. га. В АРК цей показник був найнижчим, тобто на рівні 48,7 тис. га, а в агроформуваннях Одещини, Миколаївщини, Запорізької області до потреби не вистачає більше 100 тис. га (табл. 2).

Варто сказати, що зменшення площ під багаторічними травами негативно позначається на показниках родючості ґрунтів і опосередковано впливає на економічні вигоди.

2. Площа багаторічних трав на сіно і зелену масу та втрати азоту в усіх категоріях господарств за регіонами Півдня України у 2012 році

Зона, регіон	Площа, тис. га		Відхилення (+, -) фактичної площі від рекомендованої, тис. га	Втрати азоту, млн грн
	фактична	рекомендована		
Південь	108,6	556,9	-448,3	337,6
АРК	13,7	62,4	-48,7	36,7
Запорізька	24,5	127,2	-102,7	77,3
Миколаївська	17,6	118,8	-101,2	76,2
Одеська	36,8	142,6	-105,8	79,7
Херсонська	16,0	105,9	-89,9	67,7

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Визначено, що у 2001 році в агроформуваннях південного Степу орієнтовні втрати екологічно чистого азоту за зменшення площ під багаторічними травами в усіх категоріях господарств становили 179,2 млн грн, щорічно збільшуючись. У 2012 році цей показник досяг 337,6 млн грн, коливаючись між регіонами у межах 36,7 млн грн в АРК – 79,7 млн грн в Одеській області.

Висновки. В цілому на Півдні України процес господарювання здійснюється з порушенням вимог чинного законодавства щодо збереження родючості ґрунтів. Структура виробництва продукції рослинництва не відповідає науково обґрунтованим пропозиціям, що вимагає застосування хімізації, призводить до нестачі високоякісних кормів для годівлі тварин, а отже, зменшення кількості та погіршення якості продуктів харчування.

Для оптимізації структури й розмірів посівних площ на Півдні України необхідно зменшити частку площ під технічними

Досвід американських учених показує, що люцерна здатна фіксувати з атмосфери до 463 кг/га азоту на рік [14]. За даними вітчизняних учених, на Півдні України метровий шар ґрунту після вирощування люцерни упродовж трьох років збагачується за рахунок післяукісних решток та коріння до 244 кг/га д. р. азоту; 39 – фосфору; 134 – калію; 102 кг/га д. р. кальцію [1]. Отже, за нашими розрахунками одержуємо 753 грн втрат азоту з кожного гектара зменшеної площі під трави [10].

культурами, зокрема соняшником, із одночасним дотриманням правил сівозміни щодо ротації цієї культури.

Для забезпечення потреби прогнозованого на 2020 рік поголів'я великої рогатої худоби у сіні та зеленій масі з багаторічних трав, з урахуванням площ насінневого призначення, необхідно збільшити площі під цими культурами до 646,4 тис. га, що відповідатиме науковому принципу, а саме – 9,3% у структурі загальної посівної площі. Водночас застосовувати інновації для підвищення продуктивності, а отже, й валових зборів сіна та зеленої маси високобілкових трав.

Крім цього, при проведенні господарської діяльності необхідно не тільки сумлінно виконувати правочини, а також усвідомлювати відповідальність перед нащадками за занедбання землі. Все це вимагає повернення до ретельного планування процесу виробництва сільськогосподарської продукції керівниками усіх рівнів управління.

Список використаних джерел

1. Антипова Л.К. Виробництво насіння люцерни в Степу України: моногр. / Л.К. Антипова. – Миколаїв: МДАУ, 2009. — 228 с.
2. Бабич-Побережна А.А. Кормовиробництво у контексті євроінтеграційного курсу України / А.А. Бабич-Побережна, Л.Г. Ройченко, В.С. Мацютевич // Корми і кормовиробництво. – 2008. – Вип. 63. – С. 280-283.
3. Кіщак І.Т. Становлення та ефективне функціонування ринку кормових ресурсів: моногр. / І.Т. Кіщак. – Миколаїв: Вид-во «Ліон», 2004. – 280 с.

4. Норми годівлі, раціони і поживність кормів для різних видів сільськогосподарських тварин : довідник / [Г.В. Проваторов, В.І. Лади́ка, Л.В. Бондарчук; за заг. ред. В.О. Проваторова]. – 2-ге вид., стер. – Суми: Університетська книга, 2009. – 490 с.
5. Павлов О.І. Агропродовольча сфера України як об'єкт національної безпеки / О.І. Павлов // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 97-103.
6. Петриченко В.Ф. Польове травосіяння в системі конвеєрного виробництва кормів в Україні / В.Ф. Петриченко, Г.П. Квітко // Вісн. аграр. науки. – 2004. – № 3. – С. 30—32.
7. Саблук П.Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 3-13.
8. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.
9. Топіха І.Н. Економіка аграрних підприємств: курс лекцій / І.Н. Топіха. – Миколаїв: Видавничий відділ МДАУ, 2005. – 318 с.
10. Цуркан Н.В. Стан і тенденції розвитку виробництва багаторічних трав у південному Степу України / Н.В. Цуркан // Корми і кормовиробництво. – 2012. – № 74. – С. 48-52.
11. Червен І.І. Нормативно-методична база прогнозування і комплексної оцінки ефективності польових сівозмін для фермерських господарств / І.І. Червен, В.П. Шкумат, Т.В. Порудесова: навч.-метод. вид. – Миколаїв, 2008. – 54 с. – (Методичні рекомендації).
12. Шпикуляк О.Г. Проблеми економічних відносин в механізмі ціноутворення аграрного ринку / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 77-82.
13. El cultivo de la alfalfa en aragón. Recientes ensayos sobre variedades [Електронний ресурс] // Informaciones técnicas / Режим доступу: <http://www.2.cita-aragon.es>.
14. Vance C.H., Heichel G.H., Phillips D.A., Nodulation and symbiotic dinitrogen fixation. En: Alfalfa and alfalfa improvement, Hanson A.A., Ed., Agronomy n° 29, Madison, Wisconsin, USA, 1988. – P. 229-257.
15. Rasma Platače. Assessment of perennial crop areas in Latvia and Ukraine / Rasma Platače, NataliaTsurkan, Liena Poiša, Aleksandrs Adamovičs, Kristīne Ivanova // “The changing economic landscape : issues, implications and policy options”. – Fwd : Horvaatija, 2013. – С. 97.
16. Sieinshamn H. Effect of pasture type compared with hay diet on dairy goat milk production and quality / H. Sieinshamn., R. Ungstad, M. Nymo and M. Mrgensen // Grassland Science in Europe. Proceedings of the 24th General Meeting of the European Grassland Federation. Lublin, Poland 3-7 june 2012. – Oficyna Wydawnicza Garmond. Poznan, 2012. – Vol. 17. – P. 408-409.
17. Suokannas A. Loader wagon compared to metered chopper for forage harvest / A. Suokannas and M. Nysand // Grassland Science in Europe 13. – 2008. – P. 648-650.
18. Kolbe H. Feldfutterbau und Gründüngung im Ökologischen Landbau. Informationen für Praxis und Beratung [Електронний ресурс] / H. Kolbe und al. – Großpörsna: Fischer Druck, 2006 / Режим доступу: <http://orgprints.org/15102/1/Feldfutter.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2014 р.

*

УДК 339.13.021:665.347.8(477)

А.О. НАТОРІНА, аспірант*
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Маркетинговий аналіз кон'юнктури ринку соняшникової олії в Україні

Постановка проблеми. Серед основних світових продовольчих ринків ринок рослинної олії є найбільш динамічним у своєму розвитку. Протягом останніх років експорт со-

няшникової олії постійно зростає, а олієживна промисловість має стратегічно важливе значення для України, оскільки є стабільним джерелом валютних надходжень [3, с. 46].

Актуальність вивчення олійного ринку зумовлена передусім тим, що в сучасних умовах господарювання ефективно використання потенціалу України неможливе без

* Науковий керівник – О.В. Оліфіров, доктор економічних наук, професор.
© А.О. Наторіна, 2014

4. Норми годівлі, раціони і поживність кормів для різних видів сільськогосподарських тварин : довідник / [Г.В. Проваторов, В.І. Лади́ка, Л.В. Бондарчук; за заг. ред. В.О. Проваторова]. – 2-ге вид., стер. – Суми: Університетська книга, 2009. – 490 с.
5. Павлов О.І. Агропродовольча сфера України як об'єкт національної безпеки / О.І. Павлов // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 97-103.
6. Петриченко В.Ф. Польове травосіяння в системі конвеєрного виробництва кормів в Україні / В.Ф. Петриченко, Г.П. Квітко // Вісн. аграр. науки. – 2004. – № 3. – С. 30—32.
7. Саблук П.Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 3-13.
8. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.
9. Топіха І.Н. Економіка аграрних підприємств: курс лекцій / І.Н. Топіха. – Миколаїв: Видавничий відділ МДАУ, 2005. – 318 с.
10. Цуркан Н.В. Стан і тенденції розвитку виробництва багаторічних трав у південному Степу України / Н.В. Цуркан // Корми і кормовиробництво. – 2012. – № 74. – С. 48-52.
11. Червен І.І. Нормативно-методична база прогнозування і комплексної оцінки ефективності польових сівозмін для фермерських господарств / І.І. Червен, В.П. Шкумат, Т.В. Порудесєва: навч.-метод. вид. – Миколаїв, 2008. – 54 с. – (Методичні рекомендації).
12. Шпикуляк О.Г. Проблеми економічних відносин в механізмі ціноутворення аграрного ринку / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 77-82.
13. El cultivo de la alfalfa en aragón. Recientes ensayos sobre variedades [Електронний ресурс] // Informaciones técnicas / Режим доступу: <http://www.2.cita-aragon.es>.
14. Vance C.H., Heichel G.H., Phillips D.A., Nodulation and symbiotic dinitrogen fixation. En: Alfalfa and alfalfa improvement, Hanson A.A., Ed., Agronomy n° 29, Madison, Wisconsin, USA, 1988. – P. 229-257.
15. Rasma Platače. Assessment of perennial crop areas in Latvia and Ukraine / Rasma Platače, NataliaTsurkan, Liena Poiša, Aleksandrs Adamovičs, Kristīne Ivanova // “The changing economic landscape : issues, implications and policy options”. – Fwd : Horvaatija, 2013. – С. 97.
16. Sieinshamn H. Effect of pasture type compared with hay diet on dairy goat milk production and quality / H. Sieinshamn., R. Ungstad, M. Nymo and M. Mrgensen // Grassland Science in Europe. Proceedings of the 24th General Meeting of the European Grassland Federation. Lublin, Poland 3-7 June 2012. – Oficyna Wydawnicza Garmond. Poznan, 2012. – Vol. 17. – P. 408-409.
17. Suokannas A. Loader wagon compared to metered chopper for forage harvest / A. Suokannas and M. Nysand // Grassland Science in Europe 13. – 2008. – P. 648-650.
18. Kolbe H. Feldfutterbau und Gründüngung im Ökologischen Landbau. Informationen für Praxis und Beratung [Електронний ресурс] / H. Kolbe und al. – Großpörsna: Fischer Druck, 2006 / Режим доступу: <http://orgprints.org/15102/1/Feldfutter.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2014 р.

*

УДК 339.13.021:665.347.8(477)

А.О. НАТОРІНА, аспірант*
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Маркетинговий аналіз кон'юнктури ринку соняшникової олії в Україні

Постановка проблеми. Серед основних світових продовольчих ринків ринок рослинної олії є найбільш динамічним у своєму розвитку. Протягом останніх років експорт со-

няшникової олії постійно зростає, а олієживна промисловість має стратегічно важливе значення для України, оскільки є стабільним джерелом валютних надходжень [3, с. 46].

Актуальність вивчення олійного ринку зумовлена передусім тим, що в сучасних умовах господарювання ефективно використання потенціалу України неможливе без

* Науковий керівник – О.В. Оліфіров, доктор економічних наук, професор.
© А.О. Наторіна, 2014

дослідження світових тенденцій розвитку ринку олії, структури попиту та пропозиції на національному ринку, аналізу конкурентних переваг України й перспективних напрямів розвитку даної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових розробок та публікацій вітчизняних і зарубіжних дослідників питанню конкурентоспроможності підприємства присвячені роботи М. Крамера [12], Ф. Котлера [9], С.П. Мостового [1], Т.А. Петешової [2], М. Портера [10-12], І.Ю. Салькової [3], М.Н. Толмачова [6], Е.П. Чекаліної [1].

Мета статті – дослідження тенденцій розвитку ринку соняшникової олії в Україні, визначення його ємності, виявлення найбільших виробників цієї продукції та проведення діагностики рівня конкуренції між ними.

Виклад основних результатів дослідження. Маркетинговий аналіз кон'юнктури ринку соняшникової олії в Україні включає дослідження показників стану ринку, його

ємності та рівня конкуренції. Після вивчення найбільших виробників соняшникової олії та оцінки їхньої діяльності визначається рівень конкуренції. Для цього застосовуються методи розрахунку індексів концентрації та Херфіндала-Хіршмана.

Нині українська соняшникова олія займає 59,2% світового ринку [8], а отже, контролює його глобальний експорт. Тому статус регіональних галузевих лідерів прирівнюється до світового.

Виробництво соняшникової олії в Україні з 2009/2010 по 2011/2012 маркетингові роки (МР) збільшувалося, а в 2012/2013 – було на рівні 3,6 млн т, що менше на 0,7 млн т, ніж у попередньому маркетинговому сезоні (табл. 1). Проте це зменшення було не відчутне на внутрішньому ринку, оскільки більшу частину від виробництва становить експорт і ціни залишилися незмінними. Також завдяки великим початковим запасам олії потенціал експорту залишився приблизно на рівні минулого року.

1. Показники для розрахунку ємності ринку соняшникової олії, тис. т*

№	Показник	Маркетинговий рік			
		2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013
1	Початкові запаси	216,0	42,0	183,0	728,0
2	Виробництво	2975,0	3327,0	4347,0	3630,0
3	Експорт	2645,0	2652,0	3263,0	3245,0
4	Імпорт	1,0	1,0	1,0	1,0
5	Кінцеві запаси	42,0	183,0	728,0	529,0

Джерело: [5].

Основними ринками збуту української соняшникової олії є Індія, Китай, Єгипет і країни Європейського Союзу [8].

Для виявлення тенденцій внутрішнього споживання соняшникової олії в Україні було розраховано ємність реального національного ринку її за допомогою балансового методу за формулою [1, с.123]:

$$\epsilon_p = O_{\phi} + Z_{\text{пв}} + I + I_{\text{н}} - E - E_{\text{н}} - Z_{\text{кп}} \quad (1)$$

де O_{ϕ} – обсяг виробництва; $Z_{\text{пв}}$ – запаси на початок періоду; I – імпорт; $I_{\text{н}}$ – непрямий імпорт; E – експорт; $E_{\text{н}}$ – непрямий експорт; $Z_{\text{кп}}$ – запаси на кінець періоду.

Підставивши дані таблиці 1 у формулу, визначимо:

$\epsilon_{p2009/2010} = 505,0$ тис. т; $\epsilon_{p2010/2011} = 535,0$ тис. т;

$\epsilon_{p2011/2012} = 540,0$ тис. т; $\epsilon_{p2012/2013} = 585,0$ тис. т.

Як бачимо, ємність реального національного ринку соняшникової олії за досліджувани періоди мала позитивну динаміку, а саме – за чотири роки вона збільшилася на 15,8%. Отже, зросли обсяги внутрішнього споживання та реалізації соняшникової олії в Україні, що сприяє створенню нових підприємств на ринку, або диверсифікації діяльності тих, що вже існують на ньому.

На національному ринку у 2011/2012 і 2012/2013 МР найбільшим виробником сирової соняшникової олії в Україні було товариство з обмеженою відповідальністю «Кернел-Трейд». За минулий сезон підприємства ТОВ «Серна» й ТД «ПП «Майола» збільшили свою частку на ринку та увійшли до

переліку найбільших виробників соняшникової олії [4, 7].

Діяльність підприємств олієжирової промисловості в умовах ринкової конкуренції підлягає двосторонньому контролю: внутрішньому безпосередньому в межах підприємства й зовнішньому опосередкованому на ринку з боку конкурентів і споживачів. Друга форма контролю традиційно вважається об'єктивнішою, оскільки її результати зумовлюються конкурентними перевагами підприємства.

Поняття конкурентоспроможності підприємства має відносний характер, тобто вона означає наявність переваг у підприємства порівняно з конкурентами в масштабах певного галузевого ринку.

Для кількісного вираження конкуренції розраховують показник її інтенсивності, який обернено пропорційний показнику оцінки ступеня монополізації ринку [2, с.113]. Щоб визначити останній, у вітчизняній та світовій антимонопольній практиці застосовують два методи:

1. Заснований на розрахунку індексу концентрації [6, с.104]:

$$CR_k = \sum_{i=1}^k d_i, \quad (2)$$

де k – кількість одиниць сукупності, для яких розраховується показник; d_i – частка (питома вага) i -ї одиниці у загальному обсязі досліджуваної ознаки. Чим вище значення даного показника, тим сильніше ступінь концентрації на ринку. Коефіцієнт концентрації доцільно розраховувати для трьох або чотирьох великих одиниць сукупності (тридольний індекс концентрації). При цьому виділяють такі критерії зіставлення ринко-

вих структур: ринок вважається неконцентрованим при значеннях коефіцієнта для трьох одиниць нижче 45% ($CR_3 < 0,45$); помірно концентрованим – якщо $45 \leq CR_3 < 70\%$ ($0,45 \leq CR_3 < 0,70$); висококонцентрованим – якщо $CR_3 \geq 70\%$ ($CR_3 \geq 0,70$).

За даними таблиці 2 розраховано тридольний індекс концентрації: $CR_3^{2011/2012} = 50,7\%$. За аналогічними підрахунками за відповідними даними [7] $CR_3^{2012/2013} = 49,7\%$. Отже, у 2011/2012 та 2012/2013 МР індекс концентрації показує, що ринок був помірно концентрованим, тобто на ньому функціонувала велика кількість підприємств, що мали різні розміри часток і незначний рівень бар'єрів для входження на ринок.

2. Заснований на розрахунку індексу Херфіндаля-Хіршмана (ННІ), що розраховується як сума квадратів часток (питомої ваги) одиниць сукупності у загальному обсязі досліджуваної ознаки [6, с.105]:

$$HHI = \sum_{i=1}^n d_i^2, \quad (3)$$

де n – кількість одиниць сукупності на даному ринку.

На відміну від коефіцієнта концентрації індекс Херфіндаля-Хіршмана характеризує не частку ринку, контрольовану кількома найбільшими компаніями, а розподіл ринкової частки між усіма суб'єктами даного ринку. Основна перевага індексу – здатність чутливо реагувати на перерозподіл часток між суб'єктами, що діють на ринку.

2. Найбільші виробники сирової соняшникової олії в Україні за 2011/2012 маркетинговий рік [4]

Підприємство	Виробництво, тис. т	Частка (d_i), %	$(d_i)^2$, %
ТОВ «Кернел-Трейд»	1047,6	29,1	846,8
ТОВ «АТ Каргіл»	446,4	12,4	153,8
ТОВ «ТД «Щедро»	331,2	9,2	84,6
ПК «Бунге»	198,0	5,5	30,3
ПАТ «Миронівський хлібопродукт»	198,0	5,5	30,3
ПАТ «Пологівський ОЕЗ»	194,4	5,4	29,2
ПГ «ВіОйл»	190,8	5,3	28,1
ПГ «Креатив»	162,0	4,5	20,3
ПрАТ «ADM»	90,0	2,5	6,3
ТОВ «ТК «Урожай»	75,6	2,1	4,4
Інші	666,0	18,5	342,3
Разом	3600,0	100,0	1576,1

Значення індексу Херфіндаля-Хіршмана можуть змінюватися від 0 (у випадку ідеальної конкуренції) до 1 (коли на ринку діє тільки одна організація, що виробляє 100% продукції). При розрахунку ринкової частки у відсотках ННІ прийматиме значення практично від 0 до 10 000. Чим більше значення індексу, тим вище концентрація виробників на ринку. Відповідно до різних значень індексу Херфіндаля-Хіршмана виділяють три типи ринків (як у випадку з коефіцієнтом концентрації): неконцентрований – якщо $ННІ < 1000$ ($ННІ < 0,1$); помірно концентрований – якщо $1000 \leq ННІ < 2000$ ($0,1 \leq ННІ < 0,2$); висококонцентрований – якщо $ННІ \geq 2000$ ($ННІ \geq 0,2$).

Згідно із даними таблиці 2 визначено індекс Херфіндаля-Хіршмана для десяти підприємств: $ННІ_{2011/2012} = 1234,1\%$. За аналогічними підрахунками за даними [7] $ННІ_{2012/2013} = 1059,4\%$. Таким чином, тип ринку соняшникової олії в Україні за досліджувані періоди можна охарактеризувати як помірно концентрований, що доводить правильність розрахунку тридольного індексу концентрації.

Висновки. У результаті проведених досліджень одержано такі результати:

Ємність реального національного ринку соняшникової олії з 2009/2010 по 2012/2013 маркетингові роки мала позитивну динаміку, а саме – за чотири роки ємність ринку з 505,0 тис. т збільшилася на 15,8% і становила 585,0 тис. т. Одержані дані доводять про збільшення обсягів внутрішнього споживання соняшникової олії в Україні. Ситуація сприяє виникненню нових підприємств на ринку, або диверсифікації діяльності тих, що вже існують на ньому.

Тридольний індекс концентрації та індекс Херфіндаля-Хіршмана показують, що національний ринок соняшникової олії за досліджувані маркетингові роки був помірно концентрований, тобто функціонувала велика кількість підприємств, що мали різні обсяги виробництва й незначний рівень бар'єрів для входження на ринок.

Таким чином, маркетинговий аналіз кон'юнктури ринку соняшникової олії в Україні у 2011/2012 та 2012/2013 маркетингові роки вказує на те, що підприємства олієвиробничої промисловості є конкурентоспроможними, а обсяги виробництва забезпечують оптимальне функціонування та збереження конкурентних позицій.

Список використаних джерел

1. Мостовий С.П. Обґрунтування виробничої програми підприємства в ринкових умовах [Текст] / С.П. Мостовий, Е.П. Чекаліна, Н.Г. Сікетіна // Сборник науч. трудов «Вест. НТУ «ХПИ»: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2011. – № 8. – С.122-124.
2. Петешова Т.А. Діагностичні підходи до визначення рівня інтенсивності конкуренції на галузевому ринку / Т.А. Петешова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – №4. – Т. II. – С.111-117.
3. Салькова І.Ю. Оцінка рівня конкуренції ринку олії в Україні / І.Ю. Салькова // Економіка і регіон. – 2011. – №4(23). – С.87-90.
4. Недоризанюк Т. Топ-10 производителей сырого подсолнечного масла в 2011/12 МГ / Т. Недоризанюк [Електронний ресурс]: Топ новости Grain Ukraine. – Режим доступу: <http://anyfoodanyfeed.com/ru/news/id/24360>.
5. Подсолнечное масло [Електронний ресурс]: Товары / Растительные масла // Украина. – Режим доступу: <http://www.agrochart.com/ru/statistic/products/product/190/section/56>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
6. Толмачев М.Н. Методология расчета показателей концентрации сельскохозяйственного производства / М.Н. Толмачев // Вест. НГУ. Серия: Социально-экономические науки. – 2010. – Т.10. – Вып. 2. – С. 103-111.
7. Украина. Рейтинг производителей сырого подсолнечного масла в 2012/13МГ [Електронний ресурс]: Растительные масла. – Режим доступу: <http://www.agrochart.com/ru/news/news/210213/ukraine-rejting-proizvoditelej-syirogo-podsolnechn/>.
8. Экспорт подсолнечного масла [Електронний ресурс]: Товары / Растительные масла // Экспорт. – Режим доступу: <http://www.agrochart.com/ru/statistic/products/product/190/section/71>.
9. Kotler P., Lee N. (2005) “Corporate Social Responsibility: Doing the most Good for Your Company and Your Cause”, Hoboken. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
10. Porter M.E., Elizabeth Olmsted Teisberg E.O. (2006) “Redefining Health Care: Creating Value-Based Competition on Results”, Boston: Harvard Business School Press, 506 p.
11. Porter M.E. (2008, January) “The Five Competitive Forces That Shape Strategy”, Harvard Business Review, pp. 79-93.
12. Kramer M.R., Porter M.E. (2006, December) “Strategy & Society: The link between Competitive Advantages and Corporate Social Responsibility”, Harvard Business Review, 84(12).

Стаття надійшла до редакції 25.03.2014 р.

*

*O.V. VASILTSOVA, post-graduate student**
National Centre Science "Institute of Agrarian Economy"

Analysis of fixed assets for bakery enterprises in imperfect accounting practices

Scientific problem. Efficiency of functioning of baking industry can be evidence of stability and balanced state of the national economy development of the country and is a basis of forming of the competitive food sector of the national economy.

One of the reasons of attractiveness of the market of bakery products is not its profitability, but first of all - stability and necessity in the relatively small scope of capital investments for the beginning of work in this industry.

However, today there are many problems in baking industry of Ukraine, including, at first, necessary to specify the statistically-analytical range of the analysis of financial results of work of the bakery subindustry of the food industry of Ukraine within the time context.

The following problem is related to the error of accounting and it is concerned with availability of small private bakeries. Information on this matter is different in various sources. In other words, while analyzing the situation and the condition at the bakery products market, we deal with enterprises of different sizes, forms of property and type of management. Complicity of the situation for large enterprises is that work of large bakeries is strictly controlled by the state, while small and underground bakeries are flourishing and the bodies of state power do not intervene into their activity.

The third problem – bakery equipment becomes obsolete morally and physically and it is used by so-called «inherited enterprises» (baker's plants, which were built in the time of the USSR). Today practically all baker's plants are privatized and transformed into private and public joint-stock companies. Generally they are focused on economic priorities in exploita-

tion of the available fixed assets and they are supported from investment in their renewal, execution of reconstruction, replacement of obsolete equipment by modern one, in particular, equipment with energy conservation. Therefore the question of efficiency of use of the fixed assets at bakery enterprises is considered as actual enough.

As an example let's consider use of the fixed assets at bakery enterprises at the regional level (as an example of Vinnytska oblast). Baking industry of Vinnytska oblast is under influence of dynamic changes, conditioned by features of modern conditions of management. Changes are confirmed by the following negative dynamics: number of enterprises producing bread and bakery products is reduced from 237 in 2003 to 111 in 2008, and in 2010 there were 86 enterprises, and in 2011 the number of such enterprises was 42, but according to the experts opinions, presently 85 bakery enterprises [18] operate in Vinnytska oblast that indicates the differences between accounting and reporting.

Taking into consideration the aforesaid information, it is necessary to say, that the process of use of the fixed assets in bakery industry is a very interesting object for investigation that is why we have made an attempt to apply specific methods of its investigation.

Analysis of recent researches and publications. Determination of concept and essence of the fixed assets were identified in works of many famous scientists, such as Meknyk L.Yu., Plaksiyenko K., Sirko Yu.I. [11], Pidlisetsky G.M. [13], as well as by foreign scientists-economists, such as - Stone D., Hitching K.F. [14], Bateman T., Snell S. [17], Needles B., Anderson H., Caldwell D. [12] etc. The following persons have investigated the essence of such categories as «fixed assets» and «capital assets»: Andriychuk V.G. [1], Bunich P. [4],

* Scientific supervisor – M.M. Mohylova, candidate of economic sciences, associate professor (docent).
 © O.V. Vasiltsova, 2014

Gorodyanska L.V. [7], Vygovska N.G. [6], Suk L.K. [15], Kvasha Ya.B. [9] etc.

Problems of functioning and development of bakery industry of Ukraine, as well as efficiency of use of the fixed assets in this industry were identified in labours of such domestic economists as: Boyko V.I. [2], Bokovets V.V. [3], Komisarenko Ye.M. [10], Dzyuba O.M. [8] many others. In addition to that a question of efficiency of functioning of bakery industry in the part relative to use of the fixed assets, problems of its resource provision and use of market mechanisms for stimulation of development of bakery industry in the future remain incomplete.

The objective of the article. To analyze use of the fixed assets of enterprises, taking into account the features of bakery industry.

Statement of the main results of the study. In our work we chose such primary initial data from public information (statistical and financial accounting) for enterprises such as: average annual cost of the fixed assets of enterprises (thousand UAH), annual quantity of workers (persons) and average annual cost of marketable products (thousand UAH). Based upon these data we calculated expected derivative indices: availability in service for fund (capital investment), yield on capital investment. We considered these data as random values with the purpose to identify specific relations.

For this purpose we calculated the values of arithmetic average, root-mean-square deviation, dispersion, median and variation coefficient for each index. Based upon these data we have made an assumption relative to the type of statistical distribution of these values as random values. A hypothesis concerning the type of distribution was checked up with use of goodness-of-fit test of Kolmagorov. Except for it we identified the crowd conditions of correlation connections between initial indices by means of cross-correlation analysis.

For the analysis of efficiency of use of the fixed assets by enterprises of bakery industry we used the following data. We compared public information about the number of enterprises for the last few years (from 2003 to 2011) with the expert evaluation relative to their quantity, and we chosen a number of enterprises for the analysis, taking into account the expert evaluation and availability of information.

Initial data for grounding of the quantity of enterprises for subsequent analysis are specified in Fig.1. Data relative to 28 bakery enterprises of Vinnytska oblast were used, that is approximately 33 % of the expert evaluation of their possible quantity and 67 % of quantity, stated in the corresponding public information, acknowledged by reliability the analysis results.

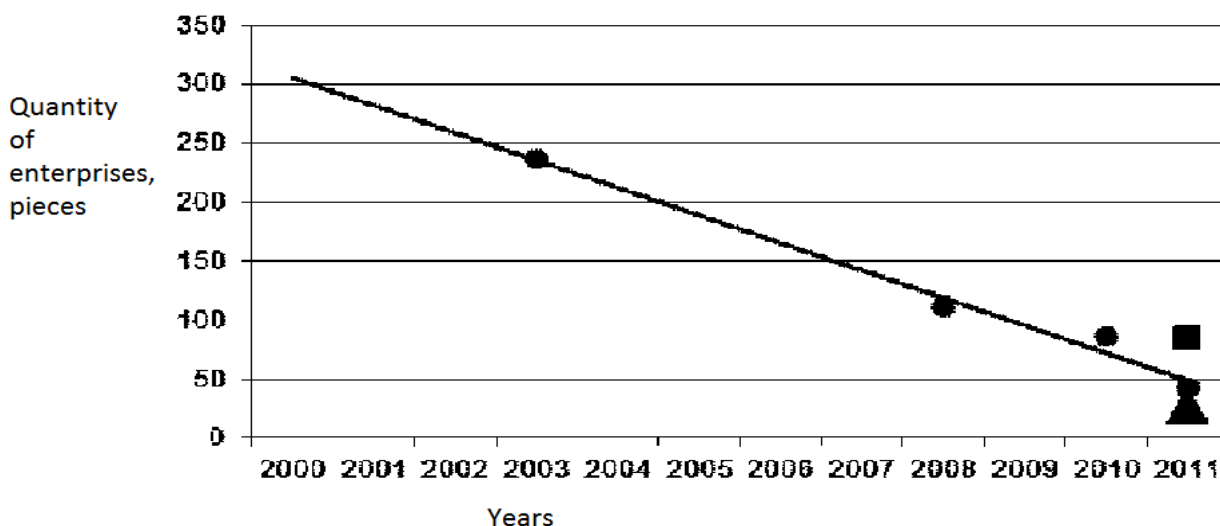

Figure 1. Dynamics of quantity of bakery enterprises of Vinnytska oblast for a period from 2003 to 2011:

- – quantity of bakery enterprises of Vinnytska oblast according to the public information;
- – quantity of bakery enterprises of Vinnytska oblast according to the expert evaluation;
- ▲ – taken for analysis.

* Diagram was executed by the author.

The results of cross-correlation analysis of initial indices of bakery enterprises of Vinnytska oblast are given in table 1.

1. Coefficients of correlation between the values of the initial data of baking enterprises of Vinnytska oblast in 2011

	Average annual cost of the fixed assets, thousand UAH	Quantity of workers, persons.	Cost of marketable products, thousand UAH
Average annual cost of the fixed assets, thousand UAH	1	-	-
Quantity of workers, persons.	0,956	1	-
Cost of marketable products, thousand UAH	0,962	0,987	1

* Results in the table are obtained by own calculations of the author.

Thus, it is safe to say that the cost of marketable products of baking enterprises more depends upon the quantity of workers (coefficient of correlation is 0,98), than upon the average annual cost of the fixed assets (coefficient of correlation is 0,962). Thus, the quantity of workers is closely enough correlated (coeffi-

cient of correlation 0,956) with the cost of the fixed assets. It gives rise to put in question at least nomenclature of the considered fixed assets or methods of their evaluation.

The basic indices of distribution measure for the reduced indices are given in table 2.

2. Statistical characteristics of distribution of the basic indices of baking enterprises as random values

Statistical characteristics		Average annual cost of the fixed assets	Quantity of workers	Cost of marketed products	Availability in service for fund (capital investment)	Yield on capital investment
Arithmetic average	unit of measurement	5 thousand UAH	5 persons	thousand UAH	thousand UAH / persons	3,8
	value	644,9	14,5	1045,8	43,1	
Dispersion		328597,6	131,8	1348010	1498,2	20
Root-mean-square deviation		573,2	11,5	1161	38,7	4,5
Median		425,75	11	649	28,89	3,09
Coefficient of variation		88,9	79,4	111	89,9	117,4

* Results in the table are obtained by own calculations of the author.

Statistical characteristics of distribution of economic performance indicators of baking enterprises first of all give evidence of considerable measure of their changeability (variability) – more than 50 %. Herewith this index (coefficient of variation) for the average annual quantity of workers (79,4 %) is considerably less than for the average annual cost of the fixed assets (88,9 % – it is another evidence of problematic character in accounting and estimation of the fixed assets), and, accordingly, it remains high for availability in service for fund (capital investment), as derivative from these two indices – 89,9 %.

Data of the table 2 also give an answer to a question about the investigated economic parameters of average (representative) enterprise from the number of those taken for research, and namely: this enterprise has availability in

service for fund (capital investment) 43,1, and yield on capital investment – 10,02, herewith the average annual cost of the fixed assets is equal to 644,9 thousand UAH, average annual quantity of workers is 15 persons, and it makes products for 1045,8 thousand UAH per year. It means that the reduced in the future more detailed researches on the data from existing enterprises, which have indices approximate to the representative one, enabling to spread the obtained conclusions for all enterprises. In particular, such existing enterprise as the Company Private Enterprise «Onur» in the city of Vinnytsa has the indices approximated to the representative one: availability in service for fund (capital investment) – 20 thousand UAH / persons, yield on capital investment – 3, cost of the fixed assets – 314,6 thousand UAH, average annual quantity of workers – 16 persons, cost of

marketable products – 878,4 thousand UAH; and Complex of co-operative industry in the city of Zhmerynka with the indexes: availability in service for fund (capital investment) – 20 thousand UAH, yield on capital investment – 4, cost of the fixed assets – 563 thousand UAH, average annual quantity of workers – 27 persons, cost of marketable products – 2496 thousand UAH.

Furthermore in table 2 the fact draws attention that for the investigated indices average arithmetic is too close in its value to root-mean-square deviations (cost of the fixed assets –

644,9 and 573,2; quantity of workers 15 and 12; cost of marketable products – 1045,8 and 1161). It makes possible to hypothesize about the type of law for distribution of aggregates of the stated indices, as random values. According to Venetsky I.G. [5] – it is a sign of exponential distribution.

As an example on Fig. 2 and 3 there is a graphical interpretation of the type of distribution of cost of the fixed assets and quantity of workers on baking enterprises in Vinnytska oblast as random values approximated by exponent.

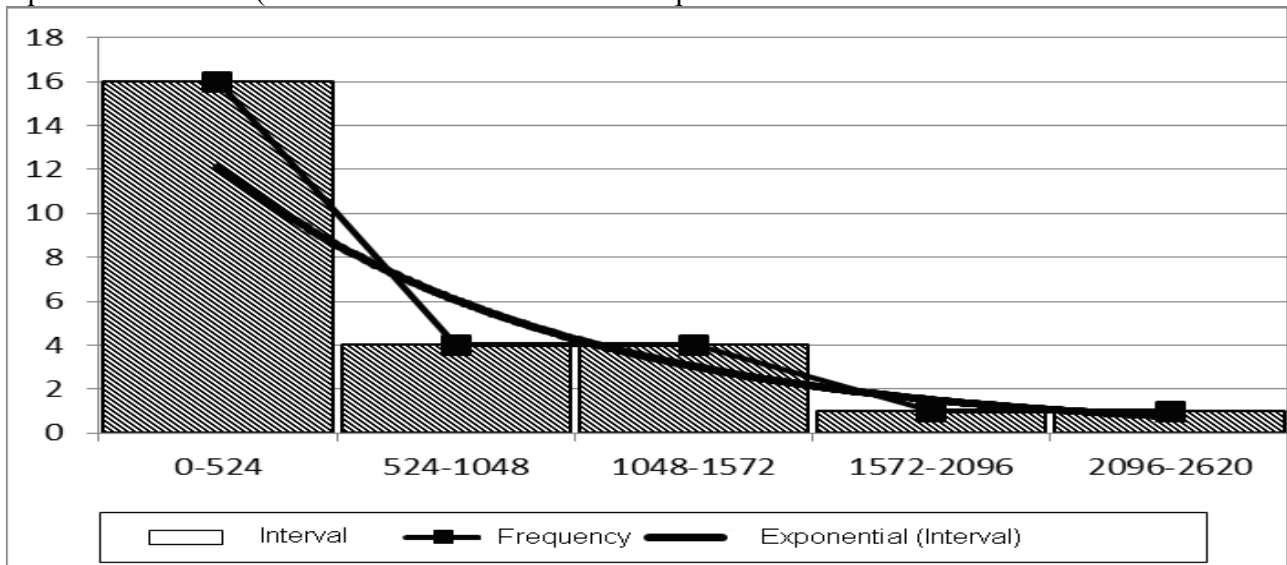

Figure 2. Histogram, ground and theoretical distribution curve of cost of the fixed assets of baking enterprises of Vinnytska oblast in 2011

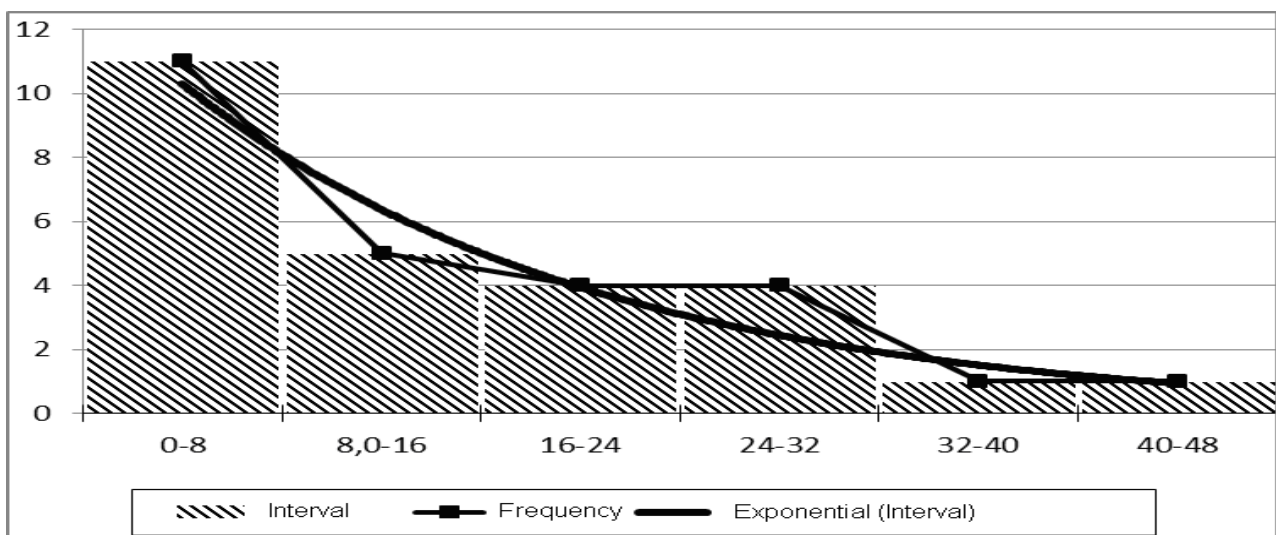

Figure 3. Histogram, ground and theoretical distribution curve of quantity of workers of baking enterprises of Vinnytska oblast in 2011:

- - experimental data;
- - theoretical curve.

* Diagrams are executed based upon own calculations of the author.

According to the goodness-of-fit test of Kolmogorov reliability of such approximation is high enough (about 0,96). And according to Regina Storm [16] it gives grounds to confirm that the cost of the fixed assets and quantity of workers were formed as enough permanent statistical aggregates of resources, which do not have a tendency to the change their quantity, at least without additional organizational-economic measures. At the same time high variability of the cost of marketable products (111%) can be a result of high variability of cost of the fixed assets (88,9 %) in comparison with variability of the quantity of workers (39,4) and gives grounds to pay attention to the possible ambiguousness in accounting and evaluation of cost of the fixed assets.

Conclusions. From our researches it is possible to do such conclusions:

The cost of marketable products of baking enterprises more depends upon the quantity of workers (0,987), than upon the average annual cost of the fixed assets (0,962), but to a large extent are the results of the correlation analysis due to the imperfection of the accounting and valuation of assets.

For objectivity of the analysis relative to availability and use of the fixed assets by baking enterprises it is necessary to effect a series of measures on improvement of accounting and evaluation of cost of the fixed assets of enterprises, to specify accounting categories and select the group of basic production assets from the number of total cost of the fixed assets of enterprises, to specify statistical data relative to the accounting number of existing baking enterprises in the whole territory of Ukraine.

References

1. *Andriychuk V.G.* Funds are not depreciated, means of labour are depreciated/ Andriychuk V.G. // *Golos Ukrayiny*. – 1999. – №6. – P. 3.
2. *Boyko V.I.* Grain and market: Monography. – Kyiv: National Scientific Centre of the Institute of Agrarian Economy, 2007. – 312 p.
3. *Bokovets V.V.* Diagnostics of financial state of bakery branch of Vinnytskyy region/ V.V. Bokovets, O.V. Sharapov// *Bulletin of scientific researches*. – 2010. – № 12. – P. 5-13.
4. *Binich P.* Depreciation of the basic assets in the industry / Bunich P. – M.: Gosfinizdat 1977. – 156 p.
5. *Venetskyy I.G.* Basic mathematical conceptions and formulations for economic analysis: Reference book. – 2-nd amended edition / Venetskyy I.G., Venetskaya V.I. – M.: Statistics, 1979. – 447 pages, illustrated – (Mathematical statistics for economists).
6. *Vigovska N.G.* Improvement of depreciation accounting: state, prospects, problems/ Vigovska N.A. – Zhitomyr: Zhitomyrskyy engineering and technological institute, 1998. – 340 p.
7. *Gorodyanska L.V.* Accounting and analysis of accruals and depreciation application: Abstract of dissertation, candidate of economic science: June 08, 2004/Gorodyanska L.V. – Kyiv.: Kyiv National Economic University, 2005. – P. 6.
8. *Dzuba O.M.* Regional market of bakery products, its new forms and kinds/Dzuba O.M.// *Economics. Management. Innovations*. – 2010. – № 2(4). – P. 4.
9. *Kvasha Ya.B.* Depreciation and durability of basic assets/ Kvasha Ya.B. – M.: Publishing Company of Academy of Sciences of the USSR, 1959. – 228 p.
10. *Komisarenko Ye.M.* Prospects of development stability of the bakery products subcomplex in Vinnytskaya oblast/ Komisarenko Ye.M. // *Collection of scientific works of Umanskyy State Agrarian University/ Editorial board: Golovchuk A.F. Головчук (executive editor) etc.* – Uman. – 2009. – Edition 70. – Part 2: Economics. – P. 280–287.
11. *Melnyk L.Yu.* Economical system of society: Instructional book/ Melnyk L.Yu., Plaksiyenko V.K., Sirko Yu.I. – Dnipropetrovsk: Sich, 2001. – 546 p.
12. *Nidls B.I.* Principals of bookkeeping / Nidls B., Anderson Kh., Caldwell D.: translation from English / edited by Sokov Ya.V. – 2-nd edition – M.:Finances and statistics, 1994. – 469 p.
13. *Pidlisetskyy G.M.* Provision of resources for agrarian production. – In the book “Basic trends of high-efficiency development of reformed agroindustrial production in Ukraine based on innovations/ Pidlisetskyy G.M. – Kyiv.: Institute of Agrarian Economy of the Ukrainian Academy of Agrarian Sciences, 2002. – P. 350-356.
14. *Stone D., Khitching K.* Accounting and financial analysis: Preparation Course: translation from English by Ogibin Yu.A./ Edited by Lysochnik B.S. and Yartsev M.B. – Siberia: AOZT, «Literature plus», 1993. – 272 p.
15. *Suk L.K.* Accounting of capital inpayments/ Suk L.K. // *Book-keeping in rural economy*. – 1998. – №8. – P. 2-12.
16. *Storm R.* Probability theory. Mathematical statistics. Statistical control of quality / PRegina Storm; translation from German by Fedorov N.N. and Fedorov M.G.; edited by N.S.Raybian. – M.: Edition «Mir», 1970. – 368 p.
17. *Bateman T., Snell S.* Management. – 13 d. – Chicago, London: Irwin, 1996. – 605 p.
18. <http://vinnitsaok.com.ua/vinnytska-vlada-obitsyaje-zelenesvitlopekarnyam-27568.html>

The article has been received 12.03.2014

*

Розвиток наукового забезпечення аграрного виробництва

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки України потребує підвищення рівня інноваційних трансформацій і дієвого застосування досягнень аграрної науки в різних галузях сільського господарства. Ефективність та перспективи розвитку цього процесу значною мірою залежать від умов, створених у державі для реалізації на всіх його етапах – від розробки ідеї до запровадження інноваційного продукту. Наука покликана забезпечувати розробку й трансфер інновацій, спрямованих на одержання економічних, екологічних, соціальних або змішаних результатів. Роль наукових організацій у створенні інноваційних продуктів в аграрній сфері України неocenенна, та в майбутньому вона тільки посилюватиметься.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку аграрної науки присвя-

чені дослідження таких учених, як М.Д. Безуглий [2], С.А. Володін [3], І.Л. Воротніков [4], Л.І. Курило [9, 10], Б.А. Маліцький [11], Г. Мутанов [13], П.Т. Саблук [15], Е.З. Сулейменов [16], А.А. Таубаєв [17], С.М. Удовиченко [18], О.Г. Шпикуляк [19] та ін. Але сучасний стан наукового забезпечення аграрного виробництва потребує детальнішого вивчення чинників, що впливають на нього, для обґрунтування шляхів подальшого реформування.

Мета статті – вивчення сучасного стану розвитку наукового забезпечення аграрного виробництва й визначення головних чинників, що впливають на нього.

Виклад основних результатів дослідження. Розвиток наукового забезпечення вітчизняної економіки в цілому та аграрного виробництва зокрема розглянемо за структурно-логічною схемою (рис.).

Структурно-логічна схема аналізу наукового забезпечення економіки

Джерело: Розроблено автором.

Перший блок – наукове забезпечення економіки. Проаналізуємо загальну кіль-

кість організацій, які виконують наукові й науково-технічні роботи в Україні. В 2012 році вона становила 1208 од., що на 18,93% менше, ніж у 2000-му, та на 20% – порівняно з 2005 роком. Наукові й науково-технічні роботи за сільськогосподарськими науками

* Науковий керівник – О.Г. Шпикуляк, доктор економічних наук, старший науковий співробітник.
 © М.І. Грицаєнко, 2014

в 2012 році виконувала 151 організація, що на 18,82% менше, ніж у 2000-му, та на 18,38% – ніж у 2005 році; за ветеринарними науками в 2000 році виконували 11 організацій, у 2005-му – 9, у 2012 році – 8 організацій (на 27,27% менше, ніж у 2000 році). У складі Національної академії аграрних наук України у 2000 році наукові й науково-технічні роботи виконували 149 організацій, а в 2012-му – 93, що на 37,58% менше. Тобто, можна зробити висновок про загальну тенденцію до скорочення кількості організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи.

Розглянемо фінансування науки. Відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» держава повинна забезпечувати бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7% валового внутрішнього продукту (ВВП) України [5], однак за 2006-2012 роки їхнє загальне фінансування не перевищувало 1%, а за рахунок держбюджету за 2001-2012 роки коливалося від мінімального рівня 0,3% в 2011-му до максимального – 0,42% в 2004 році.

У березні 2010 року Європейською Радою було затверджено стратегію соціально-економічного розвитку Євросоюзу на період до 2020 року «Європа 2020: Стратегія інтелектуального, стійкого і всеосяжного зростання» («Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth»), в якій викладено уявлення про соціальну ринкову економіку Європи в XXI ст. Для реалізації Стратегії передбачається інвестування 3 % ВВП ЄС у дослідження та розробки.

У 2011 році питома вага витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт у ВВП в ЄС-27 досягла 2,03%. Це нижче, ніж в Японії (3,36% – у 2009-му), Південній Кореї (4,0% – у 2010-му) та Сполучених Штатах (2,87% – у 2009-му), але вище, ніж у Китаї (1,7% – у 2009 році). Серед держав ЄС-27 лише у Фінляндії (3,78%), Швеції (3,37%) і Данії (3,09%) питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП перевищила мету Стратегії й показник США. У таких державах, як Німеччина, Австрія, Словенія, Естонія, Франція, Нідерланди і Бельгія питома

вага витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт у ВВП була вищою за середнє значення в ЄС-27, хоча все ще нижчою за її цільове значення – 3% (відповідно 2,84%; 2,75; 2,47; 2,38; 2,25 та по 2,04%). У 2012 році питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП України становила 0,75%, що відповідає рівню Хорватії, але є вищою рівня Словаччини, Мальти, Латвії, Болгарії, Кіпру й Румунії 2011 року [14].

У середньому в країнах ЄС питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП за 2000-2011 роки поступово збільшується – з 1,85% у 2000 році до 2,03% у 2011-му. В Україні за цей період спостерігається негативна динаміка цього показника – з 0,96% у 2000-му до 0,73% у 2011 році.

Аналіз за аналогією фінансування наукових і науково-технічних робіт сільського господарства, мисливства, лісового господарства показує, що за цим окремим видом діяльності ситуація гірша. Загальний обсяг (за всіма джерелами) фінансування наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві за 2005-2012 роки не перевищував 0,75% від відповідної валової доданої вартості (ВДВ), а в 2012 році досяг власного мінімуму – 0,24%. Фінансування за рахунок держбюджету за цей період не перевищувало 0,6% від ВДВ сільського господарства, мисливства, лісового господарства, в 2012 році було мінімальним – 0,18%.

На думку Б.А. Маліцького, «...при рівні витратної наукоємності ВВП до 0,4% науковий потенціал здатний реалізувати лише свою соціокультурну функцію. Збільшення до 0,9% включає другу функцію науки – пізнавальну. І лише після подальшого нарощування обсягу витрат можлива реалізація економічної функції науки, одержання економічної віддачі від інвестицій у цю галузь» [11, с. 179]. Безумовно, рівень фінансування вітчизняної науки як у цілому, так і аграрної науки зокрема, є вкрай недостатнім.

Аналіз показників інтенсивності фінансування наукової діяльності доводить, що вони мають стійку тенденцію до збільшення (табл. 1).

Так, розмір фінансування наукових та науково-технічних робіт із розрахунку на одну наукову організацію з 1373,4 тис. грн у 2000 році збільшився до 8740,5 тис. грн у 2012-му, або в 6,4 раза. Щорічне зростання фінансування однієї наукової організації за 2000-2012 роки становило в середньому 621,25 тис. грн відповідно до рівняння лінії тренду. З розрахунку на одну наукову орга-

нізацію НААН у 2000 році припадало в середньому 732,0 тис. грн (53,3% від величини фінансування однієї наукової організації в середньому по Україні), в 2012 році – вже 6587,6 тис. грн (75,4%), що більше в 9 разів. Щорічне збільшення фінансування однієї наукової організації НААН за 2000-2012 роки відповідно до рівняння лінії тренду становило в середньому 453 тис. грн.

1. Тенденції зміни показників інтенсивності фінансування наукової діяльності

Період	Показник	Рівняння лінії тренду	Коефіцієнти кореляції (R), детермінації (D)
	Фінансування наукових та науково-технічних робіт із розрахунку на:		
2000-2012	1 наукову організацію – всього, тис. грн	$y = 621,25x - 1E+06$	R = 0,9730 D = 0,9467
2000-2012	1 наукову організацію НААН, тис. грн	$y = 453x - 905881$	R = 0,9515 D = 0,9053
2000-2012	1 працівника основної діяльності наукової організації – всього, грн	$y = 5946,8x - 1E+07$	R = 0,9729 D = 0,9466
2000-2012	1 працівника основної діяльності наукової організації НААН, грн	$y = 4806x - 1E+07$	R = 0,9328 D = 0,8702
2005-2012	1 наукову роботу наукових організацій – всього, грн	$y = 13165x - 3E+07$	R = 0,9466 D = 0,896
2005-2012	1 наукову роботу наукових організацій НААН, грн	$y = 17654x - 4E+07$	R = 0,9749 D = 0,9504

Джерело: Розраховано за даними Статистичних збірників «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» за 2007-2012 роки.

Із розрахунку на працівника основної діяльності наукових організацій в цілому в 2000 році припадало 10,9 тис. грн, у 2012-му – 81,3 тис. грн, що більше в 7,5 раза. Відповідно до рівняння лінії тренду щорічне збільшення фінансування становило 5,95 тис. грн. Розмір фінансування в наукових організаціях НААН на працівника основної діяльності в 2000 році становив 7,4 тис. грн, або 68,1% від аналогічного показника в середньому за науковими організаціями України, в 2012 році цей розмір був 67,5 тис. грн, або 83,1% від середнього за науковими організаціями України. Щорічне збільшення фінансування відповідно до рівняння лінії тренду становило в середньому 4,81 тис. грн на працівника.

Розмір фінансування з розрахунку на одну наукову роботу в середньому за науковими організаціями країни з 80,8 тис. грн у 2005 році збільшився в 2,5 раза й дорівнював у 2012 році 198,5 тис. грн. Щорічне збільшення фінансування відповідно до рівняння лінії тренду за 2005-2012 роки становило в середньому 13,17 тис. грн на одну наукову роботу. В системі НААН цей показник із 80,6 тис. грн у 2005 році зріс у

2,4 раза (до 193,7 тис. грн) у 2012 році. За рівнянням лінії тренду щорічне збільшення фінансування однієї наукової роботи було 17,65 тис. грн.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що, незважаючи на загальну тенденцію до збільшення, інтенсивність фінансування аграрної науки значно менша, ніж інтенсивність фінансування наукових і науково-технічних робіт у країні в цілому.

Б.А. Маліцький наголошує на тому, що «забезпечення притаманних кожній складовій наукового потенціалу функцій в інноваційному процесі вимагає певного співвідношення між обсягами їх фінансового забезпечення. Досвід розвинутих країн показує, що оптимальним є: 15% – на фундаментальну науку, 25 – на прикладну й 60% – на розробки» [11, с. 301].

Аналіз структури внутрішніх поточних витрат на наукові та науково-технічні роботи, виконані власними силами наукових організацій, у цілому по економіці України за 2005-2012 роки доводить, що тут існують значні деформації. Так, на частку фундаментальних досліджень припадало від мінімального рівня витрат 20,2% у 2005 році до

максимального – 25,26% у 2012-му; прикладних досліджень – від мінімального 14,95% у 2005 році до максимального 18,74% у 2008-му; науково-технічних розробок – від мінімального 46,01% у 2012-му до максимального 50,06% у 2005 році. Питома вага науково-технічних послуг змінювалася від мінімального рівня 9,66% у 2010 році до максимального 14,79% у 2005 році.

Аналіз структури витрат галузевої науки показує, що тут спостерігається така ситуація. Внутрішні поточні витрати на наукові й науково-технічні роботи, виконані власними силами наукових організацій сільського господарства, мисливства, лісового господарства за 2005-2012 роки, варіювали таким чином: на фундаментальні дослідження припадало від мінімального 27,53% в 2012 році до максимального 42,62% в 2007 році, на прикладні дослідження – від мінімального 29,09% у 2005-му до максимального 46,22% в 2012 році, на науково-технічні розробки – від мінімального 9,44% в 2009-му до максимального 22,0% в 2012 році, на науково-технічні послуги – від мінімального 4,25% у 2012 році до максимального 18,2% в 2005 році. При загальному збільшенні обсягів внутрішніх поточних витрат на наукові та науково-технічні роботи за цей період на 3,2%, витрати на фундаментальні дослідження скоротилися майже на чверть, на науково-технічні послуги – в чотири рази, тоді як на прикладні дослідження й науково-технічні розробки, навпаки, збільшилися – відповідно на 63,9 і 58,3%. Тобто, пропорції з фінансування наукових і науково-технічних робіт у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві порушені, що є наслідком економічної кризи і зниження попиту на науково-технічну продукцію.

Важливою складовою наукового потенціалу є науковці, які професійно займаються науковими дослідженнями та розробками й безпосередньо беруть участь у створенні нових знань, продуктів, процесів, методів і систем.

У 2009 році чисельність виконавців наукових та науково-технічних робіт і дослідників із розрахунку на 1000 осіб зайнятого населення (у віці 15-70 років) в країнах ЄС-27 становила 16,8 особи. У 2010 році найвищий рівень цього показника був у Фін-

ляндії (32,7 особи), Данії (31,2), Португалії (21,7) і Норвегії (25,5 особи); найнижчий – у Румунії (4,2 особи), Туреччині (6,5), на Кіпрі (6,7), у Болгарії (6,8 особи) [14].

В Україні чисельність виконавців наукових та науково-технічних робіт із розрахунку на 1000 осіб зайнятого населення (у віці 15-70 років) за 2000-2012 роки з 7,8 особи зменшилося до 5,2 особи; дослідників – з 4,4 до 3,4 особи; виконавців наукових і науково-технічних робіт у наукових організаціях НААН із розрахунку на 1000 осіб зайнятого населення у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві з 3,4 особи в 2000 році скоротилася до 2,6 у 2012-му, дослідників – із 1,6 до 1,4 особи. Цей показник як взагалі по Україні, так і в аграрній сфері не тільки має стійку тенденцію до зменшення, але й значно відстає від країн-лідерів.

Останніми роками спостерігається тенденція до збільшення науковців, які мають наукові ступені. Так, за 2000-2012 роки загальна чисельність докторів наук в Україні збільшилася на 50,81% і становила 15592 особи. За сільськогосподарськими науками їх збільшилося на 19,55% (до 428 осіб у 2012 році), за ветеринарними – на 29,03% (до 120 осіб у 2012 році). Але в наукових організаціях НААН чисельність докторів наук, навпаки, зменшувалася – за аналізовані роки на 7,46%.

Загальна чисельність кандидатів наук в Україні за 2000-2012 роки збільшилася на 49,91% і становила 88057 осіб; за сільськогосподарськими науками – на 9,36% (до 2758 осіб у 2012 році), за ветеринарними – на 71,88% (до 660 осіб у 2012 році). В НААН чисельність кандидатів наук, навпаки, зменшувалася – за аналізовані роки на 21,37% (із 2045 до 1608 осіб). Отже, незважаючи на загальне збільшення в країні чисельності науковців, які мають наукові ступені, в наукових організаціях НААН вона стрімко зменшується.

Розглянемо результати наукових досліджень. Обсяг виконаних наукових і науково-технічних робіт в Україні в цілому за 2001-2012 роки збільшився в 4,9 раза, в тому числі фундаментальних досліджень – в 7,4 раза, прикладних – в 6,8, науково-технічних розробок та науково-технічних послуг – в

4,1 раза. Незважаючи на збільшення обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт, його питома вага у ВВП має стійку тенденцію до зменшення: з 1,11% у 2001-му до 0,8% у 2012 році.

Аналіз структури обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні за 2001-2012 роки показав, що питома вага фундаментальної науки змінювалася від мінімального рівня 14,8% у 2003 році до максимального 23,3% у 2012-му; на прикладну науку припадало від мінімального 13,0% до максимального 18,3%; розробки разом із науково-технічними послугами змінювалися від максимального 72,3% у 2003-му до мінімального 58,4% у 2012 році.

Аналіз структури обсягу наукових і науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій сільського господарства, мисливства, лісового господарства за 2005-2012 роки доводить про значні диспропорції. Так, на частку фундаментальних досліджень припадало від 27,1% у 2012-му до 40,64% у 2007 році; на прикладні дослідження – від 28,87 у 2005-му до 45,7% у 2012 році; разом на науково-технічні розробки й науково-технічні послуги – від 22,02 у 2010-му до 34,17% у 2005 році. Якщо взяти до уваги скорочення обсягів фундаментальних досліджень на 23,33% порівняно з 2005 роком, можна зробити висновок про значні проблеми використання здобутків фундаментальної науки при створенні базових інновацій. Обсяг науково-технічних послуг скоротився більше, ніж у 4 рази, що переконує про значне скорочення комерційного попиту на результати наукових досліджень.

Загальна кількість виконуваних наукових і науково-технічних робіт у цілому по Україні за 2000-2012 роки збільшилася на 38,9% і становила в 2012 році 53,2 тис. од. Але порівняно з 2005 роком спостерігається зменшення кількості виконуваних наукових та науково-технічних робіт на 5,5 тис. од., або на 16,7%.

Динаміка виконання наукових і науково-технічних робіт за видами неоднорідна. Так, порівняно з 2000 роком у 2012-му кількість робіт зі створення нових методів та теорій збільшилася в 3,5 рази; нових видів технологій – на 38,9%; нових видів матеріалів – на 18,2%. Водночас без змін залишилася кіль-

кість робіт зі створення нових сортів рослин, порід тварин; нових видів техніки – скоротилася на 46,2% і становила в 2012 році 2,1 тис. од. Порівняно з 2005-м у 2012 році збільшилася кількість наукових та науково-технічних робіт зі створення нових методів і теорій (на 42,6%); нових видів матеріалів (на 8,3%); нових виробів (на 1,6%). Однак кількість робіт зі створення нових видів техніки, нових видів технологій, нових сортів рослин, порід тварин, навпаки, зменшилася – відповідно на 44,7; 7,4 та 47,5%.

Кількість виконуваних наукових та науково-технічних робіт у наукових організаціях НААН за 2005-2012 роки зменшилась на 0,47% і становила 3163 од. При цьому кількість робіт зі створення нових видів методів і теорій збільшилася на 65,83%, інших нових видів – на 3,42%. Але за іншими видами робіт спостерігається скорочення: зі створення нових видів техніки – на 69,33%, нових видів технологій – на 19,72, сортів рослин і порід тварин – на 16,77%.

Тобто, вкрай недостатнє фінансування наукових та науково-технічних робіт як у цілому, так і в аграрній сфері відбилося на значному скороченні більш матеріаломістких та трудомістких їхніх видів.

Проаналізуємо інший показник результату наукових досліджень – кількість друкованих робіт, яка за галузями наук за 2005-2012 роки збільшилася на 55,0% (до 374897 од.), за сільськогосподарськими науками – на 47,4% (до 26294 од.), за ветеринарними науками – в 2,9 рази (до 3375 од.) у 2012 році. Загальна кількість друкованих робіт по НААН із 7808 од. у 2005 році збільшилася до 8089 од. у 2012-му, або на 3,6%. Але в межах даного дослідження не ставилося за мету проаналізувати якісні показники друкованих робіт, які не завжди корелюють із кількісними показниками.

Наступний результат наукових досліджень – кількість одержаних охоронних документів у державному Департаменті інтелектуальної власності України, яка за галузями наук за 2006-2012 роки в цілому зросла на 30,4% і становила 8552 од., у тому числі за сільськогосподарськими науками – на 23,0% (до 909 од.), за ветеринарними – на 7,2% (до 74 од.). Кількість одержаних охо-

ронних документів у патентних відомствах іноземних держав за ці роки в цілому зменшилася на 46,2% (до 86 од.), однак за сільськогосподарськими науками, навпаки, збільшилась на 2 од. (15,4%), за ветеринарними – у 6 разів і дорівнювала 6 од.

Кількість охоронних документів, одержаних НААН у Державному департаменті інтелектуальної власності України, в 2012 році становила в цілому 382 од. (на 26,3% менше, ніж у 2006-му), 157 од. на винаходи (на 23,6% більше, ніж у 2006-му) і 172 од. на сорти рослин (на 21,1% менше, ніж у 2006-му), а одержаних у патентних відомствах

іноземних держав за 2006-2012 роки в цілому збільшилася на 25,0% (до 15 од.), з них на сорти рослин – на 44,4% (до 13 од.).

Розглянемо прямі показники ефективності використання наукового потенціалу (табл. 2).

За 2005-2012 роки кількість наукових і науково-технічних робіт як у цілому, так і в наукових організаціях НААН із розрахунку на 1 млн грн фінансування з 12,4 од. скоротилася до 5,0 та 5,2 од. відповідно (на 59,3 і 58,4%).

Кількість друкованих робіт із розрахунку на 1 млн грн фінансування наукових і науково-технічних робіт із 46,9 од. у 2005 році скоротилася до 35,5 од. у 2012-му.

2. Динаміка прямих показників ефективності використання наукового потенціалу

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012 у % до 2005
Одержано на 1 млн грн фінансування наукових та науково-технічних робіт:									
усього, од.	12,4	11,4	10,2	7,8	7,0	5,8	5,5	5,0	40,7
у наукових організаціях НААН: од.	12,4	13,6	11,7	9,2	8,0	6,6	5,9	5,2	41,6
до кількості наукових та науково-технічних робіт – усього, %	100,2	119,3	115,0	117,7	114,5	114,0	108,4	102,5	х
друкованих робіт – усього, од.	46,9	49,2	45,2	38,4	40,3	38,4	37,0	35,5	75,7
у наукових організаціях НААН: од.	30,5	24,7	19,6	15,2	15,2	14,2	13,8	13,2	43,3
до кількості друкованих робіт – усього, %	65,0	50,1	43,4	39,6	37,8	37,0	37,2	37,2	х
одержаних охоронних документів – усього, од.	...	1,3	1,2	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	61,5*
у наукових організаціях НААН: од.	...	1,8	1,5	1,1	0,8	0,8	1,0	0,6	33,3**
до кількості одержаних охоронних документів – усього, %	...	143,3	124,5	119,6	92,6	97,9	105,3	77,0	х

Джерело: Розраховано за даними Статистичних збірників «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» за 2007-2012 роки.

* 2012 рік у % до 2006 року.

У наукових організаціях НААН цей показник у 2005 році був на 35% менше, ніж у середньому по країні, й становив лише 30,5 од., а в 2012 році він скоротився на 56,7% – до 13,2 од. (37,2% від середнього рівня по країні). Крім інших факторів, це пов'язано із скороченням чисельності науковців у наукових організаціях НААН.

Кількість одержаних охоронних документів із розрахунку на 1 млн грн фінансування наукових і науково-технічних робіт у цілому в 2006 році становила 1,3 од. (в наукових

організаціях НААН на 43,3% більше – 1,8 од.), у 2012-му цей показник зменшився на 38,5% – до 0,8 од. (у наукових організаціях НААН – на 66,7% (до 0,6 од.), що на 23% менше, ніж у середньому по країні).

Таким чином, аналізуючи прямі показники ефективності використання наукового потенціалу, можна констатувати їхнє суттєве погіршення, причому в наукових організаціях НААН вони нижчі, ніж у середньому по країні.

Проаналізуємо зворотні показники ефективності використання наукового потенціалу (табл. 3).

Так, розмір фінансування однієї наукової роботи в середньому по країні з 80,8 тис. грн у 2005 році збільшився в 2,46 раза й у 2012 році становив 198,5 тис. грн. У наукових організаціях НААН цей показник з 80,6 тис. грн, у 2005 році зріс у 2,4 раза і в 2012 році дорівнював 193,7 тис. грн.

Розмір фінансування однієї друкованої роботи в 2005 році в середньому по країні становив 21,3 тис. грн, у 2012-му збільшився на 32%, або до 28,2 тис. грн. У наукових організаціях НААН цей показник у 2005 році з

32,8 тис. грн (на 53,8% більше, ніж у середньому по країні) збільшився в 2,3 раза – до 75,7 тис. грн у 2012-му (в 2,7 раза більше, ніж у середньому по країні).

Витрати коштів на фінансування наукових і науково-технічних робіт із розрахунку на один охоронний документ у 2006 році становили в середньому по країні 787,7 тис. грн (у наукових організаціях НААН на 30,2% менше – 549,7 тис. грн), у 2012-му вони збільшилися в 1,6 раза, або до 1234,6 тис. грн (в наукових організаціях НААН на 29,9% більше, ніж у середньому по країні, та в 2,9 раза більше, ніж у 2006 році – 1603,8 тис. грн).

3. Динаміка зворотних показників ефективності використання наукового потенціалу

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012 у % до 2005
Витрати коштів на фінансування наукових і науково-технічних робіт, тис. грн:									
на 1 наукову роботу – всього	80,8	88,0	98,1	128,4	143,5	173,0	183,0	198,5	245,8
у наукових організаціях НААН	80,6	73,7	85,3	109,1	125,3	151,8	168,9	193,7	240,3
до витрат на 1 наукову роботу – всього, %	99,8	83,8	86,9	85,0	87,3	87,7	92,3	97,6	х
на 1 друковану роботу – всього	21,3	20,3	22,1	26,1	24,9	26,1	27,0	28,2	132,0
в наукових організаціях НААН	32,8	40,5	51,0	65,8	65,8	70,4	72,6	75,7	230,8
до витрат на 1 друковану роботу – всього, %	153,8	199,6	230,6	252,4	264,7	270,4	268,6	268,9	х
на 1 одержаний охоронний документ – усього	...	787,7	835,6	1066,7	1127,1	1161,1	1095,3	1234,6	156,7**
у наукових організаціях НААН	...	549,7	671,0	892,0	1216,6	1192,3	1040,5	1603,8	291,8**
до витрат на 1 одержаний охоронний документ – усього, %	...	69,8	80,3	83,6	107,9	102,7	95,0	129,9	х

Джерело: Розраховано за даними Статистичних збірників «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» за 2007-2012 роки.

*2012 рік у % до 2006 року.

Тобто, спостерігається суттєве збільшення витрат на одержання результатів наукових досліджень як у цілому, так і в аграрній науці.

Висновки. Аналіз розвитку наукового забезпечення аграрного виробництва та економіки України в цілому уможливорює стверджувати, що показники, які характеризують науковий потенціал, є низькими, кіль-

кість наукових організацій зменшується, а розмір фінансування наукових і науково-технічних робіт збільшується, але залишається на рівні менше 1% від ВВП. Чисельність науковців із розрахунку на 1000 осіб зайнятого населення скорочується, за цим показником країна значно відстає від країн-лідерів. Незважаючи на загальне зростання в країні науковців, які мають наукові ступені,

їхня чисельність у наукових організаціях НААН стрімко скорочується. Результати наукових досліджень віддзеркалюють проблеми наявного наукового потенціалу. Обсяг наукових та науково-технічних робіт у ВВП скорочується, відбуваються їхні структурні зміни – зменшується частка більш матеріало- і трудомістких видів робіт. Збільшується кількість друкованих робіт й одержаних охоронних документів, але залишається невивченим питання їхньої якості. Прямі та зворотні показники ефективності використання наукового потенціалу вказують на негативні тенденції.

Розвиток наукової діяльності економіки України в цілому, а також аграрного виробництва – це системна проблема, яка потребує комплексного розв'язання. Для капіталізації результатів наукових досліджень, яка

зможе стати відчутним поштовхом до їхнього розвитку, необхідно сформувати адекватну інфраструктуру ринку інновацій, здатну забезпечити оперативний і ефективний трансфер інновацій. Крім того, слід забезпечити достатній рівень фінансування науки, в тому числі з боку держави. Це сприятиме зростанню добробуту нації через підвищення конкурентоспроможності національного виробництва завдяки впровадженню новітніх технологій, застосуванню альтернативних джерел енергії, нових форм організації та управління господарською діяльністю і т.д.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці економічного механізму розвитку наукового забезпечення аграрного виробництва.

Список використаних джерел

1. Аналітична довідка до Звіту про використання коштів Державного бюджету України Національною академією аграрних наук України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaan.gov.ua/content/zvit>.
2. Безуглий М. Д. Давно назріле реформування аграрної науки розпочато за трьома напрямками – організаційним, науковим та інноваційним / М. Д. Безуглий // *Зерно і хліб*. – 2012. – № 1. – С. 3-6.
3. Володін С. А. Інноваційна модель наукоємного ринку АПК / С. А. Володін // *Актуальні проблеми економіки*. – 2005. – № 8 (50). – С. 133-142.
4. Воронников И. Л. Вклад ученых ассоциации «Аграрное образование и наука» в научное обеспечение сельскохозяйственного производства Саратовской области / И. Л. Воронников // *Вест. Брянской госуд. сельскохозяйственной академии*. – 2010. – № 2. – С. 67-71.
5. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» : станом на 13 груд. 1991 р. № 1977-XII / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12/print1391271929513374>.
6. Инновационное развитие и востребованность науки в современном Казахстане. [Текст] : сб. статей Междунар. науч. конф. (г. Алматы, 26-27 нояб. 2010 г.) / Ч.2. Общественные и гуманитарные науки ; отв. ред. Б. Г. Мухамеджанов, М. М. Томанов. – Алматы: [б. и.], 2010. – 228 с.
7. Кладезь аграрной науки и образования [Текст] : моногр. ; отв. ред. К. М. Тиреуов. – Алматы: Казак ун-т, 2012. – 278 с.
8. Концепція реформування і розвитку аграрної освіти та науки – Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 квіт. 2011 р. № 279-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/279-2011-%D1%80/print1394783064608418>.
9. Курило Л. І. Інтелектуальний капітал в аграрній сфері економіки : моногр. / Л. І. Курило. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2012. – 318 с.
10. Курило Л. І. Організаційна складова реформування аграрної науки і освіти / Л. І. Курило // *Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. Серія «Фінанси і кредит»* – 2013. – №1 – С. 218-221.
11. Маліцький Б. А. Прикладне наукознавство / Б. А. Маліцький. – К.: Фенікс, 2007 – 464 с.
12. Морковкин Г. Г. Научное обеспечение инновационного развития АПК Алтайского края / Г. Г. Морковкин // *Вест. Брянской госуд. сельскохозяйственной академии*. – 2010. – № 2. – С. 17-25.
13. Мутанов Г. Образование. Наука. Инновации [Текст] : моногр. / Г. Мутанов ; Мин-во образования и науки РК. – Усть-Каменогорск: ВКГТУ, 2008. – 176 с.
14. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб. ; за ред. І.В. Калачової – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держслужби статистики України», 2013. – 287 с.
15. Саблук П. Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : моногр. / [П. Т. Саблук, О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило та ін.] – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
16. Сулейменов Е. З. Системный анализ развития науки в Республике Казахстан [Текст] : монография / Е. З. Сулейменов. – Алматы: НИ НТИ, 2010. – 382 с.
17. Таубаев А. А. Формирование и развитие наукоёмкого сектора в Казахстане: теория, мониторинг и механизмы. 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством (по отраслям и сферам деятельности) [Текст] : автореф. дис. на соиск. учен. степени д-ра экон. наук / А. А. Таубаев. – Караганды, 2007. – 40 с.
18. Удовиченко С. М. Аграрна наука у системі державного господарського комплексу / С. М. Удовиченко // *Інно-*

ваційна економіка. Всеукр. наук.-вироб. журнал. – 2013. – №6 [44] – С. 19-22.

19. Шпикуляк О. Г. Результативність наукової діяльності в аграрній сфері / О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило, І. С. Гончаренко // 36. наук. праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2011. – №2 (53). – С. 3-9.

20. Albert M. The legitimation and dissemination processes of the innovation system approach. The case of the Canadian and Quebec science and technology policy / M. Albert, S. Laberge // Science, Technology and Human Values. – 2007. – Т. 32. – № 2. – С. 221-249.

21. Cagan J. A look at the emerging science of innovation / Cagan J. // AI EDAM. – 2007. – Т. 21. – С. 13-14.

22. Hopkins M. M. Just how difficult can it be counting up r&d funding for emerging technologies (and is tech mining with proxy measures going to be any better)? / M.M. Hopkins, J. Siepel // Technology Analysis & Strategic Management. – 2013. – Т. 25. – № 6. – С. 655-685.

23. Hue G. The American science pipeline: sustaining innovation in a time of economic crisis / G. Hue, J. Sales, D. Comeau, D. G. Lynn, A. Eisen // CBE Life Sciences Education. – 2010. – Т. 9. – № 4. – С. 431-434.

24. Leitch Sh. The politics of discourse: marketization of the New Zealand science and innovation system / Sh. Leitch, S. Davenport // Human Relations. – 2005. – Т. 58. – № 7. – С. 891-912.

25. Robinson D. K. R. Forecasting innovation pathways (fip) for new and emerging science and technologies / D.K.R. Robinson, L. Huang, Y. Guo, A. L. Porter // Technological Forecasting and Social Change. – 2013. – Т.80. – № 2. – С. 267-285.

26. Wisniewska J. The place of technology transfer processes in the system of methods for researching the area of science-technology-innovation / J. Wisniewska // Perspectives of Innovations, Economics and Business. – 2010. – Т.4. – № 1. – С. 18-20.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 року

*

УДК 338.439:005

О.А. ДІКАРЕВ, аспірант*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Стратегічне управління інтеграційними процесами в агропродовольчому комплексі України

Постановка проблеми. В Україні з огляду на її природно-кліматичні, історичні та соціально-економічні особливості, агропродовольчий комплекс відіграє важливу роль у життєдіяльності сільського соціуму. Нині в аграрній галузі країни зосереджена майже третина основних виробничих фондів, працює 15 % сільського населення, виробляється близько 20 % валового внутрішнього продукту й третина національного доходу, формується 70 % роздрібного товарообігу. В найближчому майбутньому агропродовольчий комплекс України, як показують загальні тенденції до концентрації ресурсів (передусім земельних) у обмеженого кола бізнесових структур і приватних осіб, буде пов'язаний із посиленням впливу інтеграційних

процесів на темпи економічного зростання та перспективи соціального розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку інтеграційних процесів та окремих його елементів присвячені праці таких зарубіжних і вітчизняних учених, як М.Ф. Кропивко [2], О.А. Родіонова [4], І. Хіцков [5], І.Г. Храмова [6], О. Чаянов [7], О.Г. Шпикуляк [8] та інші [9, 10, 11]. При всій фундаментальності проведених досліджень окремі аспекти становлення й розвитку інтеграційних процесів в агропродовольчому комплексі потребують подальшого поглибленого вивчення, а саме: визначення з позиції системного підходу місця та ролі інтеграційних механізмів у національній економіці, наукове обґрунтування концепції їх гармонійного і збалансованого розвитку та на її основі уточнення напрямів діяльності.

* Науковий керівник – В.К. Терещенко, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

© О.А. Дікарев, 2014

ваційна економіка. Всеукр. наук.-вироб. журнал. – 2013. – №6 [44] – С. 19-22.

19. Шпикуляк О. Г. Результативність наукової діяльності в аграрній сфері / О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило, І. С. Гончаренко // 36. наук. праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2011. – №2 (53). – С. 3-9.

20. Albert M. The legitimation and dissemination processes of the innovation system approach. The case of the Canadian and Quebec science and technology policy / M. Albert, S. Laberge // Science, Technology and Human Values. – 2007. – Т. 32. – № 2. – С. 221-249.

21. Cagan J. A look at the emerging science of innovation / Cagan J. // AI EDAM. – 2007. – Т. 21. – С. 13-14.

22. Hopkins M. M. Just how difficult can it be counting up r&d funding for emerging technologies (and is tech mining with proxy measures going to be any better)? / M.M. Hopkins, J. Siepel // Technology Analysis & Strategic Management. – 2013. – Т. 25. – № 6. – С. 655-685.

23. Hue G. The American science pipeline: sustaining innovation in a time of economic crisis / G. Hue, J. Sales, D. Comeau, D. G. Lynn, A. Eisen // CBE Life Sciences Education. – 2010. – Т. 9. – № 4. – С. 431-434.

24. Leitch Sh. The politics of discourse: marketization of the New Zealand science and innovation system / Sh. Leitch, S. Davenport // Human Relations. – 2005. – Т. 58. – № 7. – С. 891-912.

25. Robinson D. K. R. Forecasting innovation pathways (fip) for new and emerging science and technologies / D.K.R. Robinson, L. Huang, Y. Guo, A. L. Porter // Technological Forecasting and Social Change. – 2013. – Т.80. – № 2. – С. 267-285.

26. Wisniewska J. The place of technology transfer processes in the system of methods for researching the area of science-technology-innovation / J. Wisniewska // Perspectives of Innovations, Economics and Business. – 2010. – Т.4. – № 1. – С. 18-20.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 року

*

УДК 338.439:005

О.А. ДІКАРЕВ, аспірант*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Стратегічне управління інтеграційними процесами в агропродовольчому комплексі України

Постановка проблеми. В Україні з огляду на її природно-кліматичні, історичні та соціально-економічні особливості, агропродовольчий комплекс відіграє важливу роль у життєдіяльності сільського соціуму. Нині в аграрній галузі країни зосереджена майже третина основних виробничих фондів, працює 15 % сільського населення, виробляється близько 20 % валового внутрішнього продукту й третина національного доходу, формується 70 % роздрібного товарообігу. В найближчому майбутньому агропродовольчий комплекс України, як показують загальні тенденції до концентрації ресурсів (передусім земельних) у обмеженого кола бізнесових структур і приватних осіб, буде пов'язаний із посиленням впливу інтеграційних

процесів на темпи економічного зростання та перспективи соціального розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку інтеграційних процесів та окремих його елементів присвячені праці таких зарубіжних і вітчизняних учених, як М.Ф. Кропивко [2], О.А. Родіонова [4], І. Хіцков [5], І.Г. Храмова [6], О. Чаянов [7], О.Г. Шпикуляк [8] та інші [9, 10, 11]. При всій фундаментальності проведених досліджень окремі аспекти становлення й розвитку інтеграційних процесів в агропродовольчому комплексі потребують подальшого поглибленого вивчення, а саме: визначення з позиції системного підходу місця та ролі інтеграційних механізмів у національній економіці, наукове обґрунтування концепції їх гармонійного і збалансованого розвитку та на її основі уточнення напрямів діяльності.

* Науковий керівник – В.К. Терещенко, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

© О.А. Дікарев, 2014

Мета статті – на основі аналітичних досліджень розвитку інтеграційних процесів розробити модель стратегічного управління ними в агропродовольчому комплексі, що охоплює основні етапи узгодження інтересів усіх учасників системи та комплекс чинників, які формують ефективність стратегії, яка сприятиме гармонізації й збалансованості взаємовідносин інтегрованих формувань із зовнішнім середовищем.

Виклад основних результатів дослідження. У процесі досліджень ми дійшли висновку, що інтеграційні процеси в агропродовольчому комплексі – це комплексна взаємодія різноманітних галузей сільського господарства, харчової та переробної промисловості, суб'єктів аграрного ринку й інших структурних елементів виробничої інфраструктури, органів влади, територіальних громад із метою оптимального збалансування територіально-економічних та соціальних інтересів її учасників, що дає їм змогу використовувати переваги від ефектів синергичності та емерджентності. Їхнім результатом є формування «інтеграційної системи».

Загальновідомо, що головним мотивом розвитку інтеграційних систем для суб'єктів господарювання, що беруть участь у них, є одержання ефекту від спільної діяльності [3]. В цілому інтеграційні виробничі системи як у агропродовольчій сфері, так і в інших галузях національного господарства сприяють раціональному використанню ресурсного потенціалу, ефективнішій роботі суміжних підприємств та галузей, просуванню кінцевої продукції від виробника до споживача.

Інтеграційні процеси знаходять свій зовнішній прояв через організаційно-економічні й організаційно-правові форми, які дещо різняться. Так, до першої групи належать концерни, конгломерати, альянси, кластери, консорціуми, корпорації, комбінації, агрофірми, асоціації, союзи, об'єднання. Основною їх відмінністю є характер взаємовідносин між учасниками та ступінь їхньої самостійності (від повної її втрати до збереження автономії). Друга група – організаційно-правові форми можуть варіюватися залежно від законодавчої практики тієї чи іншої держави, але найбільш поширеними в світі є кооперативи, холдинги, фінансово-

промислові групи, транснаціональні компанії, спільні підприємства.

В Україні через специфіку розвитку сільського господарства «інтеграційні формування» часто вживають як синонім поняття «агрохолдинг». Це призвело до того, що взаємовідносини в інтеграційних системах нашої держави побудовані таким чином, щоб задовольнити потреби великих інтегрованих формувань і найбільш поширеної їх організаційно-правової форми – агрохолдингів. Нині, за даними М.Ф. Кропивка, в Україні налічується до 140 агрохолдингів [2]. З них 10 найбільших контролюють близько 2 млн га сільськогосподарських угідь. Така ситуація призвела майже до повного ігнорування потреб інших учасників інтеграційного процесу, насамперед сільських територіальних громад, дрібних і малих виробників сільськогосподарської продукції.

Переслідуючи лише економічні інтереси, інтеграційні системи не виконують соціальні та екологічні функції. Підтвердженням цього є невисокі розміри орендної плати за користування земельними паями. Великі формування – агрохолдинги – фактично формують середній рівень орендної плати за земельні частки (паї), орієнтуючись лише на її мінімальний рівень, який встановлено законодавчо. При цьому не враховані екологічні аспекти використання земельних ресурсів та їх поступову деградацію.

Крім того, за останні три роки найбільшими агрохолдингами України було освоєно майже дві третини від загальної суми прямих іноземних інвестицій у сільське господарство. З одного боку, такий доступ інтеграційних формувань до фінансових ресурсів (наприклад, до ІРО) посилює їхні конкурентні переваги перед іншими формами господарювання. З іншого, відсутність чітких і прозорих механізмів соціальної відповідальності бізнесу перед громадами призводить до незаінтересованості власників інтеграційних формувань у збереженні й відновленні ресурсної бази сільських територій.

Сучасні виробничо-економічні зв'язки в інтеграційних системах визначаються складністю реалізації земельних, майнових, обмінно-розподільчих та інших відносин, що викликані необхідністю розробки механізму,

який сприяв би підвищенню заінтересованості учасників у кінцевих результатах. Найскладнішим у процесі формування інтегрованих виробничих систем в агропродовольчій сфері є створення системи адекватних земельних і майнових відносин. Земельна ділянка є об'єктом правового, економічного та екологічного регулювання та юридично закріплена за суб'єктом господарювання. Через це з'являється необхідність у мотивуванні раціонального та екологічно безпечного землекористування й охороні земельних ресурсів як основного засобу виробництва. Недостатньо розроблений та обґрунтований механізм земельних відносин позначається на ефективності роботи усієї інтегрованої структури: порушуються принципи мотивації учасників і еквівалентність обміну.

Для ефективного функціонування інтеграційних систем, гармонізації та збалансованості розвитку необхідним є максимальне зближення двох напрямів їхньої діяльності: інвестиційно-інноваційного й соціального розвитку (рис. 1). В основу даного підходу доцільно покласти соціальну відповідальність бізнесу як об'єктивну закономірність трансформації сучасного суспільства. Дове-

дено, що соціальна орієнтація інтеграційної системи забезпечить переваги, у т.ч. збільшення прибутку, для всіх її учасників.

У зарубіжних країнах уже кілька десятиліть досліджується ефективність корпоративної соціальної відповідальності. Так, агентством "Walker Information" виявлено пряму залежність зростання престижу компанії та ефективності її економічної діяльності від виконання соціальних обов'язків. Збільшення соціального потенціалу компанії на 1% підвищує її соціальний престиж на 0,55%, тоді як зростання економічного потенціалу поліпшує економічну цінність на 0,32%. Зафіксовано безпосередній вплив соціальної діяльності компанії на фінансові показники. У компаніях, які 10 років дотримувалися курсу на соціальну відповідальність, фінансові результати були вищі, ніж у соціально безвідповідальних. Дохід на інвестиційний капітал був вищим на 9,8%, з активів – на 3,55, із продажу – на 2,79, із прибутку – на 63,5%. При 15-річному терміні діяльності в руслі концепції соціальної відповідальності дохід акціонерів перевищував середній показник у 2 рази [1].

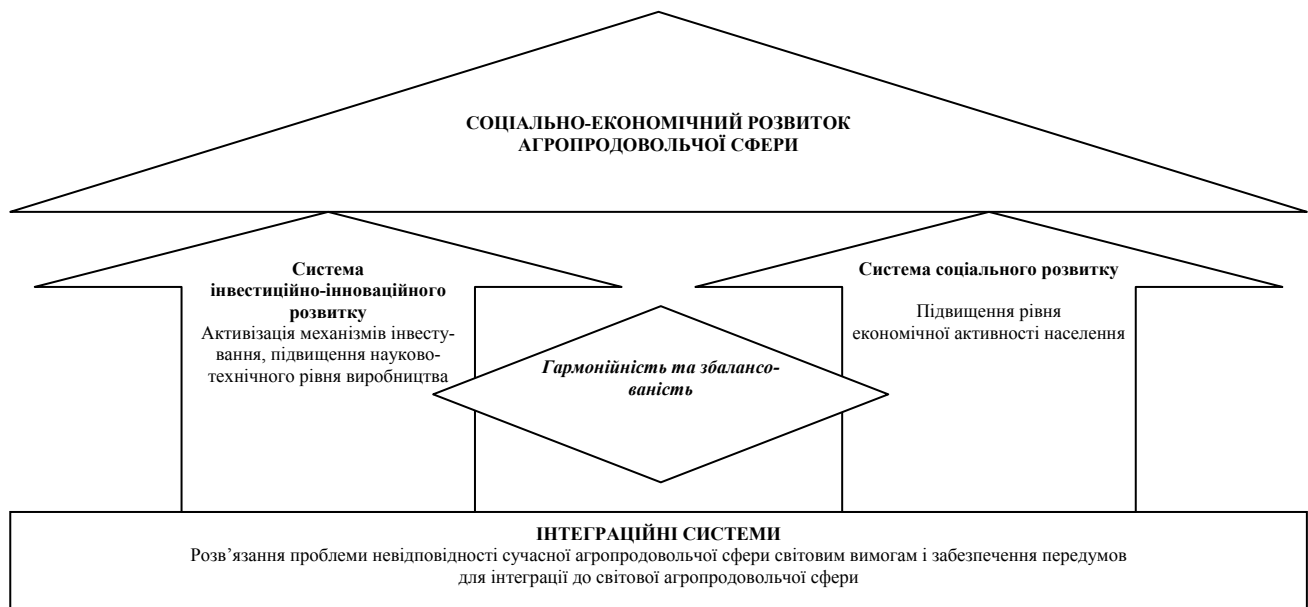

Рис. 1. Схема соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери

Джерело: Розроблено автором.

Із метою гармонізації та збалансування розвитку інтеграційних систем нами запропонована модель стратегічного управління, яка, з одного боку, враховує стратегічні позиції формування і при цьому в основі має

теоретичні розробки та положення класичних моделей, а з іншого, стан зовнішнього середовища (або сільських територій чи територіальних громад). Розроблена модель передбачає участь на кожному етапі процесу

управління всіх учасників системи (власників інтеграційних формувань, їхніх найманих працівників, територіальних громад, органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських організацій) і всього комплексу чинників, які формують ефективність інтеграційної системи (рис. 2).

Комплексна модель стратегічного управління інтеграційними процесами в агропродовольчому комплексі у своїй структурі має кілька етапів, кожний із яких потребує проведення певного алгоритму дій [11]. Перший етап традиційно охоплює аналіз навколишнього середовища. Враховуючи досвід стратегічного аналізу підприємницького середовища та специфіку агропродовольчої сфери, пропонуємо проводити аналіз у двох аспектах: аналіз загального макросередовища (природних, політико-правових, економічних, соціокультурних і технологічних факторів) й аналіз галузевого середовища безпосередньо агропродовольчого комплексу.

Другий етап – побудова стратегічної моделі визначення типових стратегій розвитку інтеграційних процесів залежно від стратегічних позицій на ринку всіх його учасників. Це

дає змогу окреслити та обґрунтувати подальшу лінію поведінки кожного з учасників, тобто набір їх типових стратегій. Доцільно відзначити, що в принципі у теорії й на практиці всі стратегії поділяють на дві великі групи: стратегії, спрямовані на зміну ринкових умов; спрямовані на зміну макро- і мікроумов.

Третій етап – узгодження стратегій учасників інтеграційного процесу, вироблення та реалізація єдиної стратегії. Координацію й узгодження таких стратегій повинні взяти на себе держава та територіальні громади і органи місцевого самоврядування.

Розглядаючи модель стратегічного управління загалом, важко визначити й сказати напевне, який із етапів є найскладнішим. На нашу думку, специфіка агропродовольчої сфери диктує такі умови діяльності, в яких даний етап – узгодження та реалізації обраної стратегії – є найбільш непередбачуваним і небезпечним. Тому цей етап розкриває механізм управління стратегією розвитку інтеграційних процесів в умовах непередбачуваних змін середовища та можливого конфлікту інтересів різних учасників.

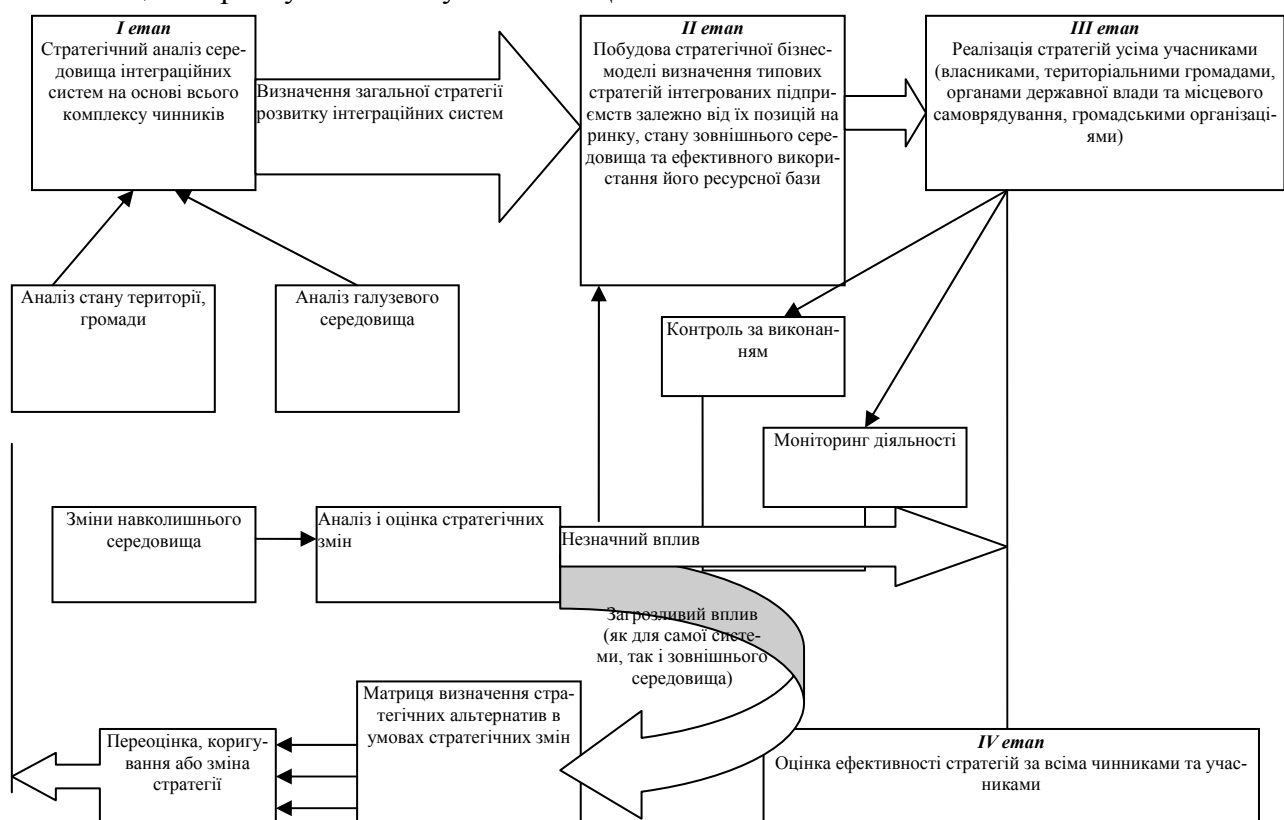

Рис. 2. Структурно-логічна модель стратегічного управління інтеграційними процесами в агропродовольчому комплексі

Джерело: Розроблено автором.

Четвертий етап даної моделі – оцінка ефективності стратегії. Цей етап не менш важливий, бо дає змогу кількісно та якісно оцінити процес реалізації стратегії, довести її обґрунтованість для всіх учасників, визначити ефекти. При цьому ефективність стратегії можна розглядати в двох аспектах – економічному та соціальному.

Висновки. На сучасному етапі формування й розвиток інтеграційних систем в Україні є складним процесом. Їхня неодноразова роль у подоланні кризових явищ в агропродовольчій сфері та на сільських те-

риторіях зумовлює необхідність перегляду механізму їх функціонування, який не тільки підвищить ефективність усієї системи, але й забезпечить її гармонійний і збалансований розвиток. Це сприяє ефективнішому управлінню виробничими, фінансовими, логістичними процесами, освоєнню інвестицій та інновацій, створює передумови для структурно-технологічної модернізації вітчизняного агропромислового комплексу й підвищення його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Список використаних джерел

1. Грицина Л.А. Механізм формування корпоративної соціальної відповідальності в управлінні підприємством: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (машинобудування)" / Л.А. Грицина. – Хмельницький: ХНУ, 2009. – 20 с.
2. Кропивко М.Ф. Про інтегровані аграрні формування та перспективи їх розвитку в Україні / М.Ф. Кропивко. – Матер. загальних зборів Відділення аграрної економіки і продовольства НААН, 2014. – 38 с.
3. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 2-е изд., испр. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 480 с.
4. Родионова О.А. Трансформация интеграционных процессов в агропродовольственной сфере России / О.А. Родионова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2011. – №9. – С.37-40.
5. Хицков И. Интеграционные связи в агропромышленном производстве / И. Хицков, Н. Митина, Е. Фомина // АПК: экономика, управление. – 2003. – №9. – С.9-17.
6. Храмова И.Г. Вертикальная интеграция в продовольственном комплексе России / И.Г. Храмова. – М.: Ин-т экон. и переход. периода, 2002. – 50 с., с.18.
7. Чаянов А. Основные идеи и формы организации крестьянской кооперации / А. Чаянов. – М.: Агропромиздат, 1992. – 208 с.
8. Шпикуляк О.Г. Інституції аграрного ринку: моногр. / О.Г. Шпикуляк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 480 с.
9. Brandenburger A.M. Co-opetition / A. M. Brandenburger, B. M. Nalebuff. – N.Y.: Doubledau, 1996. – 105 s.
10. Moore J.F. The Death of Competition / J. F. Moore. – N.-Y.: Harper Business, 1996. – P. 210.
11. Porter M.E. Competitive Strategy. – N.Y.: Free Press, 1980. – 315 p.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2014 року

*

UDS 338.5:633.1

*M.M. PALAMARCHUK, post-graduate student**
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Ways of domestic maize competitive ability increasement under present-day conditions

Scientific problem. Nowadays, our country is quite a big exporter of grain crops, taking up leading positions at global market. Preconditions for this served the increase of grain crops

production that reached its record volumes during last years. It was taking place, mainly, due to maize. Its croppage achieved 30 million tons. In view of the reduced demand at the domestic market it allowed a significant export of maize. This situation is substantiated by high competitive ability of this crop in comparison with other kinds of cereals.

* Scientific supervisor – O.M. Shpychak, doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS.
© M.M. Palamarchuk, 2014

Четвертий етап даної моделі – оцінка ефективності стратегії. Цей етап не менш важливий, бо дає змогу кількісно та якісно оцінити процес реалізації стратегії, довести її обґрунтованість для всіх учасників, визначити ефекти. При цьому ефективність стратегії можна розглядати в двох аспектах – економічному та соціальному.

Висновки. На сучасному етапі формування й розвиток інтеграційних систем в Україні є складним процесом. Їхня неодноразова роль у подоланні кризових явищ в агропродовольчій сфері та на сільських те-

риторіях зумовлює необхідність перегляду механізму їх функціонування, який не тільки підвищить ефективність усієї системи, але й забезпечить її гармонійний і збалансований розвиток. Це сприяє ефективнішому управлінню виробничими, фінансовими, логістичними процесами, освоєнню інвестицій та інновацій, створює передумови для структурно-технологічної модернізації вітчизняного агропромислового комплексу й підвищення його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Список використаних джерел

1. Грицина Л.А. Механізм формування корпоративної соціальної відповідальності в управлінні підприємством: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (машинобудування)" / Л.А. Грицина. – Хмельницький: ХНУ, 2009. – 20 с.
2. Кропивко М.Ф. Про інтегровані аграрні формування та перспективи їх розвитку в Україні / М.Ф. Кропивко. – Матер. загальних зборів Відділення аграрної економіки і продовольства НААН, 2014. – 38 с.
3. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 2-е изд., испр. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 480 с.
4. Родионова О.А. Трансформация интеграционных процессов в агропродовольственной сфере России / О.А. Родионова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2011. – №9. – С.37-40.
5. Хицков И. Интеграционные связи в агропромышленном производстве / И. Хицков, Н. Митина, Е. Фомина // АПК: экономика, управление. – 2003. – №9. – С.9-17.
6. Храмова И.Г. Вертикальная интеграция в продовольственном комплексе России / И.Г. Храмова. – М.: Ин-т экон. и переход. периода, 2002. – 50 с., с.18.
7. Чаянов А. Основные идеи и формы организации крестьянской кооперации / А. Чаянов. – М.: Агропромиздат, 1992. – 208 с.
8. Шпикуляк О.Г. Інституції аграрного ринку: моногр. / О.Г. Шпикуляк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 480 с.
9. Brandenburger A.M. Co-opetition / A. M. Brandenburger, B. M. Nalebuff. – N.Y.: Doubledau, 1996. – 105 s.
10. Moore J.F. The Death of Competition / J. F. Moore. – N.-Y.: Harper Business, 1996. – P. 210.
11. Porter M.E. Competitive Strategy. – N.Y.: Free Press, 1980. – 315 p.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2014 року

*

UDS 338.5:633.1

*M.M. PALAMARCHUK, post-graduate student**
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Ways of domestic maize competitive ability increasement under present-day conditions

Scientific problem. Nowadays, our country is quite a big exporter of grain crops, taking up leading positions at global market. Preconditions for this served the increase of grain crops

production that reached its record volumes during last years. It was taking place, mainly, due to maize. Its croppage achieved 30 million tons. In view of the reduced demand at the domestic market it allowed a significant export of maize. This situation is substantiated by high competitive ability of this crop in comparison with other kinds of cereals.

* Scientific supervisor – O.M. Shpychak, doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS.
© M.M. Palamarchuk, 2014

Analysis of recent researches and publications. Under conditions of globalization the issue of competitive ability at the world market and producers of definite crops is the matter of numerous researches for many scientists. Among them there are such scientists-agrarians as V.G. Andriychuk [1], N.A. Borkhunov [2], V.M. Geets [3], N.E. Golomsha [4], S.M. Kvasha [5], I.I. Lukinov [6], T.A. Ostashko [7], B.I. Paskhaver [8], P.T. Sabluk [9], I.G. Ushachev [10], A.M. Shpychak [11] and others [14-15].

In terms of latest alterations at maize market, more and more in-depth researches related increase of competitive ability of maize grain required, as well as specification of this process.

The objective of the article is to make a research of competitive ability of maize production in Ukraine, conditions of its formation, as well as directions of its increase. This will ensure its investment attractiveness of corn production sector, formation of balanced food reserve for livestock sector, leadership at the world maize market.

Statement of the main results of the study. One of the reasons for increasing the total yield of maize, and increase of its competitive ability is climatic changes that take place in Ukraine. In particular, area of its growing spread over northern regions of the country. So, during 1990-2013 in northern regions of the country, previously unfavorable for this crop increase areas ten times. This in turn contributed to the emergence of early maturing maize hybrids with high moisture absorption and high yield potential. In recent years, technology of maize cultivation improved. It involves foliar application for plants with micronutrients. It involves spraying the leaves and stems with the respective solutions of nutrient compositions and concentration [12]. As a result, balance and adequacy of nutrient application allows you to realize the full genetic potential of maize hybrids. Together, these factors resulted in an increase in crop yields, which increased by 2.1 times during 1990-2013.

Income gained by agricultural enterprises from 1 hectare of maize in 2012 was 1300 UAH, average over Ukraine. This constituted 2,5 and 4,3 times more than in comparison with wheat and barley profitability, accordingly.

Ukraine is characterized by significant polarization in the amount of corn among the direct producers. Its crop areas vary from 0,3 hectares of personal peasant households to 100 thousand hectares of large agro holdings. In comparison, in 2002 correlation between maize production at agricultural enterprises and personal peasant households were 1:0,9, but in 2012 it was 1:0,2, accordingly.

Number of agricultural enterprises dealing with maize production in 2012 increased 1,7 times comparing with 2006. In addition, there is a tendency to enlargement of the enterprises. So, in 2006 65% of croppage was grown by an enterprise with corn acreage more than 400 hectares, which specific weight constituted 13 % of total number of enterprises. In 2012 two third of maize croppage was grown by 11% of enterprises with acreage more than 1000 hectares.

It was found that formation of competitive advantages of maize in Ukraine can be defined by more powerful influence of large agricultural enterprises – agro holdings.

We researched the influence of a size of an enterprise upon the economic effect from maize production. It was found that croppage rates and net income take the lead over the crop acreage enlargement rates. In 2012 it was especially typical for agricultural enterprises, which have been growing maize on the area more than 200 hectares. So, if the enterprises from 100 to 200 hectares for 1% of acreage enlargement is 1,2 and 1,1% of croppage increase, and net income, accordingly, than the enterprises with acreage more than 1000 hectares these indices are 1,7 and 2,7%, accordingly.

It was also defined that with the increase of acreage production costs reduce per unit of production, and sales price of maize increase (Figure1).

Thus, competitive ability of maize grains increase on the condition that scientifically substantiated growing technologies are implemented, optimal spreading of mineral fertilizers, planting of high-yielding hybrids and high-lysine hybrids, and maximal realization of their potential by means of scientifically substantiated correlation of maize hybrids of various ripeness groups. This is available for large farms. As a result, average crop capacity in Ukraine can reach its stable rate 70-75 centners

from 1 hectar, in comparison with 64 centners in 2013. Researches show that with the increase of crop capacity one can also trace prevailing

rates of increasing incomes for 1 hectare, in comparison with production costs increase, including costs for fertilizers and seeds (Figure 2).

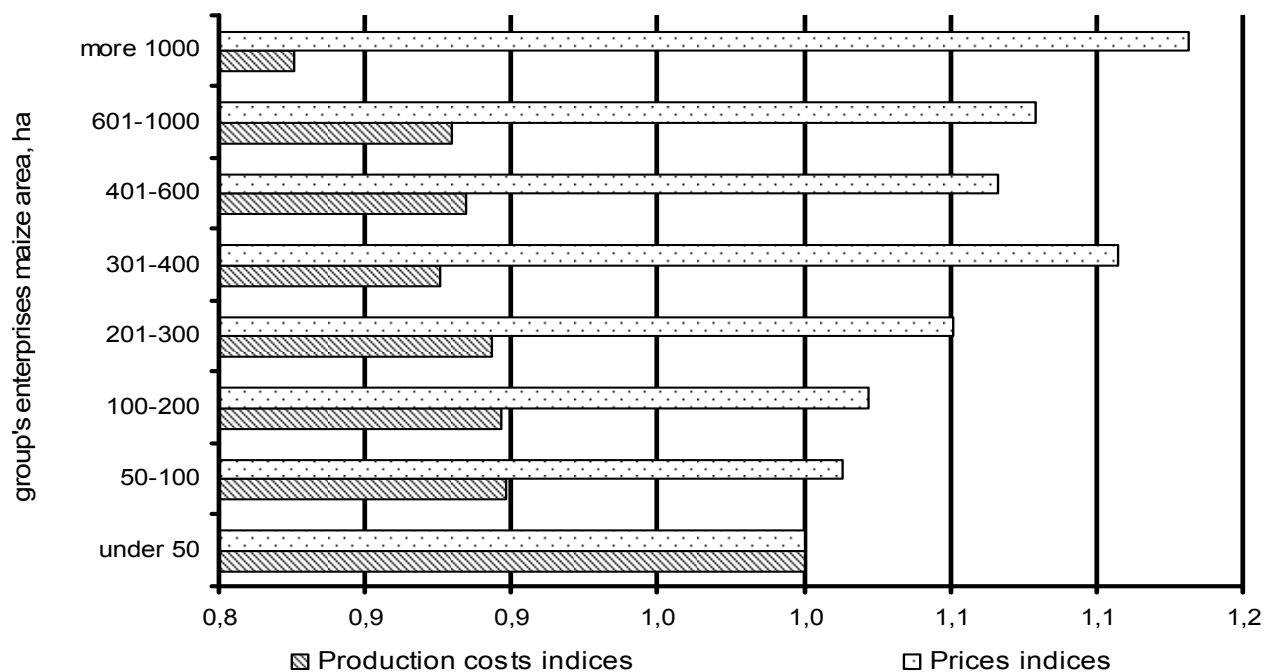

Figure 1. Maize production costs and prices indices depending on acreage of agricultural enterprises of Ukraine in 2012

Source: compiled by the author according to the State Statistics Service of Ukraine.

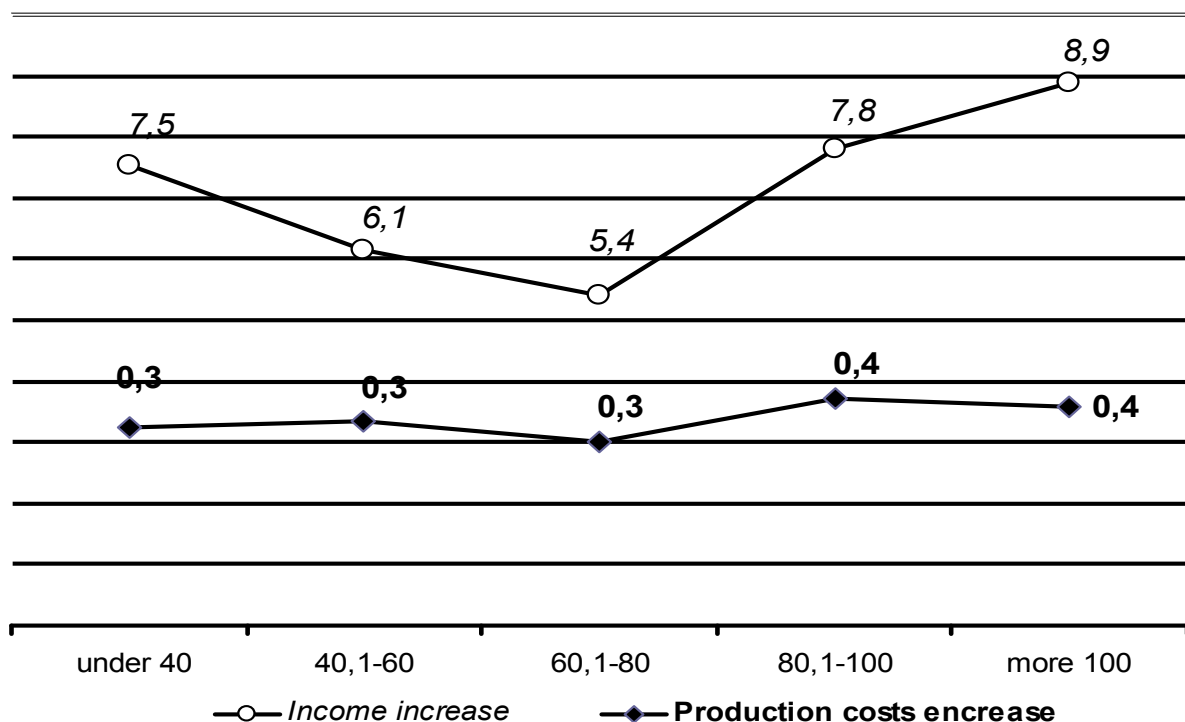

Figure 2. Net income accrual and costs for maize production depending on its crop capacity in 2012 in Ukraine

Source: compiled by the author according to the State Statistics Service of Ukraine.

One of the reserves for increase of competitive ability of domestic maize is the use of seeds of such hybrids that require the least production costs, and ensure high-quality products.

It is worth to reject high-lysine maize hybrids with lysine content more than 40-60% in comparison with ordinary maize. Creation and utilization of such sorts will ensure competitive ability not only cereal, but also livestock sector. Feeding with the use of high-lysine crops is more economically substantiated, as per 1 kg of growth it is spent 40-50% less maize than the ordinary one. Besides, this is the way to resolve a problem of balanced feeding of cattle in Ukraine, because wheat prevails nowadays in the fodder fund. But, it is worth noting that unit cost of 1 fodder unit of maize is 30% lower in comparison with wheat. In high-developed countries, such as USA, Argentina, China, Japan maize is mostly used to feed the livestock, and occupies 88-96% of fodder fund.

We have researched the situation at maize seeds market. Today, the demand for maize seeds in Ukraine is satisfied due to the tree compounds:

- production of seeds with the use of domestic selection institutions (mainly, seeds of the State institution "Institute of agriculture of steppe zone" of National Academy of Science are used, also "Institute of crop-growing agriculture of National Academy of Science of Ukraine", Institute of crops named by V.Y. Yuriyev of National Academy of Science of Ukraine, LLC «Rasava», Company «MAIC»);
- production of seeds of hybrids F1 of foreign selection by way of importing to Ukraine of parental kinds and growing of hybrid seeds on the leased lands. Such western companies work in Ukraine: Pioneer, Syngenta, Monsanto, Maisadour, Euralis, KWS and others;
- imported deliveries of seeds of western selection, mainly, from USA, Canada and other countries of Western Europe.

Within the demand structure of domestic market a part of domestic maize seeds is about one third. Imported hybrids in 2012 constituted 49,6 thousand tons, that is 39% of the domestic demand. In addition, the cost of imported seeds exceeds domestic hybrids more than 1,5 times. According to data from scientific selection establishments and seed-production enterprises

crop capacity rate and qualitative indices the last ones are equal to the imported analogues. On such a condition, the loss of competitive positions of maize seeds on the domestic market, in our opinion, is stipulated by the lack of modern system of additional processing and storage of seeds. In accordance with the scientists' appraisals to satisfy 80-100% of internal needs in Ukraine there is a necessity to erect 5-6 maize-processing plants with a combined capacity 30-40 thousand tons, taking into account scientifically substantiated recommendations with reference to their location [13].

In addition, foreign companies have more improved goods procurement policy from the producer to the consumer, possessing experience in the distribution system of own products.

Apart from this, it is necessary to form new state standards for maize seeds with the purpose of adaptation of sorting and sewing quality to European ones. Equivalence of domestic seeds and world standards will ensure the strong positions of competitive ability of domestic commercial maize.

Competitive ability of the last is also defined by bilateral influence between the domestic market and price tendencies of the world market. It is stipulated by significant export volumes of this maize, specific weight of which already exceeds 60% in Ukraine, in particular, in 2012/13 it was 65%. From one side, there is a strong dependence of the situation at the domestic market from the world market price dynamics. In 2011/12 and 2013/14 lowering price dynamics at the world maize market and high crop yield inside the country stipulated slump of prices at the domestic market.

From the other side, Ukraine, being one of the largest exporters of this crop contributes to lowering of world prices by increasing proposal for the world maize market.

It is also worth noting that there is a tendency for convergence or closing the size of domestic prices to the level of world market prices. It was defined that the cost of 1 ton of domestic maize export in 2010-2011 constituted 83% of the world rate, whereas in 2005-2006 this rate was 76%. There are many reasons for the difference between the indicated prices. Quite often domestic crops delivered with lower quality class. On the whole, it hap-

pens due to the non-compliance of domestic and world standards for maize grains. When exporting maize Ukrainian exporters are governed, mainly, by such normative documentation: national standard ДСТУ 4526:2006 "Maize. Specification"; EU 742/2010 – European Union requirements applied in contracts between EU countries, also Mediterranean countries and Northern Africa; USDA standards, most widespread applied by countries of America, Africa, Near East, Asia and Australia.

Quality control of domestic maize and international standards in relation to the content of grain and weed impurities is becoming more complicated due to the difference of impurities fraction composition, their interpretation and method of determination in accordance with ДСТУ 4526:2006, EU 742/2010 and USDA. This leads to the lack of objective determination of quality of domestic maize grain quality, and accordingly, it reduces its competitive ability at the world market.

Conclusions. At the present-day stage and in future competitive ability of domestic maize will be achieved by way of enlargement of production. Researches show that maize acreage growth rate significantly lags behind the crop-planting increase rates and net income. In addition,

with the increase of crop acreage production costs per unit of production go down, formation of uniform and large high-quality consignment of goods ensures increasing of sales prices.

Principal ways to increase competitive ability are: usage of scientifically substantiated growing technologies, including optimal spreading of mineral fertilizers, planting of high-yielding hybrids and high-lysine hybrids, with observance of maize hybrids of various ripeness groups.

Internal demands in maize seeds are satisfied mainly at the cost of import (39%), irrespective of the price for imported seeds is higher 1.5 times comparing with domestic hybrids. The loss of competitive ability by the last at the domestic market is stipulated by the lack of modern system of additional processing and storage of seeds, which must ensure overall storage of yield and increase of seed quality in accordance with regional location and sorting composition of hybrids. There is also a lack of duly support for national selection by the state.

In addition, in order to increase competitive ability of domestic maize grain at the global market it is necessary to ensure the compliance of quality control marks, according to the domestic and international standards.

References

1. *Andryychuk V.G.* Business Economics agroindustrial complex / V. G. Andryychuk – K.: KNEU, 2010. – 414 p.
2. *Borhunov N.* Price and financial relations : the logic and relevance of research / N. Borhunov // AIC : economics and management. – 2010. – № 11. – p. 58-63
3. *Heyets V.M.* Society , state and economy : the unity and contradiction / V.M. Heyets – M.: Institute of Economics, 2012. – 65 p.
4. *Golomsha N.E.* The competitiveness of cereals in the agricultural market / N.E. Golomsha // Ekonomika AIC. – 2009. – № 12. – p. 83-88
5. *Kvasha S.M.* Competitiveness of domestic products in terms of Ukraine's accession to the WTO / S.M. Kvasha // Economy of Ukraine. – 2003. – № 10. – p. 79-85
6. *Lukinov I.I.* Evolution of economic systems / I.I. Lukinov. – Moscow: Publishing House of the "Economy ", 2002. – 567 p.
7. *Ostashko T.O.* Internal agri-food market in Ukraine under the WTO / Ostashko T.O., Voloshchenko L.Y. , Lyenivova G.V.; – K.: National Academy of Sciences of Ukraine; IEO, 2010 – 208 p.
8. *Pashaver B.I.* Prices of production and consumption of the food market / B.I. Pashaver // Economy of Ukraine. – 2007. – № 12. – P. 51-61
9. Innovative activities in the agricultural sector: an institutional perspective / [Sabluk P.T., Shpykulak O.G., Kurylo L.I. et al.]; NSC " Institute of the agricultural economy." - K.: IAE NNC, 2010. – 704 p.
10. *Ushachov I.G.* Internal and external aspects of competitiveness of production agriculture to the conditions of regional integration and globalization / I.G. Ushachev // Improving the competitiveness of agricultural products in the domestic and foreign markets: V International scientific- practical conference 13-14 June 2013: theses report. - Odessa, 2013. - p. 2-14
11. The system of organizational and economic mechanisms of the major agro-food crop subsectors Ukraine [A.M Shpychak , O.V. Bodnar , I.V. Kobuta et al.]. – K.: Nichlava, 2009. – 406 p.
12. *Kramarov S.* Foliar application of agricultural crops in different areas [Electronic resource]. – Mode of access : <http://agrodovidka.info/post/1589>
13. *Hrynnyk I.* Worn train pulls up / I. Hrynnyk // Government Courier. – September 13. 2011 [Electronic Resource]. – Access: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/anatolij-cherenkov-nashe-visokoyakisne-nasinnya-ku>

The article has been received 28.04.2014

*

УДК 658:636

О.П. НАГОРНИЮК, аспірант*

Львівський національний аграрний університет

Формування виробничих витрат у сільськогосподарських підприємствах

Постановка проблеми. Виробничі витрати у галузі тваринництва як і будь-який виробничий процес формуються відповідно до дії об'єктивних економічних законів, а з погляду економіки загалом (макроекономіки) – згідно з вимогами загального закону економії праці, тобто суспільні виробничі витрати мають бути зведені до мінімуму, оскільки економічний розвиток суспільства визначається саме величиною затрат праці на виробництво рівнозначного сукупного продукту. З іншого боку, закон додаткової вартості (мікрорівень) підпорядковує формування виробничих витрат завданню максимізації прибутку конкретного підприємства. І хоча кожний виробник прагне звести затрати своєї праці до мінімуму, з позиції економії праці ці окремі мінімуми не сумісні й не можуть бути еквівалентом мінімуму затрат праці на макроекономічному рівні. Несумісність окремих мінімумів виробничих витрат із позиції закону економії праці проявляється в неможливості задовольнити попит виробників на кращі виробничі ресурси через їхній дефіцит та ціни, що не відповідають їхнім виробничим витратам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зв'язок особливостей функціонування ринкового механізму в сільському господарстві з формуванням виробничих витрат

підприємств цієї галузі чіткіше проявляється через призму співвідношення постійних та змінних витрат. Тому цей чинник змушує сільськогосподарських виробників не припиняти виробництво навіть в умовах його збитковості, що вигідніше, ніж зупинка виробництва, адже тоді збитки будуть більшими (дорівнюватимуть сумі постійних витрат). Джерелами формування виробничих витрат є виробничі ресурси, які використовуються у виробничому процесі, – природні (земля, вода, ліси тощо), трудові, капітал і підприємницька діяльність. Згідно з принципами функціонування цих ресурсів формуються й відповідні виробничі витрати [1 – 10]. Отже, функціонування природних ресурсів формує такі витрати, як рента або плата за землю й орендна плата, функціонування трудових ресурсів пов'язано із заробітною платою, капітал породжує такі витрати, як амортизація, відсоток на капітал і відсоток на позику.

Особливості формування певних видів виробничих витрат пов'язані з особливостями функціонування відповідних ресурсів.

Мета статті – обґрунтувати механізм формування виробничих витрат у тваринництві, пов'язаних з особливостями функціонування відповідних ресурсів (землі, трудових ресурсів, капіталу і підприємницької діяльності).

Виклад основних результатів дослідження. Виробничі витрати, пов'язані з функ-

* Науковий керівник – Я.С. Янишин, кандидат економічних наук.

© О.П. Нагорнюк, 2014

The article has been received 28.04.2014

*

УДК 658:636

О.П. НАГОРНЮК, аспірант*

Львівський національний аграрний університет

Формування виробничих витрат у сільськогосподарських підприємствах

Постановка проблеми. Виробничі витрати у галузі тваринництва як і будь-який виробничий процес формуються відповідно до дії об'єктивних економічних законів, а з погляду економіки загалом (макроекономіки) – згідно з вимогами загального закону економії праці, тобто суспільні виробничі витрати мають бути зведені до мінімуму, оскільки економічний розвиток суспільства визначається саме величиною затрат праці на виробництво рівнозначного сукупного продукту. З іншого боку, закон додаткової вартості (мікрорівень) підпорядковує формування виробничих витрат завданню максимізації прибутку конкретного підприємства. І хоча кожний виробник прагне звести затрати своєї праці до мінімуму, з позиції економії праці ці окремі мінімуми не сумісні й не можуть бути еквівалентом мінімуму затрат праці на макроекономічному рівні. Несумісність окремих мінімумів виробничих витрат із позиції закону економії праці проявляється в неможливості задовольнити попит виробників на кращі виробничі ресурси через їхній дефіцит та ціни, що не відповідають їхнім виробничим витратам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зв'язок особливостей функціонування ринкового механізму в сільському господарстві з формуванням виробничих витрат

підприємств цієї галузі чіткіше проявляється через призму співвідношення постійних та змінних витрат. Тому цей чинник змушує сільськогосподарських виробників не припиняти виробництво навіть в умовах його збитковості, що вигідніше, ніж зупинка виробництва, адже тоді збитки будуть більшими (дорівнюватимуть сумі постійних витрат). Джерелами формування виробничих витрат є виробничі ресурси, які використовуються у виробничому процесі, – природні (земля, вода, ліси тощо), трудові, капітал і підприємницька діяльність. Згідно з принципами функціонування цих ресурсів формуються й відповідні виробничі витрати [1 – 10]. Отже, функціонування природних ресурсів формує такі витрати, як рента або плата за землю й орендна плата, функціонування трудових ресурсів пов'язано із заробітною платою, капітал породжує такі витрати, як амортизація, відсоток на капітал і відсоток на позику.

Особливості формування певних видів виробничих витрат пов'язані з особливостями функціонування відповідних ресурсів.

Мета статті – обґрунтувати механізм формування виробничих витрат у тваринництві, пов'язаних з особливостями функціонування відповідних ресурсів (землі, трудових ресурсів, капіталу і підприємницької діяльності).

Виклад основних результатів дослідження. Виробничі витрати, пов'язані з функ-

* Науковий керівник – Я.С. Янишин, кандидат економічних наук.

© О.П. Нагорнюк, 2014

ціонуванням землі, можна визначити двома шляхами: як залишок від загальних витрат на виробництво за мінусом витрат на інші ресурси (крім менеджменту) та за ринковою вартістю. При цьому другий варіант передбачає два підходи: а) витрати визначаються множенням банківської процентної ставки довгострокового кредиту на вартість землі за балансом або вартість землі за поточними ринковими цінами; б) витрати прирівнюються до чистої земельної ренти. У свою чергу, формування виробничих витрат, пов'язаних з функціонуванням земельних ресурсів, ґрунтується на оцінці вартості землі, що може визначатися такими методами: за ціною перепродажу землі; розрахунком залишкового доходу; за альтернативними витратами [3].

Метод оцінки вартості землі за ціною її перепродажу називають ще методом оцінки за фактичними витратами на землю. Досвід зарубіжних країн показує, що середній термін перепродажу землі становить 20-30 років. При цьому ціна при перепродажу землі складається з ціни її придбання власником плюс витрати, пов'язані з її поліпшенням. Це найпростіший метод, який не враховує капіталізації землі.

Оцінка витрат на землю за альтернативними витратами є найпоширенішою і найзручнішою. За цим методом витрати, пов'язані із землею, визначають множенням фактичної вартості землі (за балансом) на банківську процентну ставку довгострокового кредиту. Однак незважаючи на те, що концепція альтернативних витрат є однією з фундаментальних концепцій теорії ринкової економіки, методи обчислення таких витрат залишаються досить проблематичними й дискусійними. Альтернативні витрати на землю можна визначати за двома методиками – як сума річної рентної плати і як процент на власні активи. При цьому виробничі витрати формуються також двома шляхами: з позиції власника землі (відображають витрати на її утримання) та користувача землею (орендатора), відображаючи витрати, пов'язані з використанням землі.

Альтернативні витрати власника землі обчислюють множенням поточної ринкової вартості землі на відповідний процент від-

дачі від неї. Цей процент має показувати рівень віддачі інвестицій, пов'язаний з придбанням землі, який міг би бути одержаний за альтернативним варіантом капіталовкладень при таких самих рівнях ризику, ліквідності й потенційній прибутковості (збитковості). При цьому такий процент може бути як реальним, так і номінальним. Якщо витрати визначаються множенням номінального процента на поточну ринкову вартість землі, то до даної поточної її вартості додають фактичний прибуток (збиток), одержаний за відповідний період, щоб компенсувати інфляційний чинник. Тобто, в цьому разі враховується віддача не лише від ресурсу, а й від виробництва. Якщо ж при розрахунку альтернативних витрат від використання землі беруть реальний процент, то зважають лише на поточну ринкову вартість землі. При формуванні альтернативних витрат, пов'язаних із використанням землі з позиції користування нею, застосовують готівковий еквівалент чистої ренти. Це і є річна сума виробничих витрат, пов'язаних із користуванням землею. При цьому слід мати на увазі, що готівкова рента не відображає всіх виробничих витрат функціонування землі. Зокрема, вона не враховує прибутку від капіталу, що був вкладений у землю за весь період її експлуатації.

Отже, статтями виробничих витрат, що пов'язані з функціонуванням землі, є плата за землю та орендна плата за користування нею. Ці витрати можуть мати місце одночасно або ні. Так, власник землі має сплачувати податок на землю до державного бюджету, а коли він ще й орендує додаткову землю, то сплачує орендну плату. Підприємство, що працює на орендованій землі, сплачує лише орендну плату землевласнику. При цьому існує низка недоліків та переваг як володіння землею, так і її оренди. До переваг володіння землею слід віднести: можливість її продажу; можливість передачі в спадщину; постійне збільшення вартості землі з часом через її капіталізацію; можливість надавати гарантії при укладенні договорів про позики – банки більш охоче надають кредити під землю, ніж під інші види основних засобів; господарську самостійність у прийнятті рішень, зумовлених управлінням зе-

мельними ресурсами (використання землі за певним призначенням – для сільськогосподарського виробництва, забудови тощо, заінтересованість у поліпшенні землі); престиж і моральне задоволення від володіння землею.

Недоліками володіння землею є, передусім, нестача коштів для придбання інших основних засобів після купівлі землі й проведення заходів, спрямованих на підвищення її родючості, а також загроза інвестування цих доходів за рахунок зменшення основних фондів.

До переваг оренди землі слід віднести: можливість організувати більше за розмірами господарство, оскільки витрати на оренду землі значно нижчі, ніж на її придбання; гнучкіше використання власних коштів для організації виробництва; непотрібно вкладати кошти в поліпшення землі, тому що це турбота землевласника; змога припинення виробництва в разі недоцільності його подальшого продовження з меншими фінансовими витратами, ніж за умови володіння землею.

Недоліками оренди можуть бути: періодичне зростання орендної плати, в якому заінтересований землевласник, котрий прагне, щоб орендний договір переглядався якомога частіше, встановлюючи короткі терміни оренди; орендар має значно менше можливостей у питаннях організації та управління виробництвом, ніж землевласник; моральний бік оренди – орендар відчуває себе найманим працівником, який значну частину свого прибутку змушений віддати землевласнику.

Як показує світовий досвід, існують дві основні форми орендної плати – у вигляді грошових платежів та плати виробленою продукцією. Оренда у вигляді грошових платежів має свої переваги й недоліки як для землевласника, так і для орендаря. Будучи статтею постійних виробничих витрат, вона не залежить від одержаного врожаю, цін на сільськогосподарську й промислову продукцію, прибутків орендаря. Отже, якщо врожайність сільськогосподарських культур знизиться, ціни на продукцію промисловості зростуть більше, ніж на сільськогосподарську, прибуток зменшиться, то орендна плата

все одно залишиться без змін. З іншого боку, в умовах грошової орендної плати орендар може й виграти, збільшивши обсяг виробництва і зменшивши виробничі витрати, весь приріст прибутку залишаючи собі.

Існує кілька підходів до визначення грошової оцінки орендної плати: орендна плата, що визначається ринком – попиту, пропозицією на землю; орендна плата, що ґрунтується на витратах землевласника, пов'язаних з утриманням землі; орендна плата, що визначається платоспроможністю орендаря; гнучка орендна плата.

Орендна плата, що визначається ринком, залежить від попиту й пропозиції на землю в певному регіоні (районі, області). Якщо пропозиція перевищує попит, то орендна плата низька і, навпаки, в умовах, коли багато бажаючих орендувати землю, а такої землі мало, орендна плата буде високою. Орендна плата, що ґрунтується на витратах землевласника, пов'язаних з утриманням земельної ділянки, розраховується на основі таких витрат, як податок на землю, процент на вкладений в землю капітал, амортизаційні відрахування на споруди, що є на земельній ділянці (дренажні системи, огорожі тощо), ремонт цих споруд, податок на майно, страхування. Сума цих витрат і визначатиме орендну плату за 1 га землі.

Орендну плату, визначену виходячи із платоспроможності орендаря, розраховують як залишок прибутку, що є різницею між виручкою від реалізації продукції та експлуатаційними витратами орендаря. До цих витрат належать амортизаційні відрахування на сільськогосподарську техніку, мінеральні й органічні добрива, садивний матеріал, оплата праці найманої робочої сили, оплата праці самого орендаря, витрати на транспорт тощо.

Гнучка орендна плата пов'язана зі встановленням орендної ставки, що коливається залежно від змін урожайності культур і цін на сільськогосподарську продукцію. Встановлюють базову орендну ставку, яка щорічно коригується залежно від змін урожайності та цін на сільськогосподарську продукцію.

Перевагою орендної плати у вигляді частини виробленої продукції є менший ризик

для орендаря порівняно з грошовою оплатою, оскільки на рівень орендної плати не впливатимуть зміни цін на сільськогосподарську продукцію й коливання її врожайності. При цій системі орендної плати її розмір визначають пропорційно до виробничих витрат землевласника й орендаря.

Фінансовий капітал функціонує у формі використання коштів (власних і залучених). Виробничими витратами, пов'язаними з функціонуванням залучених коштів, є плата за їхнє використання, що визначається розміром банківської процентної ставки за позику, який формується на відповідному ринку ресурсів, де зіставляють попит на гроші з боку потенційних інвесторів та пропозицію з боку суб'єктів, спроможних ці гроші позичити за відповідну плату. Такими суб'єктами є, передусім, банки, а також юридичні й фізичні особи.

Заощадження громадян є основним джерелом для позичок усередині країни (інвестицій). На обсяги інвестицій впливає низка чинників: рівень операційних виробничих витрат; рівень оподаткування; технологічні зміни у підприємстві; кількість акцій основних фондів підприємств у громадян; очікуваний рівень прибутку від інвестицій. І все-таки, рівень операційних виробничих витрат безпосередньо бере участь у формуванні прибутку. Звідси, підвищення рівня операційних витрат призводить до зниження рівня прибутковості виробництва, що не стимулює інвестування, і навпаки. Аналогічно спрацьовує й рівень оподаткування підприємств – збільшення ставок податку зумовлює зниження інвестицій, а зменшення – стимулює інвестування.

Удосконалення технологічних процесів також сприяє зниженню собівартості продукції або поліпшенню її якості, що зумовлює підвищення рівня прибутковості виробництва і тим самим стимулює інвестування. Кількість акцій на основні фонди в громадян впливає на інвестування таким чином, що чим повніше акціоноване та забезпечене капіталом підприємство, тим нижчою буде віддача від нових інвестувань і, навпаки, якщо підприємство працює на підйомі та потребує нарощування капіталу, воно має більші можливості до зростання прибутку –

звідси й перспективи для інвестування. Очікуваний рівень прибутку від інвестицій – це обов'язкова умова інвестора, що має передбачити, який прибуток можуть дати інвестиції через певний проміжок часу. Звичайно, таке передбачення є дуже складною справою та успіх інвестицій значною мірою залежить від уміння інвестора передбачити й урахувати цілий комплекс питань при визначенні напрямів інвестування.

В організації функціонування капіталу важливо вирішити такі питання скільки необхідно залучити капіталу у виробництво і як розмістити капітал за напрямками його використання.

Оптимальною кількістю залучення капіталу у виробництво є така, за якої вартість маржинального продукту дорівнює вартості маржинального ресурсу (капіталу). Проте виробник не завжди може мати та, як правило, не має достатньої кількості капіталу, яка б відповідала оптимальній (вартість маржинального продукту дорівнює вартості маржинального ресурсу). У цьому разі йому необхідно одержати кредит і вибрати напрями використання лімітованого капіталу. Тобто, формується певне співвідношення між позиченим та власним капіталом. Низька віддача від капіталу й висока питома вага позиченого капіталу створюють ризик для втрат власного капіталу. Тому гроші доцільно позичати лише тоді, коли очікувана віддача від капіталу буде вищою, ніж процент за позику, але в умовах залучення капіталу на правах позики виникає ризик втрати власного капіталу, коли точно не відомо, яку саме віддачу від нього буде одержано. Позичений капітал має бути повернений в обумовлений термін із виплатою процентів за позику. Суми, що виплачуються як повернення позики, є принциповими платежами.

Будь-яке рішення стосовно розширення чи реорганізації виробництва пов'язано із залученням додаткового капіталу (інвестиційного та операційного). До інвестиційного капіталу належать: земля, машини, обладнання й інші ресурси тривалого користування; до операційного – хімікати, добрива, садивний матеріал, інвентар та ін. Виходячи з економічної теорії, під капіталом розуміють лише ресурси, засоби виробництва в уречев-

леній формі, а не в грошовій. Однак у прикладній економіці й менеджменті під капіталом розуміють як ресурси, так і кошти.

Основними джерелами капіталу є власні кошти й кредит, а також оренда або лізинг основних засобів. Усі господарські рішення, пов'язані із залученням кредиту, повинні бути спрямовані на зростання прибутку, серед них основні такі: розширення існуючого або створення нового виробництва; підвищення ефективності існуючого виробництва на основі заміни ручної праці механізованою, збільшення кількості внесених мінеральних добрив; зміна умов виробництва, що пов'язано зі змінами існуючих технологій; згладжування сезонності виробництва; зниження ризику виробництва.

Виробничими витратами, пов'язаними із функціонуванням кредиту, є проценти за позики. Це постійні виробничі витрати. На рівень процента за кредити впливають п'ять основних чинників: попит і пропозиція на грошовому ринку; рівень ризику конкретних кредитів; рівень витрат, пов'язаних з наглядом за кредитом із боку банку; конкуренція серед комерційних банків на ринку кредитів; офіційні державні обмеження рівня процентної ставки.

Поряд із землею й капіталом праця є основним виробничим ресурсом. Тому ефективне використання трудових ресурсів значною мірою визначає успіх господарювання. Важливими моментами в організації використання трудових ресурсів є: забезпечення найефективнішого співвідношення між трудовими ресурсами і капіталом; можливість збільшення обсягу продукції за рахунок додаткового залучення капіталу чи праці, або одночасно обох ресурсів за умови, що рішення супроводжуватиметься збільшенням прибутку; надання можливості працівникам мати вільний час для відпочинку.

Оплата праці є основним чинником формування виробничих витрат, пов'язаних із використанням трудових ресурсів. Вона ґрунтується на нормуванні й тарифікації. Системи оплати праці в сільськогосподарських підприємствах будуються, виходячи з галузевих особливостей і характеру праці, зокрема виділяється оплата праці в рослинництві, тваринництві, обслуговуючих ви-

робництвах (ремонтні майстерні, вантажний автотранспорт), підсобних підприємствах та промислах, житлово-побутовому й комунальному господарстві, керівних працівників, спеціалістів і службовців. Існують свої особливості оплати праці кожної із зазначених категорій працівників. Оплату можна здійснювати за розцінками за виконаний обсяг робіт (відрядна оплата праці), за фактично відпрацьований час (погодинна оплата праці), на основі встановленого місячного посадового окладу. При цьому розрахунок витрат на оплату праці можна проводити за акордною або акордно-преміальною системою оплати праці чи за іншими умовами, що прийняті в підприємстві.

Залежно від особливостей оплати праці виробничі витрати класифікуються на постійні та змінні. Якщо оплата праці здійснюється за фактично відпрацьований час і не пов'язана з обсягами виробленої продукції, то це постійні виробничі витрати. Коли розмір оплати праці прямо корелює з обсягами виробництва продукції чи робіт, її відносять до змінних виробничих витрат.

Виходячи з того, що оплата праці є важливою частиною виробничих витрат, а від організації праці значною мірою залежать своєчасність та якість виробленої продукції, а отже, й дохід, власник (менеджер) має дуже серйозно підходити до питань використання робочої сили в своєму підприємстві. Існує тенденція до поступового заміщення капіталом праці, що супроводжується зростанням її продуктивності на основі механізації.

У системі виробничих витрат витрати на оплату праці фермера і членів його сім'ї посідають особливе місце. Визначальною при цьому є форма власності на засоби виробництва. Оскільки фермер одночасно є й власником, і менеджером та працівником, то виникають відповідні види виробничих витрат. Із власністю пов'язана неоплачена праця фермера і членів його сім'ї, а з менеджментом – оплата управлінської діяльності. Специфічним видом виробничих ресурсів є менеджмент або підприємницька діяльність та відповідний їй вид виробничих витрат – нормальний прибуток, що є платою підприємцю за те, що він займається певним

видом виробництва, мінімальним доходом, необхідним для утримання його в даній галузі.

Отже, джерелом нормального прибутку є менеджмент або підприємницька діяльність, яка передбачає виконання певних функцій: залучення ресурсів для здійснення виробництва, організація виробництва й прийняття управлінських рішень, впровадження нових технологій і видів продукції, прийняття ризику та відповідальності за результати виробництва.

Висновки. Джерелами формування виробничих витрат є виробничі ресурси, які використовуються у виробничому процесі (природні, трудові, капітал і підприємницька діяльність). Згідно з принципами функціонування цих ресурсів формуються й відповідні виробничі витрати. Функціонування природних ресурсів формує такі виробничі витрати, як рента або плата за землю й орендна плата, функціонування трудових ресурсів пов'язано із заробітною платою, капітал породжує такі витрати, як амортизація, проценти на капітал і процент на позику, підприємницька діяльність – нормальний прибуток.

Виробничі витрати, пов'язані з функціонуванням землі, можна визначити як залишок від загальних витрат на виробництво за мінусом витрат на інші ресурсні за ринковою вартістю. При цьому за ринковою вартістю витрати визначаються множенням банківської процентної ставки довгострокового кредиту на вартість землі за балансом, або на вартість землі за поточними ринковими цінами; витрати прирівнюються до чистої земельної ренти.

Основними джерелами капіталу є власні кошти й кредит, а також оренда або лізинг основних засобів. Поряд із землею і капіталом праця – важливий виробничий ресурс. Основними моментами в організації використання трудових ресурсів є: забезпечення найефективнішого співвідношення між трудовими ресурсами і капіталом; можливість збільшення обсягу продукції за рахунок додаткового залучення капіталу чи праці або одночасно обох ресурсів за умови, що рішення супроводжуватиметься збільшенням прибутку; надання можливості працівникам мати вільний час для відпочинку. Оплата праці є основним чинником формування виробничих витрат, пов'язаних із використанням трудових ресурсів.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підруч. / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Базилевич В.Д. Мікроекономіка : підруч. ; за ред. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид. – К.: Знання, 2008. – 680 с.
3. Дем'яненко С.І. Власність на виробничі ресурси і формування собівартості продукції в сільському господарстві: моногр. / С. І. Дем'яненко. – К.: МНТУ, 1996. – 160 с.
4. Дем'яненко С.І. Вплив макроекономічного регулювання на виробничі витрати у сільському господарстві / С. І. Дем'яненко. – К.: КДЕУ, 1996. – 100 с.
5. Дем'яненко С.І. Менеджмент виробничих витрат у сільському господарстві / С. І. Дем'яненко. – К.: КНЕУ, 1998. – 264 с.
6. Деякі особливості сучасної методології вимірювання витрат та результатів операційної діяльності аграрних підприємств / [Ю. С. Коваленко, І. В. Охріменко, О. В. Демченко та ін.] // Агроінком. – 2007. – № 11-12. – С. 59-65.
7. Іванюта П.В. Управління ресурсами і витратами : навч. посіб. / П. В. Іванюта, О. П. Лугівська ; за ред. проф. С. М. Іванюти. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 320 с.
8. Кулинич М.Б. Процеси формування собівартості продукції : моногр. / М.Б. Кулинич. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 204 с.
9. Охріменко І.В. Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств : моногр. / І. В. Охріменко. – К.: Логос, 2009. – 388 с.
10. Турило А. М. Управління витратами підприємства : навч. посіб. / А.М. Турило, Ю.Б. Кравчук, А.А. Турило. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 120 с.
11. Фандель Гюнтер. Теорія виробництва і витрат / Гюнтер Фандель : пер. з нім. під керів. і наук. ред. М. Г. Грешака. – К.: Таксон, 2000. – 520 с.
12. Цал-Цалко Ю.С. Витрати підприємства : навч. посіб. / Ю.С. Цал-Цалко. – К.: ЦУЛ, 2002. – 656 с.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2014 року

*

*D.A. SAINSKYI, post-graduate student**
National Centre of Science «Institute of Agrarian Economy»

Consideration of world trends towards hop and hop products market as a component of management mechanism of branch development

Scientific problem. The export and import policy of the state, being effective control mechanism of hop growing industry functioning, is a powerful factor that influences efficiency of hop cultivation.

Under the conditions of globalization, the trends towards hopyard areas reduction and simultaneous growth of their productivity and bulk yield have been observed around the world [15]. It is achieved by means of introduction of the newest scientific and technical developments, cultivation of prospective sorts with high contents of alpha acid. The vivid example of this, in particular, is hop production in Germany, which has been constantly increasing its part in global hop production in recent years [1, p. 137].

Integration processes of hop cultivation in the world influence the planted areas, bulk yields, and especially quality and cost of the product. There is a further concentration of production of the main component of hop (alpha acids) in the leading countries of the world. The current state in the industry is characterised by the trend of hop material volumes production growth and increase of productivity in relation to the cost of final product [2, p. 154-155].

According to the World Bank, the leading countries spend up to 100 bln dollars on agricultural industry development. Hop growing in all developed states, first of all in the USA, the EU countries, China, Australia and others, is under the system of state support measures, introduced, in particular, by creating barriers for import of products (by means of customs fees, non-tariff restrictions, import taxes, etc.), as

well as direct support by grants, preferential financing and other forms of support. Decrease of domestic hop material market protection level under the conditions of Ukrainian membership in the WTO (reduction of the state support of hop growing industry) can be compensated by increase of production efficiency [3, p. 231-232, 235].

This requires a well-balanced approach concerning realisation of all requirements of the WTO, introduction of methods and mechanisms of hop growing support, theoretical substantiation that would protect economic interests of our state in the development of this industry [4, p. 236].

Integration processes in the world in the sphere of hop and hop materials production during recent 10-15 years have taken place according to the requirements of brewery industry which was accompanied by reduction of hop planted areas and decrease in use of alpha acids per beer unit. Beer production in the world is based on use of processed hop material – pellets and extracts – which guarantees minimum raw material storage losses [5, p. 356-357].

Considering the fact that development of the hop growing industry is largely influenced by export and import policy of the state as well as by world integration processes of hop and hop materials production, evaluation of efficiency and productivity of these processes is topical for the research.

Analysis of recent researches and publications. The study of world integration processes in the course of hop and hop materials production and their influence on the development of the hop growing industry as well as concentration of production trends have been analysed in the works of such researchers as O. M. Shatylo [1,2], T. Yu. Sitnikova [3],

* Scientific supervisor – M.M. Ksenofontov, candidate of economic sciences, senior researcher.
© D.A. Sainskyi, 2014

T. S. Muliar [4], A. S. Malynovskyi [5], V. M. Deboi [6], T. M. Ratoshniuk [7] and others.

The research of integration processes in the world market of hop and hop materials production and their use, as well as their influence on the state and development of the hop growing industry and the hop market in Ukraine require further study and analysis.

The objective of the article is evaluation of integration processes in the world in production of hop and hop materials at the present stage of hop growing development, analysis of the state export and import policy efficiency in the market of hop products.

Statement of the main results of the study.

During 2006-2012 the area of hopyards was constantly decreasing. The reasons of such situation were increase of hopyards productivity by introduction of more efficient sorts of hop and low prices on hop which did not satisfy the producers [8, p. 6].

The USA, Germany, China, the Czech Republic and Poland were the largest producers of hop in the world for nine years (2002-2012). Herewith, all the countries reduced the hopyard areas (except the USA, where 1.4 times growth of hopyard areas was observed until 2009). At the same time, the hop growing areas around the world increased during the specified period of time in Germany and the USA by 3.9 and 6.4 per cent accordingly, while all the other countries observed the reduction of such percentage.

So, in 2002-2012 the part of the above-mentioned two countries made up 75 % of the world cultivated production volumes as well as the largest part of hop cultivation areas. Due to this fact these two countries determine the situation on the world hop market. The highest productivity of hop in 2012 was observed in China – 25.5 tons per hectare, the USA – 21.5 tons per hectare, Australia – 24.4 tons per hectare, Germany – 20.1 tons per hectare, Southern Africa – 21.9 tons per hectare, the lowest productivity was in Ukraine – 9.8 tons per hectare, Poland – 12.0 tons per hectare, the Czech Republic – 9.9 tons per hectare. It is necessary to notice that during the specified period of time the hopyards area in Ukraine reduced almost in 2.7 times (by 771 hectares), the bulk yield in 2012 (454 tons) was the lowest among the

countries since 2002, however, productivity increased in 2 times.

During recent years Ukraine has lost its positions in the list of the countries with developed hop growing industry in terms of planted areas. The gradual upward trend of hop cones bulk yield, observed for 7 years, was followed by attenuation of the industry development rate. It has moved Ukraine from the 7th to the 9th place in the general list of the countries with the largest hop planted areas, to the 13th place by the bulk yield of hop, and to the 16th place by the bulk yield of alpha acids. Besides, Ukraine occupies the 18th place in the world by hopyards productivity [9].

The reason of losing the rating positions by Ukraine concerning the areas of hop plantings and bulk yield in the world testifies about the inefficiency of the state support, control and management of hop growing development during the last years, in particular regarding the export and import operations.

One of the reasons to decrease the areas of planting was the increase of content level of α – acids in hop cones owing to the cultivation of more productive sorts; there are cultivated by the world leaders of hop growing as well as in such countries as Spain, Australia, the Republic of South Africa, New Zealand, and Ukraine.

According to the scientist O. M. Shatylo [2, p. 151, 154-155] the dynamics of the planting area, bulk yield, and, especially, the quality of hop as a specific component of beer were affected by the integration processes in the world. Highly developed export oriented brewing industry of Ukraine which is quickly increasing during last decade requires the constant volume gain of qualitative hop production.

Thus, the scientist A. S. Malynovskyi [5, p. 136] underlines that the world beer production is basically based on the use of hop processing goods – granules and extracts, thus the world hop market is mainly based on the previous contracts between commodity producers and processing companies and product providers.

Sharing the idea of the previous authors the scientist V. M. Deboi [6, p. 307, 310-311] also considers that the basis for market conditions at hop cultivation in the world is the stability of goods market which is supported by the previ-

ous contracts between commodity producers and processing and hop realization companies, in particular, the preliminary prices for products of hop which determine the sort content, quality, and the stable price.

So, the world integration processes at production of hop and hop products are basically connected with the requirements of the brewery industry [16]. The market saturation of hop and hop products, great possibilities of choice as well as the entering of Ukraine into the WTO

and opening of borders underlines the urgency of export and import operations, the state customs policy on functioning of hop growing industry.

So, the conducted analysis of volume dynamics of world production of beer during last 12 years (2000-2012) testified that such volumes increased almost by 40 %. The volume dynamics of world production of beer in 2000-2012 is shown in Table 1.

1. Volume dynamics of world production of beer (million gal)

Year	Europe	Including Ukraine	America	Africa	Australia / Oceania	Asia	In total in the world
2000	481.3	10.4	480.8	61.7	21.1	350.5	1395.4
2001	492.3	13.1	474.8	63.4	21.0	369.2	1420.7
2002	504.9	14.9	479.0	63.2	21.6	375.7	1444.3
2003	514.6	16.6	479.6	66.2	21.4	396.6	1478.5
2004	529.7	17.3	490.0	70.7	20.9	440.7	1552.1
2005	543.3	23.7	502.9	74.2	21.1	456.5	1598.1
2006	568.6	26.7	519.6	79.7	22.0	506.5	1696.4
2007	591.8	31.6	533.2	85.1	21.8	555.6	1787.4
2008	585.8	32.0	544.1	91.5	21.6	578.2	1819.2
2009	553.6	30.5	544.9	99.6	21.6	597.9	1817.6
2010	541.7	31.0	544.2	106.8	21.6	632.0	1846.4
2011	549.5	30.5	565.4	112.3	21.7	679.9	1928.8
2012	545.2	30.1	571.2	125.1	21.6	688.2	1951.3
2012 in % till 2000	113.3	289.4	118.8	202.8	102.4	196.3	139.8
Market specific weight, in 2012, %	27.9	1.5	29.3	6.4	1.1	35.3	100

Source: data calculated according to the reports of Joh. Barth and Sohn Company [9].

According to Table 1 in 2012 over one third of the world production of beer referred to the Asian market, whereas the European and American market occupied 27.9% and 29.3% accordingly. Despite the fact that the Ukrainian market in general world volumes occupies only 1.5% (2012), its essential growth almost in three times was marked (during 2000-2012). The gain of brewing products almost in twice was observed in the specified period in the countries of the African continent and the Asian countries; thus the European and American markets remained quite stable (the gain made 11.3 % and 18.8 % accordingly).

Since 2004 till 2007 the brewing industry increased the production volumes (by 5.2% annually) as its needs in hop increased gradually. At the same time the adverse weather conditions in 2006 caused the reduction of bulk yield of hop in the world by 8800 tons (or 9.3%), α -acids – by 910 tons (or 11.5%), and the available deficit reached 1585 tons in comparison with the previous year. Thereafter brewers had

to economize and it resulted in considerable quantity reduction of adding hop to beer. Nowadays the average quantity of α -acids makes 3.4-4.1 g/gal (it is about 1 g of dry hop per a liter of beer with base contents of α -acids of 3.5 %) [8, p. 6-7].

The researches by the group of scientists of the Polissia Institute of Agriculture, National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine under the direction of R. I. Rudyk [10, p. 103-104] stated that after long term deficit of hop products in the world market (1996-2006), in order to satisfy the increasing demand the hop producers expanded the world areas of hop planting according to the modern requirements of the brewery industry. However, the correction of the situation with deficit quickly turned into the considerable excess production (thereafter in 2009-2011 the transitive stocks of hop constituted about 45% of the world annual requirement). Such a situation forced hop producers in the world to get to fast market balancing which led to volume reduction of hop pro-

duction. Ukraine also was not an exception concerning the negative consequences of excess hop production in the world.

Volumes of export and import of goods appreciably depend on the situation in the brewing industry and in the hop market [17]. Ukraine imports hop products from the countries of Europe whereas the export of the Ukrainian hop is mainly carried out to the CIS countries (in particular, during 2007-2011 the main consumers of the Ukrainian hop were Russia, Belarus, Moldova which share in the export structure made up on the average about 70 percent).

At the same time, due to the absence of long-term contracts domestic producers have no stable foreign market outlets. Considering the fact that the greatest manufacturers of hop in the world are such countries as Germany, the Czech Republic, China and the USA, they play the dominant role in formation of import and export operations. Thus, in the light of integration processes in Europe due to no adaptation of the Ukrainian standards on hop raw products, domestic producers found themselves in difficult conditions. As the result the procedure of confirmation of conformity of products according to the international standards, technical norms (regulations) requires unjustified additional costs from domestic producers which reduces their competitiveness.

According to the researchers one of the reasons for reduction in demand for domestic hop there is also the uncontrolled introduction of isomerized preparations in beer production by brewing companies which are based on substances of unnatural character. The State Sanitary and Epidemiological Service of Ukraine points to the absence of scientific researches concerning the hazard level of these chemical substances for the health of people [10, p. 106-107].

2. Volume dynamics of foreign trade of Ukraine concerning import of hop and hop products in 2004-2012

thousand USD/tons

Country	Unit of measurement	Period (years)									Total/percent
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Germany	ths. USD	1639	1193	1629	3285	13221	3779	3751	4155	2635	35287/65.9
	ton	170	193	288	358	1155	285	327	362	253	2654/34.5
Slovenia	ths. USD	0	0	0	0	1155	1775	619	270	135	3955/7.4
	ton	0	0	0	0	31	127	83	49	22	312/4.1
The USA	ths. USD	30	1383	1362	1140	1096	470	85	517	1789	7872/14.7
	ton	9	307	210	149	109	41	6	24	80	935/12.2

On the other hand, the leading European countries such as Germany, the Czech Republic on the contrary strictly stick to the national traditions in beer production being guided by the famous acting food law on cleanliness of beer which was adopted in 1516. According to the law adopted by the Bavarian duke Wilhelm IV it is required to brew beer only of barley, hop and water; it is a kind of a «cleanliness testament» [11]. As a consequence only cones of hop and granules are used in beer production in these countries.

Sharing the ideas of the think tank of the Polissia Institute the export and import operations in the market of hop production according to the official statistical reports by the State Customs Service of Ukraine were analyzed within the research.

So, during 2004-2012 Germany, Slovenia, the USA, the Czech Republic were the main importers of hop and hop products in Ukraine which part in total import makes over 98 percent. The volume dynamics of foreign trade of Ukraine concerning the import of hop and hop products in 2004-2012 is shown in table 2.

According to the data in the table the greatest specific weight in the import structure of hop and hop products in 2004-2012 is occupied by Germany and the USA; these countries imported products worth 35287 and 7872 thousand USD or 65.9 percent and 14.7 percent accordingly of total amount within the specified period. Thus in specific weight of the imported values the largest specific weight is occupied by Germany and the Czech Republic; they imported 2654 tons and 3671 tons accordingly, or 34.5 percent and 47.7 percent of total amount. It is necessary to notice that the USA lost the positions in the specified period (import volumes of hop products decreased from 307 tons (52 percent) in 2005 to 80 tons (19.7 percent) in 2012).

The Czech Republic	ths. USD	133	555	379	445	3385	73	74	34	348	5426/10.1
	ton	23	90	62	45	113	6	6	4	50	3671/47.7
Other countries	ths. USD	0	0	113	0	738	88	35	14	20	1008/1.9
	ton	0	0	23	0	79	7	3	3	2	117/1.5
In total	ths. USD	1802	3131	3483	4870	19595	6185	4564	4990	4928	53548/100
	ton	202	590	583	552	750	466	425	442	407	7689/100

Source: own researches according to reports of the State Customs Service of Ukraine – «Foreign trade of Ukraine with noting main countries – counterparts» and «Total volume of import and export in the countries on commodity positions according to codes Ukrainian Commodity Classification for Foreign Economic Activity (UCCFEA) (thousand US dollars)» for 2004-2012 [12-13]. According to a commodity code behind the Ukrainian Commodity Classification 1210 «Hop cones, fresh or dry, broken or non-broken, ground or granulated, lupulon».

Since 2008 the considerable part of imported hop products has been supplied from Slovenia. The largest quantity of hop production and hop products was imported to Ukraine from abroad in 2008 which was the consequence of previous lack of raw products; thus during 2008-2012 import volumes decreased in 1.8 times (or by 343 tons).

In 2004-2012 hop and hop products were exported by Ukraine both to the CIS countries and the European Union. The volume dynamics of foreign trade of Ukraine concerning the export of hop and hop products in 2004-2012 is shown in Table 3.

3. Dynamics of the volumes of foreign trade of Ukraine concerning the export of hop and hop products in 2004-2012

thous. USD/tons

Country	Unit	Period (years)									Total/per cent
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Belarus	thous. dollars	0	10	10	80	221	111	42	53	45	572/12.1
	tons	0	5	5	11	13	24	16	16	19	109/11.7
Moldova	thous. dollars	38	112	0	106	497	163	48	82	57	1103/23.3
	tons	8	25	0	13	13	16	8	17	13	113/12.1
Poland	thous. dollars	53	0	0	462	0	0	0	0	44	559/11.8
	tons	19	0	0	32	0	0	0	0	14	65/7.0
Russia	thous. dollars	0	0	3	196	0	98	59	42	31	429/9.1
	tons	0	0	5	14	0	88	73	45	40	265/28.5
Czech Republic	thous. dollars	0	0	752	0	0	167	284	0	0	1203/25.4
	tons	0	0	144	0	0	24	63	0	0	231/24.8
Other countries	thous. dollars	80	7	0	122	132	54	133	169	167	864/18.3
	tons	4	2	0	11	11	6	25	51	38	148/15.9
Total	thous. dollars	1802	3131	3483	4870	19595	6185	4564	4990	4928	4730/100
	tons	202	590	583	552	750	466	425	442	407	931/100

Source: in-house researches according to the reports of the State Customs Service of Ukraine – «Foreign trade of Ukraine indicating the basic countries – contractors» and «Total volumes of import and export over the countries by the commodity items according to UCCFEA codes (thousand US dollars)» during 2004-2012 period [123-124]. As specified in the goods code according to the Ukrainian qualifier of the foreign trade activities goods 1210 «Cones of hop, both fresh and dry, broken and not broken, ground and granulated, lupulon».

According to the data provided in the table Germany takes almost quarter in the structure of the hop and hop products export in Ukraine in 2004-2012. At the same time the export of hop and hop products to such CIS countries as Russia, Belarus, Moldova during the specified period totaled 487 tons worth 2104 thousand USD that makes accordingly 52.3 per cent and

44.5 per cent to the total amount and cost of the exported products.

Throughout almost 10 years the price of the imported hop and hop products exceeded the price of the exported, except 2007 when the export price of one tone of hop and hop products 1.4 times exceeded the import price (equivalent to 3.1 thousand USD).

In 2005-2008 the price for import had advantages within 12-26 per cent and since 2009 this price differential has considerably increased. In particular in 2012 the average realization price for the purchased hop and hop products constituted 12.1 thousand USD per ton whereas the realization price of the exported products made 2.8 thousand USD per ton, i.e. 4.3 times (or 9.3 thousand USD) cheaper. The specified fact has negatively affected the balance of the export and import trading operations in the hop market.

So, the conducted analysis shows that throughout the last almost 10 years period the balance of the export and import trading operations is characterized by the constant negative value which creates risks for the industry development restraint and the existence of such tendencies is the catalyst of negative and crisis phenomena in the activity of the industry. In general throughout 2004-2012 period the total negative value of the export and import trading operations balance in the hop market exceeded 48 mln USD.

The situation when the brewing enterprises disregard the domestic hop products due to their low quality, the purchases of the hop products mainly abroad using "shadow" schemes creates the risks for formation of social pressure and creation of disbalance in the labor market, in particular in the hop growing regions of Ukraine.

So, according to the information provided by the Association of Hop Producers of Ukraine during the last years there exists the limited use of the domestic hop products as the big brewing companies with the foreign capital undertake the agreed anticompetitive activities and purchases of the hop products with affiliation of tender committees which perform their activity exclusively abroad and that's why the national manufacturers of hop are displaced from the market of its realization. During the last years, under the conditions of the absence of economically stipulated factors, we can observe the sharp reduction of the realization price for the hop products in Ukraine. In particular, the realization price for a ton of aromatic sorts of hop decreased in 2010, in comparison with 2008, more than 10 times and constituted 12-15 thousand UAH. (157.4 thousand UAH in 2008 and

31.2 thousand UAH in 2009). Herewith, the annual requirement in the hop products by the domestic brewing companies is over 5 thousand tons a year [14, p. 26-27].

The researches conducted by the laboratory of the department of hop and beer biochemistry of the Polissia Institute of Agriculture, National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine which is certified for the quality determination of the hop products using international methods, ascertained that domestically produced hop of 2009-2011 crop met the national standards. Herewith, the existing Ukrainian standards are higher than the Regulations of the EU countries. Therefore the Ukrainian hop, if it completely conforms to the national standards, entirely satisfies the European quality level [10, p. 107].

Besides, the absence of the appropriate effective state customs policy concerning the protection of the domestic hop producers gives the possibility to import hop and hop products paying customs duties on the assumption of the customs value and quantity of the imported goods while the brewing companies during their pricing for raw products take into account the contents of alpha-acids in a product unit which several times exceeds the similar contents in the domestically grown hop, and as consequence the price disparity of the imported and domestically grown raw products and failure to compete in the domestic market.

The Ministry of Revenue and Duties of Ukraine in its letter (of August 15, 2013 № 10/77/5/99-24-02-04-16) addressed to the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine expresses its concern as to the risks of probable reduction of the customs value and volumes of the hop and hop products imported to the customs territory of Ukraine.

So, during this period the conducted research established that in 2012 the balance of hop and hop products made 713 tons (the domestic hop producers manufactured – 430 tons (including 14 exported tons), herewith 407 imported tons) that is non-compatible with the quantity the raw products annually used by the brewing companies (over 5000 tons every year) and creates the risks of artificial raw products usage (in particular isomerized tetra and hexahydroisoextracts) which are imported to

the country according to other qualifiers of the goods of the foreign trade activities.

So, we can see the signs of unfair competition, abuse by the domestic brewing companies of almost monopoly position in the market of the hop consumption in Ukraine which actually destabilizes the activity of the domestic hop producers, creates unpredictable situation in the internal agricultural market. All specified facts create the risks concerning the acceleration of unemployment rates growth especially in the rural regions in Polissia region of Ukraine, in particular in Zhytomyr oblast.

Conclusions. The USA, Germany, China, the Czech Republic and Poland are the biggest hop manufacturers in the world for the last nine years (2002-2012), herewith we can observe the reduction of areas for hop cultivation in all countries.

The world integration processes of hop and hop products production are basically connected with the requirements of the brewery industry. The saturation of the hop and hop products markets, great choice possibilities, and also accession of Ukraine to the WTO and opening of the borders emphasize the urgency of the export and import operations, the state customs policy upon the functioning of the hop growing industry.

The CIS countries (Russia, Belarus, Moldova) took the biggest part in the structure of the hop and hop products export in Ukraine in 2004-2012, herewith the import structure during the specified period was occupied for more than 80 % by Germany and the USA.

We can see the signs of unfair competition, abuse by the domestic brewing companies of almost monopoly position in the market of the hop consumption in Ukraine which actually destabilizes the activity of the domestic hop producers, creates unpredictable situation in the internal agricultural market. All specified facts create the risks concerning the acceleration of unemployment rates growth especially in the rural regions in Polissia region of Ukraine, in particular in Zhytomyr oblast.

The absence of the appropriate state export and import policy and support of the hop growing industry have not provided its promotion as a competitive direction in the agrarian sector of the economy of Ukraine which could be capable of providing not only the brewing industry of the state with the raw products, but also could create conditions for the budget increase of all levels.

Besides the inefficient customs policy, under the conditions of anticompetitive activity on the part of the brewing companies (which are mainly based on the foreign capital), increases the disbalance of the imported and domestic hop products, limits the access of the latter in the domestic hop market and creates the risks of the artificial raw hop products in the brewing industry. So, during almost 10 years period the price of the imported hop and hop products exceeded the price of the exported hop and that's why during 2004-2012 period the general negative balance of the export and import operations in the hop market has reached over 48 mln USD.

References

1. *Shatylo O.M.* Trends towards development of world hop market / O.M. Shatylo // The economy of agro-industrial complex, 2008, № 11. – P. 134-137.
2. *Shatylo O.M.* World integration processes of hop and hop materials production / O.M. Shatylo // The economy of agro-industrial complex, 2011, № 9. – P. 151-155.
3. *Sitnikova T. Yu.* Increasing of competition in hop industry in conditions of applying of WTO membership by Ukraine / T.Yu. Sitnikova // Bulletin of Zhytomyr National Agroecological University, 2009, № 2. – P. 229-237.
4. *Muliar T.S.* World hop and hop products market, their usage in brewing and state of industry / T.S. Muliar // Bulletin of State Agroecological University, 2007, № 1. – P. 349-357.
5. *Malynovskyi A.S.* Economic basics of stabilization and development of hob industry in Ukraine / A.S. Malynovskyi // Agrarian science and education (National Agrarian University), 2007, № 5-6 (volume 7). – P. 129-136.
6. *Deboi V.M.* World integration processes of hob and hob materials production, their usage in brewing and state of industry in Ukraine / V.M. Deboi // Bulletin of Zhytomyr National Agroecological University, 2005, № 1. – P. 306-312.
7. *Ratoshniuk T.M.* Prospects of hob industry development in Ukraine in the context of European integration processes // The economy of agro-industrial complex, 2008, № 4. – P. 59-62.
8. *Savchenko Yu.I.* Innovation way of hob industry development / Savchenko Yu. I. and others // Zhytomyr: «Ruta». – 2011. – 112 p.
9. The Barth Report 1999/2000, 2001/2002, 2002/2003, 2004/2005, 2005/2006, 2006/2007, 2007/2008, 2008/2009, 2009/2010, 2010/2011, 2011/2012, 2012/2013 [Electronic resource] // Joh. Barth & Sohn. – Nuremberg, 2000-2013. – Access mode: www.barthhaasgroup.com.

10. Rudyk R.I. Export and import operations on the hop products market / R.I. Rudyk, T.Yu. Prymachuk, T.M. Ratoshniuk, T.A. Shtanko // The economy of agro-industrial complex, 2012, № 8. – P. 103-108.
11. So-called «Bavarian Purity Law» (1516) [Electronic resource]. — Access mode: - http://www.nubo.ru/pavel_egorov/reinheitsgebot.html.
12. State Customs Service reports – «Foreign commerce of Ukraine with reference to main countries-counteragents during 2004-2012 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/showstat>.
13. State Customs Service reports – «Total volume of import and export in countries in the context of product proposals according to codes of the Ukrainian classification of products of foreign commerce (thousands of dollars, USA)» during 2004-2012 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/cstat/fl1a/showstat>.
14. Report on results of auditing of efficiency of usage of state budget funds aimed at hob industry development by economic management subjects of Vinnytsia and Zhytomyr oblasts and adopted by Decree of Clearinghouse Board of the 27th April, 2011 № 8-2 [Electronic resource] – Access mode: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/468212>.
15. Haunold A. Hops and Hop Growing // Soils, Plant Growth and Crop Production / Ed. by W. H. Verheye Eolss Publishers Company Limited, 2010. - V. II. – P. 33–40.
16. Harris J. Evaluating Hops // The New Brewer Vol 16, No 6, Nov-Dec 1999. – P. 75–80.
17. Vang R. The Past, Present, and Yes, Future of the Hops Industry // Upstate Alive Magazine. (Cooperstown, NY) 1996, 1:4. – P. 65–68.

The article has been received 16.04.2014

* * *

Новини АПК

Виробництво та експорт молокопродуктів

За січень–квітень 2014 року виробництво молока порівняно з аналогічним періодом 2013 року зросло на 1,7% (або на 50,9 тис. т) і становило 3051,3 тис. т. Зокрема, в сільськогосподарських підприємствах збільшилося на 5,2% (або на 41 тис. т) і досягло 835,9 тис. т, у господарствах населення – на 0,4% (або на 9,9 тис. т) і становило 2215,4 тис. т.

За 4 місяці поточного року зросли обсяги промислового виробництва масла вершкового – на 30,2%, молока обробленого рідкого – на 11,1%, але зменшились обсяги виробництва сирів жирних – на 15,5%, молока сухого – на 8,9%, продуктів кисломолочних – на 5,9%, сирів кисломолочних та неферментованих – на 4,1%.

Експорт молочних продуктів у січні–квітні 2014 року становив 34,8 тис. т на загальну суму 127,2 млн дол. США, що на 9% менше (або 3,2 тис. т) ніж у січні–квітні 2013 року. Найбільшу частку експорту молокопродуктів складали сири – 33% (або 11,4 тис. т), молочна сироватка – 27% (9,5 тис. т), молоко згущене – 22% (7,5 тис. т). Вітчизняними переробними підприємствами експортовано 1,98 тис. т масла вершкового, що в 6,5 раза більше, ніж за відповідний період минулого року.

Слід зазначити, що зменшення експорту молочних продуктів пов'язано з встановленням обмежень Російською Федерацією в поточному році на імпорту української молочної продукції, зокрема сиру твердого. У січні–квітні 2014 року експорт сирів твердих зменшився на 36%, або на 6,3 тис. т.

Прес-служба Мінагрополітики України